

MİMARLIK DEĞERLENDİRMELERİ

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şerife ÖZATA

Mimarlık Değerlendirmeleri

Editör

Dr.Öğr.Üyesi Şerife ÖZATA

yaz
yayınları

2025

Mimarlık Değerlendirmeleri

Editör: Dr.Öğr.Üyesi Şerife ÖZATA

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5838-77-3

Ekim 2025 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Kırsal Yaşamın Mekânsal ve Kültürel İzleri: Oltu İbrahim Bey Çiftliği	1
<i>Yasemin ŞİMŞEK BEYAZ</i>	
Mekanın Gözlemi: Camera Obscura'dan Sanal Gerçekliğe	20
<i>Selda Cansu CEYLAN</i>	
Performans Sanatları Binalarında Uygulanabilen Enerji Etkin Çözümler.....	32
<i>Oktay TEKİN</i>	
Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi: Kırşehir Aşık Paşa Masal Park Örneği	49
<i>Olca Türkan YURDUGÜZEL</i>	
Türkiye’de Üç Büyükşehir; İstanbul, Ankara, İzmir’de Mimarlık Öğrencilerinin Staj Tercihleri: Sektörel Analiz ve Eğilimler.....	70
<i>Hande NALÇAKAN ÖZKAN</i>	
Geçmişten Günümüze Süren Ticari Bir Gelenek: Yozgat Tol Çarşı.....	84
<i>Olca Türkan YURDUGÜZEL</i>	
Mimarlık Eğitiminde Yeterince Konuşulmayan Konu: Yönetmelikler	103
<i>Hande NALÇAKAN ÖZKAN</i>	
Tarihi Yapı–Çağdaş Ek İlişkisine Sürdürülebilirlik Perspektifinden Bir Yaklaşım	124
<i>Mihrimah ŞENALP</i>	

**Sürdürülebilir Konutun Bütünleşik Çerçevesi: Sosyal,
Ekonomik ve Çevresel Boyutların Kesişimi.....160**

Aysu UĞURLAR

Yapılarda Pasif Termoregülasyon Yöntemleri.....184

Banu Çiçek AVCIOĞLU, Hüdayim BAŞAK

**Çokdinli Yaşamın İzlerini Kent Tarihi Üzerinden
Okumak: 15. Yüzyılda Granada.....209**

Fatma Sema SEKBAN

Kentte Gezgin Olma ve Aktör Olma Arasındaki İlişki ..231

Dilan Didem İLVAN NAİBOĞLU

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

KIRSAL YAŞAMIN MEKÂNSAL VE KÜLTÜREL İZLERİ: OLTU İBRAHİM BEY ÇİFTLİĞİ

Yasemin ŞİMŞEK BEYAZ¹

1. GİRİŞ

Mimarlık, yalnızca fiziksel mekânların üretimi değil, aynı zamanda toplumların kültürel değerlerinin, yaşam biçimlerinin ve doğal çevreyle kurdukları ilişkilerin de mekânsal bir ifadesidir. Bu bağlamda konut, salt barınma gereksinimini karşılayan bir yapı türü olmanın ötesinde, toplumsal örgütlenmenin, kültürel değerlerin, üretim biçimlerinin ve gündelik yaşam pratiklerinin mekâna yansıdığı temel bir birim olarak değerlendirilmelidir (Oliver, 1997; Rapoport, 1969). Konut formunun belirlenişinde yalnızca işlevsel gereklilikler değil; iklimsel koşullar, topoğrafik veriler, malzeme olanakları, aile yapısı, ekonomik faaliyetler ve toplumsal normlar etkili olmaktadır. Bu çok boyutlu etkenler, her coğrafyada farklı mekânsal çözümler, plan şemaları ve yapı geleneklerinin ortaya çıkmasına yol açmış; böylelikle mimarlık hem doğayla hem de toplumla kurulan ilişkinin doğrudan bir aynası haline gelmiştir.

Vernaküler mimarlık kavramı, profesyonel tasarım süreçlerinden ve yazılı kurallardan bağımsız olarak, yerel bilgi, deneyim ve ustalık birikimiyle şekillenen, bulunduğu çevreye uyumlu çözümler üreten mimari üretim biçimlerini ifade eder. Rudofsky'nin (1964) "mimarsız mimarlık" olarak görünür kıldığı bu yaklaşım, kültürden kültüre ve coğrafyadan coğrafyaya

¹ Doktor, yaseminsimsekk@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7971-8431.

farklılıklar gösterse de doğayla uyumlu, kaynakları verimli kullanan ve toplumsal yaşam biçimlerini doğrudan mekâna yansıtan ortak ilkeler taşır. Oliver'ın (1997) dünya genelinden örnekleri bir araya getirdiği kapsamlı çalışması, vernaküler mimarlığın evrensel ölçekteki çeşitliliğini gözler önüne sererken; bu yapıların modern tasarım süreçlerinde çoğu zaman göz ardı edilen fakat sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahip çözümler içerdiğini vurgular. Rapoport (1969) ise konut formunun yalnızca iklimsel ya da malzeme temelli değil, aynı zamanda aile yapısı, mahremiyet anlayışı ve toplumsal örgütlenme gibi sosyo-kültürel faktörlerle belirlendiğini ortaya koyar. Son dönem araştırmalarda vernaküler mimarlık, yalnızca geçmişin ürünü olarak değil, modernleşme süreçleri içinde dönüşen ve yeni biçimler kazanan dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Asquith & Vellinga, 2006; Vellinga, 2013).

Türkiye'de vernaküler mimarlık, farklı coğrafi bölgelerde çeşitlenen yapı gelenekleriyle zengin bir miras sunmaktadır. Karadeniz'de yağışlı iklime uyumlu ahşap ağırlıklı evler ve taş evler; İç Anadolu'da taş ve kerpiçten oluşan kalın duvarlı yapılar; Güneydoğu'da yaz sıcaklarına karşı serinlik sağlayan avlulu plan tipleri bu çeşitliliğin örnekleridir. Doğu Anadolu'da ise sert kara iklimi, kalın taş duvarlar, dar pencere açıklıkları ve toprak dam uygulamaları gibi mekânsal çözümleri beraberinde getirmiştir (Karpuz, 1989). Dolayısıyla Anadolu, vernaküler mimarlığın çeşitliliğini ve uyum kapasitesini ortaya koyan önemli bir coğrafyadır.

Kırsal mimarlık kavramı ise mekânsal bağlamı esas alarak, kır ve köy yerleşimlerinde ortaya çıkan konut tipolojileri, üretim yapıları ve kamusal alan düzenlemeleriyle ilgilenir. Tarım ve hayvancılıkla ilişkili üretim faaliyetleri, geniş aile yapılarının gerektirdiği mekânsal çözümler, mahremiyet ve toplumsal dayanışma anlayışı ile doğrudan doğal çevreye uyum arayışları

kırsal mimarlığın temel belirleyicileridir (Cengiz & Aşkın, 2015; Varolgüneş, 2020) Bu nedenle kırsal mimarlık, yalnızca yapıların teknik özelliklerini değil, gündelik yaşam pratiklerini de mekânsal bağlamda yansıtan hem fiziksel hem de sosyokültürel bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Ancak kırsal bağlamda ortaya çıkan her yapı vernaküler nitelik taşımamaktadır; günümüzde kırsalda inşa edilen betonarme konutlar bu duruma örnektir. Bununla birlikte, geleneksel kırsal konutların önemli bir kısmı, üretim biçimleri ve yerel bilgiyle olan güçlü bağları nedeniyle vernaküler özellikler taşımaktadır.

Vernaküler ve kırsal mimarlık arasındaki farklılıklar şu şekilde ifade edilebilir: Vernaküler mimarlık, nasıl üretildiği (yerel bilgi, malzeme, iklimsel uyum, toplumsal değerlerle ilişki) üzerinden tanımlanırken; kırsal mimarlık, nerede üretildiği (kır/köy yerleşimleri) üzerinden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede kentsel bağlamda üretilmiş geleneksel konutlar vernaküler mimarlığa örnek teşkil edebilirken, kırsalda üretilmiş yapılar hem kırsal hem de vernaküler özellikler gösterebilir. Böylelikle iki kavram, kimi zaman kesişmekte, kimi zaman ise birbirini tamamlayan farklı odaklar sunmaktadır.

Çalışma, Erzurum'un Oltu ilçesinde yer alan İbrahim Bey Çiftliği'nin mekânsal kurgusu ve işlevsel özelliklerine odaklanmaktadır. Yerleşkedeki bazı yapılar zaman içinde özgün bütünlüğünü kaybetmiş olsa da plan şeması, mekânsal örgütlenme ve malzeme kullanımı sayesinde kırsal mimarlık pratiklerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Dolayısıyla İbrahim Bey Çiftliği, yalnızca bireysel bir konut örneği değil, aynı zamanda kırsal üretim biçimlerini, toplumsal örgütlenmeleri ve doğal çevreyle kurulan ilişkiyi görünür kılan bir kültürel miras ögesi olarak değerlendirilmektedir.

2. OLTU'NUN COĞRAFI VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ

Oltu ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında, idari olarak Erzurum'a bağlı olmakla birlikte coğrafi konumu itibarıyla Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu arasında bir geçiş alanında yer almaktadır. Bu konum, ilçeyi hem doğal çevre hem de kültürel yapı açısından özgün kılmaktadır. 1.380 km² yüzölçümüne sahip olan Oltu'da yerleşmeler, çoğunlukla Oltu Çayı ve kollarının şekillendirdiği vadiler boyunca gelişmiştir. Vadiler, tarih boyunca tarım ve hayvancılıkla geçinen topluluklara elverişli yaşam alanları sunmuş, aynı zamanda Erzurum'dan Karadeniz kıyılarına ve Kafkasya'ya uzanan yollar üzerinde stratejik bir önem kazandırmıştır (Özav, 1991).

Jeolojik açıdan Oltu, Kuzey Anadolu Orojenik Kuşağı üzerinde yer almakta ve farklı kayaç türleri barındırmaktadır. Bu çeşitlilik, yalnızca doğal peyzajı değil, yapı malzemesi seçimlerini de etkilemiştir. Yerel konutlarda görülen yığma taş örgü, çevrede kolayca temin edilebilen bazalt ve tüf kökenli taşlardan sağlanmıştır (Atalay, 1982). İklim açısından ise Oltu, Erzurum'un yüksek platolarına kıyasla daha ılıman bir mikroklimaya sahiptir. Bu özellik, tarımsal üretimde çeşitliliği artırmış; tahıl, baklagil ve hayvancılığın kırsal yaşamın temel faaliyetleri olarak öne çıkmasına yol açmıştır. İlçe merkezi yaklaşık 1.200 metre rakımıyla Erzurum şehir merkezinden daha düşük rakımda bulunmaktadır; bu durum kışların merkez kadar sert olmamasına, yazların ise daha sıcak geçmesine neden olmaktadır. Böylece Erzurum'un kuzey ilçeleri, Karadeniz ikliminin sınırlı etkilerini de hissetmektedir.

Tarihsel açıdan Oltu, yaklaşık 3000 yıl öncesine uzanan yerleşim izleriyle bölgenin kadim merkezlerinden biridir. Başlangıçta bir kale yerleşmesi etrafında şekillenen ilçe, coğrafi konumunun sunduğu stratejik avantaj sayesinde farklı

uygarlıkların hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı hâkimiyetinden sonra 1878 Ayastefanos Antlaşması ile kısa süreli Rus işgali yaşayan Oltu, 1918’de yeniden Türk topraklarına katılmıştır (Özav, 1991). Bu tarihsel süreç, yerleşim dokusu ve toplumsal bellekte kalıcı izler bırakmıştır.

Sosyoekonomik yapı büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Daimî köylerin yanı sıra yayla ve mezra gibi mevsimlik yerleşmelerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu hareketli yerleşim düzeni, kırsal konut tipolojisinin de esnekliğini artırmıştır. Zemin katlarda hayvan barınakları ve depolar, üst katlarda ise yaşam alanlarının bulunması, üretim ve barınma işlevlerinin aynı çatı altında bütünleştiğini göstermektedir (Doğanay, 1989). İlçede tarım arazilerinin büyük kısmı tahıl üretimine ayrılmış olup özellikle buğday ve arpa öne çıkmaktadır. Hayvancılığın temel ekonomik faaliyet olması yem bitkileri tarımını yaygınlaştırmış; sulanabilir vadi tabanlarında ise sınırlı ölçekte sebze ve meyve yetiştiriciliği yapılmıştır. Bu bütünleşme, yalnızca işlevsel bir çözüm değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenmenin mekânsal yansımasıdır (Rapoport, 1969).

Oltu’nun en bilinen doğal kaynağı Oltu Taşı (siyah kehribar), bölgenin kültürel ve ekonomik yaşamında ayrı bir önem taşımaktadır. Yüzyıllardır işlenerek tespih, süs eşyası ve takı üretiminde kullanılan bu taş, zanaatkârlığın gelişmesini sağlamış; aynı zamanda Oltu’nun kültürel kimliğini belirleyen unsurlardan biri haline gelmiştir (Zengin, 1956).

Göç hareketleri ilçenin demografik yapısını ve konut dokusunu önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik nedenlerle büyükşehirler ve yurt dışına yönelen göçler hız kazanmıştır. Genç nüfusun ayrılması ve yaşlı nüfusun kırsalda kalması, tarımsal üretimin daralmasına, konutların bakım görememesine ve pek çoğunun kullanım dışı kalmasına yol açmıştır. Bu süreç, yalnızca konutların fiziksel

tahribatını hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda kırsal yaşamın sürekliliğini de zayıflatmıştır (Aktoprak, 2024). İlçenin 2024 yılı itibarıyla nüfusu 30.374'tür (TÜİK, 2024).

Bütün bu coğrafi, iklimsel ve sosyo-kültürel koşullar, Oltu kırsalındaki konut tipolojilerinin biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Kalın taş duvarlar, üretim mekânlarının yaşam alanlarıyla bütünleşmesi, ahşap hatılların yapısal güvenlik unsuru olarak kullanılması ve mevsimsel hareketliliğin mekâna yansımaları, bu mimari karakterin öne çıkan göstergeleridir. Bu bağlamda İbrahim Bey Çiftliği yerleşkesi, yalnızca bir konut yapısı değil; Oltu'nun kırsal yaşam biçimlerini, üretim pratiklerini ve toplumsal örgütlenmesini somutlaştıran kültürel bir belge niteliği taşımaktadır.

3. İBRAHİM BEY ÇİFTLİĞİ: GENEL TANITIM VE MİMARİ ÖZELLİKLER

Oltu'nun kuzeydoğusunda yer alan ve bugün İbrahim Bey Çiftliği olarak bilinen yerleşke, 40°34'01"K – 42°01'46"D koordinatlarında, 1.244 m rakımda ve yaklaşık 3.700 dönümlük geniş bir arazi üzerinde konumlanır. Tapu kayıtlarında İbrahim Ekinci adına tescilli olan çiftlik, aile belleğinde Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecid'in saltanat yıllarına (1839–1861) kadar uzanan bir geçmişle ilişkilendirilmekte ve kuşaklar boyunca hem ekonomik hem de kültürel sürekliliğin mekânsal taşıyıcısı olarak aktarılmaktadır.² Yapının kesin inşa tarihi belirlenememekle birlikte, 20. yüzyılın başlarında yapıldığı ve uzun yıllar boyunca kullanıldığı ifade edilmektedir. Son 25 yıl içinde aile büyüklerinin yaşlanması ve vefatlarıyla birlikte kullanım dışı kalan yapı, günümüzde fiziksel bütünlüğünü kısmen yitirmiş olsa da sahip olduğu plan şeması, malzeme özellikleri ve mekânsal

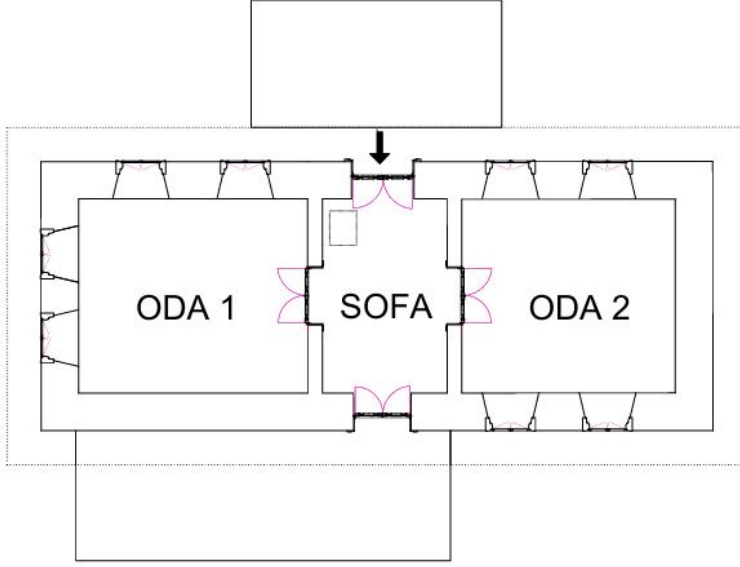
² Bu bilgi, İbrahim Ekinci'nin torunu Av. Melik Polat ile Oltu'da yapılan kişisel görüşmeden elde edilmiştir (Mayıs 2025).

örgütlenme sayesinde bölgenin kırsal mimarlık pratiklerini anlamak için önemli ipuçları sunar.

Şekil 1. Yerleşke genel görünüm (Şimşek Beyaz, 2025)

Konutun mekânsal kurgusu iki oda ve bir sofadan oluşur. Girişin sağındaki oda (oda 1) yatak odası olarak kullanılmış, sol tarafta yer alan oda (oda 2) ise geleneksel Türk evlerindeki başoda düzenini yansıtmıştır. Başoda, gündüzleri misafir ağırlama mekânı, geceleri ise aile bireylerinin uyuma alanı işlevini görür. Sofa, evin merkezinde mekânlar arası dolaşımı sağlarken gerektiğinde, özellikle çocukların uyuduğu ek bir yaşam alanına dönüşür. Sofanın altında, ahşap döşemenin içine gizlenmiş bir kapak aracılığıyla ulaşılan bir depo alanı bulunur. Bu bölüm, doğal koşulları sayesinde soğuk hava deposu işlevi görür; patates, peynir, turşu ve tuzlanmış kaz gibi gıdaların uzun süre korunmasına imkân tanır. Evin ön cephesindeki balkon niteliğindeki yarı açık mekân ise gündelik yaşamda avlu benzeri bir işlev üstlenir.

Şekil 2. İbrahim Bey evi Plan (Şimşek Beyaz, 2025).

Yapının inşa teknikleri, bölgenin malzeme ve zanaatkârlık birikimini yansıtır. Dış duvarlar yığma taş tekniğiyle örülmüş, köşelerde ise düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Duvar örgüsünde bağlayıcı malzeme olarak saman karıştırılmış çamur harcı tercih edilmiştir. Ayrıca duvar bütünlüğünü sağlamak ve yapının deprem dayanımını artırmak amacıyla 1 ila 1,5 metre aralıklarla ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Çam ağacından yapılan bu hatıllar, geleneksel Erzurum evlerinde olduğu gibi Oltu'daki taş yapılarda da benzer biçimde uygulanmıştır (Tayla, 2007; Beyaz, 2025).

Odaların bölme duvarlarında bağdadi teknik tercih edilmiştir. Ahşap karkas üzerine yatay lataların çakılması ve aralarının sıva ile doldurulmasıyla elde edilen bu yöntem, yapının yükünü hafifletmiş, esnekliği sayesinde deprem dayanıklılığını artırmış ve ısı ile ses yalıtımına katkı sağlamıştır. Bağdadi duvarlarda ot veya talaş gibi malzemeler dolgu olarak

kullanılmıştır. Bu teknik, ekonomik ve işlevsel yönleriyle dönemin pratik çözümlerini yansıtmaktadır (Karpuz, 1989).

Şekil 3. Hatıllı yığma taş duvar detayı (Şimşek Beyaz, 2023).

Konutun pencereleri, kalın taş duvarların özelliği gereği dış cephede dar, iç mekânda genişleyen bir formda düzenlenmiştir. Bu uygulama, ışığın daha etkin girmesini sağlamakta ve sert iklim koşullarında ısı kaybını azaltmaktadır. Odaların birinde iki pencere içeriden kapatılmış olmakla birlikte, pencere açıklıkları dış cephede özgün biçimde korunmaktadır. Derin pencere açıklıkları yalnızca ışık için değil, gündelik yaşamda işlevsel alanlar olarak da kullanılmış; çiçeklik olarak değerlendirilmiş, kimi zaman da çocukların oyun ve ders çalışma köşelerine dönüşmüştür (Beyaz, 2025).

Şekil 4. İbrahim Bey evi pencere (Şimşek Beyaz, 2025).

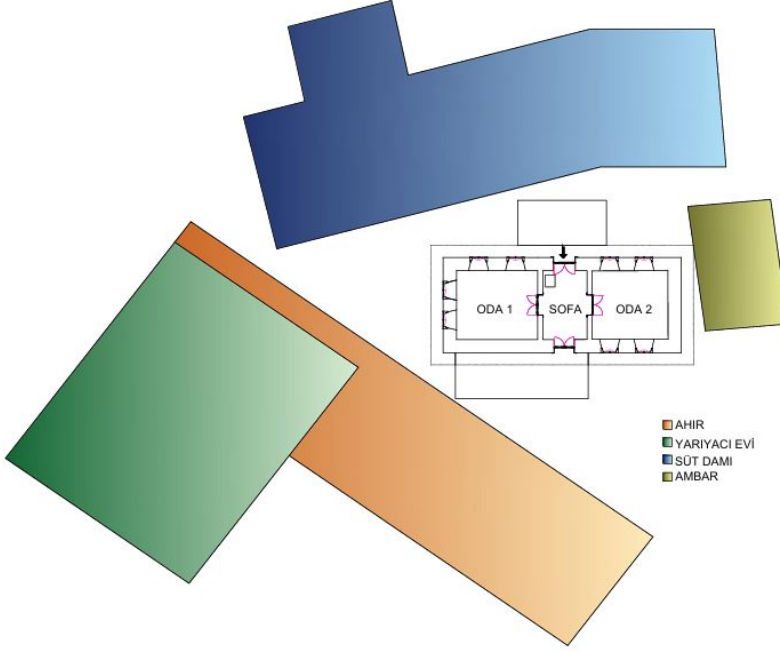
İç mekânda düz tavan kullanılmıştır. Bu tavanlar yapıya hem estetik bir değer hem de hafiflik katmıştır. Döşemelerde, kapılarda ve pencere doğramalarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Bölgedeki geleneksel uygulamalara paralel olarak, Sarıkamış ve Göle civarından getirilen sarıçam ile yerelde bolca bulunan kavak ve söğüt ağaçları kullanılmıştır (Kayserili & Altaş, 2011; Altuğ, 1941). Sofayı aydınlatmak amacıyla dış kapının üzerinde bir tepe penceresi vardır. İç mekânda günümüze ulaşan donatılar arasında beşik, gardırop ve kapaklı masa -yer yer çalışma tezgâhı işlevi de görmüş olabilecek bir mobilya- bulunur; bu eşyalar dönemin yaşam kültürünü belgeleyen unsurlar olarak önem taşır.

Şekil 5. Giriş kapısı ve tepe penceresi (Şimşek Beyaz, 2025).

Konutun yanı sıra çiftlik düzeninin bütünlüğünü sağlayan üretim mekânları da dikkate değerdir. Bu bağlamda en önemlilerden biri, günümüzde özgün bütünlüğünü kaybetmiş olan süt damıdır. Yapı, yığma taş duvarlarla inşa edilmiş, duvar aralarına ahşap hatıllar yerleştirilmiş, zemininde ise sıkıştırılmış toprak kullanılmıştır. Pencere küçük ölçülü olup mekânın aydınlatmasını sınırlı biçimde sağlamaktadır. Mevcut izlerden anlaşıldığı üzere iç mekân kendi içinde bölümlere ayrılmış ve işlevlere göre düzenlenmiştir. Süt damı evden bağımsız olmakla

birlikte konuta oldukça yakın konumlanmış ve birkaç ayrı girişle kullanıma açılmıştır.

Şekil 6. İbrahim Bey Çiftliği'nde çekirdek konut ile üretim mekânlarının mekânsal ilişkisini gösteren genel yerleşim planı (Şimşek Beyaz, 2025).

Burada süt işlenmiş, peynir, yağ, kaymak ve yoğurt üretiminde kullanılmıştır. Süt damında süt kazanları, sallama yayıklar, tekneler ve çiğleme küpleri yer almaktaydı; bu düzenek aracılığıyla üretim süreci ev ekonomisine entegre edilmiş ve kadın emeği belirleyici bir rol üstlenmiştir. Daha sonraki yıllarda süt makinesi ve kaymak makinesi de kullanılmıştır. Dönemin belgelerinde, peynir ve yağ üretimindeki verimliliği artırmak amacıyla büyük çiftliklere bedelsiz krema ve yayık makinelerinin dağıtıldığı aktarılmaktadır (Altuğ, 1941).

Mekânın mutfak işleviyle bütünleşik biçimde düzenlendiği, tandırın yanı sıra yerel olarak kara ocak denilen ocak(lar) ile duvarlarda sıralı tereklerin bulunduğu ifade

edilmektedir. Erzurum merkezindeki geleneksel konutlarda sıkça görülen kırlangıç tavan ve tandirevi uygulamaları (Şimşek, Numan, Topçubaşı, 2024), İbrahim Bey Çiftliği'nde bulunmamaktadır; burada tandirevinin çoğu işlevi, bağımsız bir üretim birimi olan süt damında çözülmüştür. Bu mekân aynı zamanda gündelik mutfak faaliyetlerinin yürütüldüğü bir alan olarak kullanılmıştır. Şebeke suyunun bulunmadığı dönemde bulaşıklar, evin yakınındaki kuyudan taşınan su kullanılarak, yerden yaklaşık 25–30 cm yüksekliğinde, beton bloktan yapılmış lavabo benzeri kehrizlerde yıkanır. Bu düzeneklerin ölçüleri evin bulaşık hacmine göre belirlenmekteydi. Yemekler burada pişirilir ve eve taşınarak servis edilirdi. Bu bölümün özgün düzeni günümüze ulaşmamış olsa da anlatılan işlevler üzerinden mekânsal karakteri anlaşılabilir.

Şekil 7. Süt damı (Şimşek Beyaz, 2025).

Çiftlik yaşamında öne çıkan sosyoekonomik unsurlardan biri, yarıyacılık ya da ortakçılık olarak bilinen üretim modelidir. Ev sahibi aile, tarım ve hayvancılığı tek başına sürdüremediğinde, bir yarıyacı aile ile anlaşarak iş gücünü paylaşırdı. Yarıyacı aile ürünlerden pay almakta, belirlenen dönemlerde evin yanında inşa edilen yarıyacı evinde yaşamaktaydı. Bir başka kaynaktan bu düzen, toprağı olmayan ailelerin başkalarının arazisinde çalışarak geçimlerini sağladıkları ve ortaklama olarak adlandırıldığı bir sistem şeklinde tanımlanmaktadır (Altuğ, 1941). Bu tanım,

İbrahim Bey Çiftliği'nde gözlemlenen üretim düzeniyle doğrudan örtüşmektedir.

Şekil 8. Yarıyacı evi ve ahır girişi (Şimşek Beyaz, 2025).

Yarıyacı evinin hemen yanında yer alan ahır, çiftlik yaşamının temel mekânlarından biridir. Dış duvarları yığma moloz taş tekniğiyle örülmüş, aralarına ahşap hatıllar yerleştirilmiştir. Zemini sıkıştırılmış toprak olan bu mekân penceresizdir. İç düzenlemede büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için ayrı bölümler bulunmakta, yem ve otların depolanması için en arka kısımda merak adı verilen bir bölüm yer almaktadır. Ahırın hem ön hem de arka cephelerinde giriş kapıları vardır. Erzurum'un farklı bölgelerinde ahır sekisi, Oltu'da yerel ağızda ahır pekesi³ olarak adlandırılan bölümün bu yapıda da yer aldığı, mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Merdivenle çıkılan, ahşap döşemeli ve korkuluklarla sınırlandırılmış bu alan, hayvanların bulunduğu bölümden ayrılır ve özellikle kış aylarında barınma için kullanılırdı. Alt katta barınan hayvanların yaydığı sıcaklık bu bölümü ısıtır; çoğunlukla çobanlar burada konaklardı.

³ Bu adlandırma, Oltu'da Osman Kamacı ile yapılan kişisel görüşmeden elde edilmiştir (Nisan 2025).

Üretim faaliyetlerini tamamlayan bir başka unsur depolama alanlarıdır. İbrahim Bey Çiftliği'ndeki ambar, eve en yakın konumda, ahşap bir merdivenle çıkılan ve tamamı ahşap olarak inşa edilmiş bir yapıdır. Çatı örtüsü, tıpkı konutun damında olduğu gibi, özgün durumda toprak iken sonradan sac levha ile kaplanmıştır. Üst katta tahıl, un ve bakliyat depolanmış; alt kat tarım alet ve ekipmanlarının korunmasına ayrılmıştır. Zemin seviyesindeki yükseltilmiş bölüm, tarım makinelerini yağıştan koruma amacıyla kısmen taş duvarla örülmüş, kalan kısma ise ahşap bir kapı aracılığıyla erişim sağlanmıştır. Bu özellikleriyle ambar, çiftlikte depolamanın konutla kurduğu yakın mekânsal ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Şekil 9. Ambar girişi (Şimşek Beyaz, 2025).

Yapıya sonradan eklenen mutfak ve banyo, dış kapının karşısından açılan bir geçişle konuta bağlanır. Ancak zemin kaymaları nedeniyle bu alanlardan sağlıklı ölçü alınamamaktadır. Özgün dam örtüsü, bölgeden temin edilen kil katkılı toprakla oluşturulmuş, bu uygulama su geçirgenliğini azaltarak yapının iklim koşullarına uyumunu güçlendirmiştir (Sümerkan, 1990).

Konutun özgün toprak dam örtüsü zamanla sac çatı ile değiştirilmiştir. Buna karşılık yarıyacı evi, ahır ve süt damında toprak dam örtüsü örnekleri günümüze kadar ulaşmıştır. Tuvaletin, aileden aktarılan bilgilere göre, süt damının köşesinde yer aldığı; suyun ise evin yakınındaki kuyu aracılığıyla sağlandığı ifade edilir.

İbrahim Bey Çiftliği evi, günümüzde kullanılmamakla birlikte plan şeması, mekânsal örgütlenmesi, üretim mekânları ve yapısal özellikleriyle bölgenin kırsal mimarlık pratiklerini belgeleyen önemli bir örnektir. Gündelik yaşam ve üretim faaliyetlerinin aynı mekânsal örgütlenme içinde bütünleştiği bu yapı, yalnızca mimari bir belge değil, aynı zamanda toplumsal belleğin de taşıyıcısıdır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İbrahim Bey Çiftliği, Erzurum'un kuzey ilçelerindeki kırsal mimarlık pratiklerini yansıtan özgün bir örnektir. Çekirdek konut, süt damı, yarıyacı evi, ambar ve ahır gibi eklentilerle bütünleşerek kırsal konutların çok işlevli karakterini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu bütüncül düzen, barınmanın ötesinde üretim, paylaşım, toplumsal örgütlenme ve kültürel pratiklerin de mekâna yansıdığını göstermektedir.

Yerleşke aynı zamanda vernaküler ve kırsal mimarlık kavramlarının kesişiminde yer almaktadır. Yerel malzeme kullanımı, hatıl sistemi, toprak dam tekniği ve iklim koşullarına uyum sağlayan çözümler vernaküler özellikleri; tarım ve hayvancılıkla ilişkili üretim mekânları ise kırsal mimarlık özelliklerini görünür kılmaktadır. Bu çift yönlü karakter, yapının hem bölgesel kimliği temsil eden hem de kırsal mimarlığın evrensel ölçekteki tipik niteliklerini yansıtan bir örnek olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

Sosyoekonomik açıdan en dikkat çekici unsur yarıyıcılık sistemidir. Ev sahibi aile ile yarıyacı aile arasında kurulan ortaklık, üretim düzeninin sürdürülebilirliğini sağlamış, iş gücünün paylaşımını mümkün kılmış ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir. Bu düzenin mekânsal karşılığı, yarıyacı için ayrılan bağımsız mekânlar, ahır bağlantıları ve üretim alanlarının paylaşımıyla somutlaşmaktadır. Böylelikle yerleşke, yalnızca bir konut birimi değil, aynı zamanda kırsal toplumsal örgütlenmenin mekânsal bir belgesi niteliği taşımaktadır.

Bölgesel ölçekte değerlendirildiğinde İbrahim Bey Çiftliği, Erzurum'un sert kara iklimine dayalı taş-yığma geleneği ile Karadeniz kırsalında görülen ahşap ambar tipolojisine yakın özellikleri bir arada barındırmaktadır. Yerden yükseltilmiş ahşap ambar, yalnızca depolama işlevi üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda bölgesel etkileşimlerin mekâna yansımalarının da göstergesi olmuştur.

Kültürel miras açısından bakıldığında İbrahim Bey Çiftliği, plan şeması, üretim mekânları ve malzeme özellikleriyle dönemin yaşam biçimlerini ve üretim ilişkilerini belgelemektedir. Günümüzde kullanım dışı kalsa da bu tür yapıların belgelenmesi, fotoğraf, çizim ve ölçümlerle arşivlenmesi mimarlık tarihi ve toplumsal bellek açısından büyük önem taşımaktadır. Göç, sosyoekonomik dönüşüm ve bakım eksiklikleri nedeniyle pek çok kırsal konut hızla yok olurken, bu tür örneklerin kayda geçirilmesi, gelecekte yapılacak araştırmalar ve koruma politikaları için temel bir veri kaynağı oluşturacaktır. Sonuç olarak İbrahim Bey Çiftliği, Erzurum'un kuzey ilçelerinde kırsal yaşamın, üretim faaliyetlerinin ve sosyokültürel örgütlenmenin mekâna yansımaları gösteren tipik bir örnek olarak belgelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktoprak, S. (2024). *Erzurum Kuzey İlçelerinde Bulunan Geleneksel Evler(Oltu,Olur,Şenkaya,Tortum,Uzundere)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Altuğ, V. (1941). *Erzurum ve Civarının Tarihi, Beşeri, İktisadi Durumu Üzerinde Tetkikler*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Asquith, L., & Vellinga, M. (2006). *Vernacular Architecture in the 21st Century: Theory, Education and Practice*. New York: Taylor&Francis Group.
- Atalay, İ. (1982). *Oltu Çayı Havzasının Fizikî Coğrafyası ve Amenajmanı*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınevi.
- Beyaz, Y. Ş. (2025). *Geleneksel Erzurum Evlerinde Biçimsel Yapı ve Biçime Etki Eden Sosyokültürel Faktörler Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: FSMVÜ Lisanüstü Eğitim Enstitüsü.
- Cengiz, C., & Aşkın, F. K. (2015). Ecological Urban Design for Traditional Turkish Settlement in Safranbolu, Turkey. *Fresenius Enviromental Bulletin*, 24(10a), s. 3240-3257.
- Doğanay, H. (1989). Erzurum'un Genel Coğrafi Özellikler. *Şehri Mübarek Erzurum* (s. 243-354). içinde Ankara: Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları .
- Karpuz, H. (1989). *Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kayserili, A., & Altaş, N. T. (2011). Horasan İlçesi'ndeki Kır Meskenlerinin Kültürel Coğrafya Bakış Açısıyla İncelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(23), s. 81-101.

- Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World* (Cilt 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Özav, L. (1991). *Oltu'nun beşeri ve ekonomik coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.
- Rudofsky, B. (1964). *Architecture without Architects*. New York: Doubleday Company.
- Sümerkan, M. R. (1990). *Biçimlendiren etkenler açısından Doğu Karadeniz kırsal kesiminde geleneksel evlerin yapı özellikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Şimşek, Y., Numan, İ., & Topçubaşı, M. (2024). Geleneksel Erzurum Evlerinde Yaşam Alanı: Tandirevi. *Bab Journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 5(2), s. 166-182.
- Tayla, H. (2007). *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapım Sistem ve Elemanları*. İstanbul : Taç Vakfı Yayınları.
- TÜİK. (2024). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu .
- Varolgüneş, F. K. (2020). Evaluation of vernacular and new housing indoor comfort conditions in cold climate – a field survey in eastern Turkey. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13(2), s. 207-226.
- Vellinga, M. (2013). The Noble Vernacular. *The Journal of Architecture*(18:4), s. 570-590.
- Zengin, Y. (1956). Oltu Taşı Yatakları. *MTA Dergisi*(48), s. 148-149.

MEKANIN GÖZLEMİ: CAMERA OBSCURA'DAN SANAL GERÇEKLİĞE

Selda Cansu CEYLAN¹

1. GİRİŞ: GÖRME REJİMLERİ VE MİMARLIK İLİŞKİSİ

Mimarlık, yalnızca fiziksel yapılar üretmeye yönelik bir meslek değil, aynı zamanda görme biçimlerinin mekânsal karşılıklarını üreten bir disiplindir. Dolayısıyla her tarihsel dönemde hâkim olan görme rejimleri, mimarlığın temsil araçlarını, tasarım yöntemlerini ve mekân deneyimlerini doğrudan etkilemiştir. Bu çalışmanın temel motivasyonu, görsel algının tarihsel dönüşümleri ile mimarlık arasındaki bu dinamik ilişkiyi tartışmaya açmaktır.

Jonathan Crary'nin Gözlemcinin Teknikleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine (2004) başlıklı çalışması, görsel algının yalnızca bireysel bir duyumsama değil, aynı zamanda teknik, kültürel ve tarihsel koşulların ürünü olduğunu ortaya koyarak bu tartışmaya kuramsal bir zemin sunmaktadır. Crary (2004) çalışmasında, hakim görme biçimlerinde meydana gelen dönüşümü “gözlemci” kavramı üzerinden okumakta ve bu dönüşümün nasıl bir gözlemci ürettiğine yönelik çeşitli sorulara yanıt aramaktadır. Crary (2004)'ün çalışmasından farklı olarak bu çalışmada ise gözlemci kavramına ilave olarak gözlemcinin konumlandığı ve deneyimlediği “mekan” meselesi tartışmaya açılmaktadır. Bu

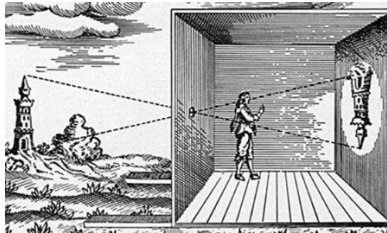
¹ Arş. Gör. Dr. Karabük Üniversitesi, Safranbolu Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, seldacansutemel@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5712-9778.

bağlamda görsel rejimlerin farklı mimari temsiller, deneyimler ve tasarım paradigmaları üretebileceği ön kabulü ile tarihsel bir okuma gerçekleştirilmektedir. Görme tekniklerindeki dönüşümlerin mimarlığa yansımalarının inceleneyeceği dört tarihsel bağlam ise şu şekildedir:

1. Camera Obscura: Merkezi Bakışın Mimari Temsili
2. 19. Yüzyıl: Hareketli Bakışın Kentsel Mekana Yansıması
3. Modernizm: Yönlendirilmiş Mekan Algısı
4. Dijital Çağ: Çoklu Perspektifler ve Sanal Mekanlar

2. CAMERA OBSCURA: MERKEZİ BAKIŞIN MİMARİ TEMSİLİ

Camera obscura, bir kutu ya da odanın bir yüzüne açılan küçük bir delikten ışığın içeri girmesiyle çalışan optik bir aygıttır. Karanlık oda mantığına dayanan bu düzende dışarıdaki görüntü delikten geçerek iç yüzeye düşer ve kaynağın ters çevrilmiş yansımasını oluşturur. Küçük ölçekli camera obscura’larda bu görüntü, aynalar aracılığıyla düzeltilir ve gözlemci tarafından algılanabilir hale getirilir. Bu düzende esas olan, gözlemci ile dış dünyanın tekil ve bütünlüklü görüntüsü arasındaki ilişkidir. Ancak bu ilişki, gözlemcinin kendi bedenini temsilin bir parçası olarak görmesini engeller; görme eylemi bedenden bağımsızlaştırılarak adeta bedensiz bir deneyime dönüştürülür (Şekil 1).

Şekil 1. Camera obscura, 1646 (Crory, 2004)

Camera obscura, görme sürecini geometrik ve sabit bir perspektife dayalı olarak yeniden tanımlamıştır. Bu optik aygıt, nesnel dünyanın tek bir merkezi bakış noktasından doğrusal perspektif kuralları çerçevesinde temsil edilmesini mümkün kılarak Rönesans sonrası Avrupa'nın görsel kültürünü derinden etkilemiştir (Kemp, 1990). Mimarlıkta ise bu anlayış, cephe düzenlemeleri, oran sistemleri ve plan kurgularında kendini göstermiştir. Tek bakış noktasına göre tasarlanmış mekânlar ve norm haline gelen merkezi perspektif bu dönemin belirgin özellikleridir. Andrea Palladio'nun villaları, simetri ve aksiyaliteye dayalı mekânsal organizasyonlarıyla bu optik rejimin mekânsal karşılıklarından biridir (Şekil 2).

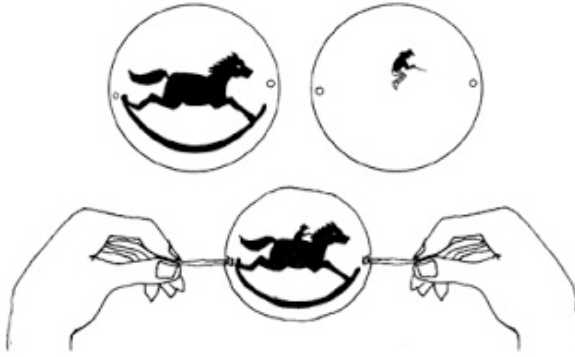
Şekil 2. Palladyan Villaları, Veneto (Tripomatic, t.y.)

3. 19. YÜZYIL: HAREKETLİ BAKIŞIN KENTSEL MEKANA YANSIMASI

19. yüzyılda meydana gelen değişimler ile birlikte yeni bir gösterge türü ortaya çıkmıştır. Bu yeni göstergeler, seriler halinde sürekli olarak üretilen ve birbirinin birebir aynısı olması istenilen nesnelerdir. Nesneler arasında kurulan yeni ilişki biçimi Baudrillard'ın simülasyon kuramındaki gibi bir orijinal ve onun kopyası olma durumundan uzaklaşarak, nesnel ve göstergesel

eşitlik konumuna gelmiştir. Sermayenin küresel gelişimi ile gündeme gelen bu durum moda, medya, reklam, bilgi ve iletişim teknolojilerini kapsayan bir dizi ilişkiyi ilgilendirmektedir. Bu yeni iktidar mekanizması içerisinde toplum, seyir halindeki gözlemci konumundadır (Crary, 2004).

Bu yeni dönemde, görüntü ediminin yanı sıra zihinde kalma süresi de önem kazanmaya başlamış ve yeni bir kavram olarak art imge ön plana çıkmıştır (Crary, 2004). Art imge kısaca, görmenin ardından zihinde kalmaya devam eden görüntüdür. Bu görüntünün oluşmasına olanak tanıyan en basit makinelerden biri ise Thaumatrope'dur. Thaumatrope, her iki tarafında birer çizim yer alan ve yanlardan iplikler ile tutturulmuş küçük, daire biçimli bir diskir ve bu disk, iplerin elle çekilmesiyle döndürülebilmektedir. Örneğin bir yüzünde kuş resmi, diğer yüzünde kafes resmi olan bir disk döndürüldüğünde, kafes içinde bir kuş imgesi üretilmektedir. Bu basit aygıt, görmenin sürekliliği ve hareketin yanılsamasını ortaya koymaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Thaumatrope (AnimationCKC, t.y.)

Bu gelişmeler ışığında 19. yüzyıl, gözlem pratiğinin durağanlıktan çıktığı, panoramalar ve dioramalar aracılığıyla hareketli bir algı rejiminin yaygınlaştığı bir dönem olmuştur (Oettermann, 1997). Georges Eugene Haussmann adlı politikacı ve şehir plancısı tarafından 19. yüzyıl ortalarında Paris'te gerçekleştirilen kentsel dönüşüm, bu yeni görsel mantığın

mekansal karşılığına bir örnektir. Bu dönüşüm sürecinde Paris'te oluşturulan geniş bulvarlar, perspektifin sürekli olarak değiştiği yürüyüş deneyimlerini olanaklı hale getirmiştir. Bir başka ifadeyle geniş Paris bulvarları, kamusal alanın görsel deneyim kurgusuna bağlı olarak tasarlandığı yenilikçi bir görme biçiminin öncül örneklerinden biridir (Şekil 4).

Şekil 4. Paris bulvar düzeni (Gündüz, 2025)

Mekan deneyiminde gözlemcinin aktif katılımını açığa çıkaran bu yeni anlayışın mimariye yansımalarından bir diğeri de ışığın ve mekanın sürekli dönüşen ilişkisidir. Joseph Paxton tarafından 1851 yılında tasarlanan Crystal Palace, demir ve cam kullanımıyla bu ilişkinin kurulduğu öncül örneklerden biridir (Şekil 5).

Şekil 5. Crystal Palace ait iç mekan görünümü (Arkitektuel, 2025)

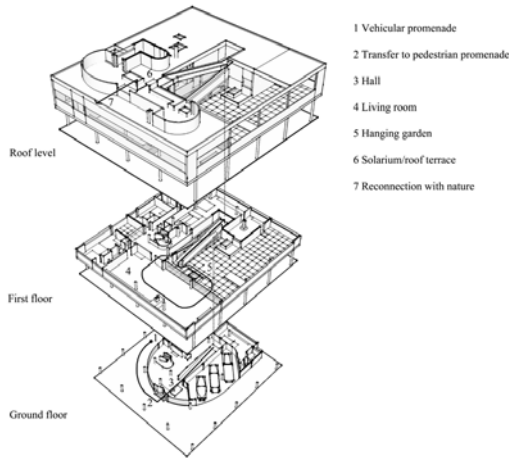
4. MODERNİZM: YÖNLENDİRİLMİŞ MEKAN ALGISI

20. yüzyıl başlarında mimarlık alanında meydana gelen gelişmeler ile birlikte yeni bir kentli kimliği ortaya çıkmıştır. Benjamin (1936), Paris pasajlarının inşası ile ortaya çıktığını belirttiği bu yeni kentliyi flaneur olarak tanımlamaktadır. Flaneur kavramı, burjuva sınıfı içerisinde yer alan, ancak yerleşikliği kurulmamış bir gezgini tanımlamaktadır (Benjamin, 1936: 131). Kentin kalabalık mekanlarında boy gösteren flaneur, gözlemleri doğrultusunda edindiği deneyimlere dayalı olarak öznel bir mekansal deneyime sahiptir (Çetinkaya, 2012: 24). Kentte yaşanan değişimlerin doğrudan içinde olan flaneur'un mekan deneyimini yönlendiren temel aygıtı ise yürüme eylemidir.

Tüm duyuların tetiklendiği bu yürüme hali ve mekana ilişkin katılımcı gözlemcilik, hem modern mimarlık hem de gündelik yaşama yönelik yenilikçi adımlardan biridir. Yürüme eylemi esnasında kentin görünmeyen alanlarını sabit görünümünün parçaları halinde keşfeden flaneur, bu imgeleri zihninde çoklu ve devingen biçimde birleştirmektedir. Bu deneyim mimariyi sinemayla yakınlaştıran temel kavramlardan biri olan 'montaj'ı akla getirmektedir. Montaj, modern dünyanın hız alanında kazandığı yeniliklerin bir sonucu olarak; sanayi, mimarlık, sinema gibi disiplinlerde etkisi görünen bir kavramdır. Bader (2018)'e göre pasajlar, demiryolları, büyük mağazalar ve sergi salonları gibi geçiş mekanları yeni bir mekansal görsellik üretmektedir. Özünde hareket bulunan bu üretim, modernliğin yeni coğrafyasını sunarken, sinemanın ve montajın icadını da hızlandırmıştır (Bader, 2018). Baker (2016) ise tren yolculuklarının montaj kuramının öncüsü olduğunu belirtmektedir. Bu yolculuk esnasında manzaranın nasıl görüldüğü ve zihinde imgelerin algılanış biçimi bir montajlama edimidir. İlave olarak Baker (2016), "Çalışma montajdır, kent montajdır, metropol montajdır ve sanat da montaj olmaya

meyleder.” diyerek modern dünyanın tümünü montaj kavramı ile ilişkilendirmektedir. Ancak bu montajlar dünyasında yine de sanatsal çerçevede kenti parçalayıp, yeniden birleştirmede en başarılı aygıt sinema sanatıdır (Baker, 2016).

Yeniden flaneur kimliğine dönecek olursak; bu kentlinin gündelik yaşama ilişkin deneyimi ve mekanı algılama biçimi sinematografik montaja oldukça benzerdir. Bu benzerlik, mimarlık kuramcılarına ve öncü mimarlara ilham olmuştur. Özellikle Le Corbusier, hareket halindeki gözlemcinin mekanı deneyimleme biçimini doğrudan tasarım sürecinin parçası haline getiren öncü isimlerden biridir. Corbusier’in “promenade mimarlığı”nda, kullanıcının yapıda izleyeceği güzergah ve bu güzergah boyunca algılayacağı mekansal sekanslar bilinçli olarak kurgulanmıştır (Le Corbusier, 1929). Promenade mimarlığının okunabildiği kült yapılarından biri olan Villa Savoye projesinde Corbusier, sirkülasyon kelimesi yerine gezinti kelimesini kullanmakta ve bu gezintinin sürekli ve beklenmedik olduğundan söz etmektedir (Şekil 6). Gezinti esnasında deneyimleyen kişinin gözü, bir kamera göz gibidir ve hareketi süresince edindiği deneyimi tıpkı sinemadaki gibi montajlayarak algılamaktadır (Keleş, 2019).

Şekil 6. Villa Savoye gezinti rotası (Louw, 2016)

Promenade mimarlığı örneğinde görüldüğü üzere bu yeni dönemde, gözlemcinin algısal olarak yönlendirilmesine dayalı bir mekan deneyimi söz konusudur. Bu bağlamda mekan içerisinde kullanıcı deneyimi beden-göz koordinasyonu ile yönlendirilmekte ve bu yönü ile söz konusu deneyim, fotoğrafın ötesinde sinemaya daha yakınsak bir konumda yer almaktadır.

5. DİJİTAL ÇAĞ: ÇOKLU PERSPEKTİFLER VE SANAL MEKANLAR

Bilişim ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte 21. yüzyılda yer ve mekân ile kurulan ilişki biçimleri yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Dijitalleşmenin belirleyici olduğu bu yeni dönemde mekân, fiziksel koşullardan bağımsız, soyut biçimde deneyimlenebilen ve yer değiştirmeden erişilebilen bir olgu haline gelmiş; bu bağlamda “sanal mekân” kavramı giderek daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

Bilginin depolandığı, temsil edildiği ve deneyimlendiği düzlemler olan sanal mekânlar; bilişim, enformasyon ve iletişim teknolojileri aracılığıyla üretilen, hızlı, dinamik, değişken ve esnek yapılar olarak tanımlanmaktadır (Girginkaya, 2006). Günümüzde bilgisayar ortamında geliştirilen sanal gerçeklik uygulamalarıyla birlikte “siberuzay” kültürü doğmuştur. Bu sanal gerçeklik, birey-mekân-zaman ekseninde tamamen yeni bir deneyim alanı sunmaktadır. Gerçek mekânın sunduğu işlevleri barındırabilen sanal mekânlar, deneyime yönelik yenilikçi potansiyelleriyle mimarlık ve kent planlamasında yeni bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi dijital tasarım teknolojileri, henüz inşa edilmemiş mekanların üç boyutlu olarak deneyimlenmesini ve gerçek zamanlı olarak değiştirilmesini mümkün kılmaktadır (Oxman, 2017). Tüm bu gelişmeler ışığında

gözlemci, artık yalnızca algılayan değil, aynı zamanda mekanın oluşum sürecine katılan bir aktör haline gelmiştir.

Fiziksel mekan ile sanal mekan arasındaki bedensel etkileşime olanak tanıyan bu yeni araçlar, kullanıcı ve/veya gözlemciye daha yüksek düzeyde bilgi ve iletişim desteği sağlamaktadır. Bu destek ise bireyin daha büyük sosyal mevcudiyet duygusu yaşamasına ve kendini sunma üzerinde kontrol sağlamasına olanak tanımaktadır. Ayrıca bu deneyim, paylaşım dayalı etkileşimi ve mekan tasarımında ekip çalışmasını artırıcı potansiyele sahiptir (Van der Land vd. 2011). Bu durumu, dijital çağın gözlemciyi katılımcı haline getirdiğinin bir göstergesi olarak okumak mümkün görünmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan görme rejimlerinin mimarlık ile kurduğu çok katmanlı ilişki incelenmiştir. Görme rejimlerindeki her dönüşüm, yalnızca temsil tekniklerini değil; mekanın nasıl algılandığını, kurgulandığını ve yaşandığını da dönüştürmüştür. Mimarlık ise sabit ve değişmez bir tasarım pratiği olmaktan çok, sürekli olarak yeniden tanımlanan bir görsellik rejiminin mekansal karşılığı olarak bu dönüşümden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Camera obscura'nın merkezileşmiş bakışından, 19. yüzyılın art imgesine; modernizmin yönlendirilmiş mekansal deneyimlerinden, dijital çağın çoklu perspektiflerine kadar uzanan bu tarihsel okuma, mimarlığın yalnızca fiziksel bir üretim alanı olmadığını, aynı zamanda görsel algının kültürel ve teknik dönüşümlerine doğrudan bağlı bir temsil ve deneyim sahası olduğunu ortaya koymaktadır.

Buradaki tartışma, Crary'nin gözlemci kavramı ekseninde başlamış olup; mimarlığın gözlemci ile kurduğu ilişki üzerinden şekillenen bir yönü olduğunu düşündürmeyi amaçlamıştır.

Gerçekleştirilen irdilemede, 17. yüzyılda bedeninin dışlandığı bedensiz bir bakış rejimi hakimken, 19. yüzyılda hareketin sürekliliği ve kentteki yeni görsellik biçimlerinin deneyime dahil olduğu görülmüştür. Modern döneme gelindiğinde, gözlemcinin flaneur figürü üzerinden öznel deneyim ve sinematografik montajla yeniden tanımlandığı; dijital çağda ise mekanın pasif alımlayıcısı olmaktan çıkarılarak, sanal ortamda etkin bir katılımcıya dönüştüğü anlaşılmıştır. Bu bağlamda mimarlığın, her dönemde görsel kültürün üretim ve deneyimleme biçimleriyle ilişkilenen bir bilgi alanı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak, mimarlık ile görme rejimleri arasındaki ilişki, yalnızca temsil tekniklerinin değil; aynı zamanda mekanın deneyimlenme biçimlerinin de tarihsel bağlamda değiştiğini göstermektedir. Bu değişim, mimarlığın disiplinler sınırlarını aşarak; sinema, teknoloji ve kültürel kuramlarla kesişen zengin bir tartışma alanı yaratmaktadır. Günümüzde, dijital teknolojiler aracılığıyla gözlemcinin mekanın üretim sürecine aktif biçimde dahil olması, gelecekte mimarlık düşüncesinin ve pratiğinin daha da katılımcı, esnek ve çok boyutlu bir zemine evrileceğinin işaretlerini vermektedir. Ayrıca bu evrim, yalnızca mekansal deneyimin niteliğini dönüştürmekle kalmamakta; aynı zamanda mimarlığın epistemolojisini, temsil anlayışını ve toplumsal işlevini yeniden düşünmeye davet etmektedir.

KAYNAKÇA

- AnimationCKC. (t.y.). *Thaumatrope*. Erişim adresi <http://www.animationckc.ir/contents/1096/Thaumatrope>
- Arkitektuel. (2025, 6 Mart). *Kristal Saray / Joseph Paxton (1851)*. Erişim adresi <https://www.arkitektuel.com/kristal-saray/>
- Bader, A. P. (2018). Museums and urban life in the cinema: on the ordinary and extraordinary architectural experiences. *Emotion. Space and Society*, 29(2018), 22-31. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2018.07.011>
- Baker, U. (2016). *Beyin Ekran*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, W. (1936). Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretildiği Çağda Sanat Yapıtı. *Pasajlar* (16. Baskı). (A. Cemal, Çev.) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Crary, J. (2004). *Gözlemcinin Teknikleri On Dokuzuncu Yüzyılda Görme ve Modernite Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetinkaya, H.(2012). Devletsiz Düşünce. *Flanör Düşünce* (1. Baskı). (Der: Köse, H.) içinde. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Girginkaya, S. (2006). *Kullanıcı Hareketlerinin Sanal Ortamlardaki Kullanıcı Hareketleri ile Temsilinin Sınanması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gündüz, B. (2025, 14 Şubat). *Gözetimin mimari izdüşümü: Haussmann'ın Paris'i*. Bianet. Erişim adresi <https://bianet.org/yazi/gozetimin-mimari-izdusumu-haussmannin-parisi-304549>
- Keleş, H. (2019). *Mimari Tasarlama Yaklaşımı Olarak Anlatıyı Araçsallaştırmak* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Teknik Üniversitesi, Eskişehir.

- Kemp, M. (1990). *The Science of Art: Optical Themes in Western Art from Brunelleschi to Seurat*. London: Yale University Press.
- Le Corbusier. (1929). *Vers Une Architecture*. Paris: G. Crès.
- Louw, M. (2016). The architectural promenade and the perception of time. *South African Journal of Art History (Sajah)*, 31(2), 12-33.
- Oettermann, S. (1997). *The Panorama: History of a Mass Medium*. New York: Zone Books.
- Oxman, N. (2017). Age of Entanglement. *Journal of Design and Science*, (3). <https://doi.org/10.21428/7e0583ad>
- Tripomatic. (t.y.). *Veneto'daki Palladyan Villaları*. Erişim adresi <https://tripomatic.com/tr/poi/veneto-daki-palladyan-villalari-poi:6260>
- Van der Land, S., Schouten, A. ve Feldberg, F. (2011). Modeling the metaverse: A theoretical model of effective team collaboration in 3D virtual environments. *Journal of Virtual Worlds Research*, 4(3). <https://doi.org/10.4101/jvwr.v4i3.6126>

PERFORMANS SANATLARI BİNALARINDA UYGULANABİLEN ENERJİ ETKİN ÇÖZÜMLER

Oktay TEKİN¹

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında artan nüfus, hızlı şehirleşme ve endüstriyel gelişme ile birlikte enerji talebi sürekli artmaktadır (Liu vd., 2022). Bu artan enerji ihtiyacının büyük ölçüde fosil kaynaklı yakıtlardan karşılanması, küresel karbon emisyonlarının yükselmesine ve iklim değişikliği sorunlarının derinleşmesine neden olmaktadır (Liu vd., 2023). Dünya genelinde enerji tüketiminin yaklaşık %40'ından sorumlu olan bina sektörü, bu bağlamda sürdürülebilir enerji çözümlerinin hayata geçirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Canale vd., 2021).

Müzik, dans ve tiyatro gibi temel sanat dallarının sergilenme mekanları olan performans sanatları binaları (Gündem ve Antel, 2015; Kocadağistan, 2021), ısıtma, soğutma, havalandırma ve aydınlatma sistemleri nedeniyle yüksek enerji tüketim profillerine sahiptirler. Bu binaların büyük hacimleri, yoğun kullanım programları ve yüksek konfor standartları gereksinimleri, enerji etkin çözümlerin uygulanmasını hem zorunlu ekonomik olarak karlı hale getirmektedir (Fahmy vd., 2022; O'Connor vd., 2012).

Temel hedefleri yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanarak, enerji tasarrufu önlemleriyle binaların enerji

¹ Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, oktaytekinn00@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2714-7531.

verimliliğini yükseltmek olan enerji etkin teknolojiler (Liu vd., 2019), geniş kullanıcı kitlesine sahip performans sanatları binalarında enerji tüketimini azaltarak bu binaların, net sıfır ya da net sıfıra yakın enerji düzeyine ulaşmasına doğrudan katkı sağlamaktadır (O'Connor vd., 2012). Bunun dışında, işletme maliyetlerini düşürme, iç mekan konfor koşullarını iyileştirme ve çevresel sürdürülebilirliğe destek olma gibi pek çok avantaj sunmaktadır (Abdelhady, 2023; Fan vd., 2023). Bu sebeple, performans sanatları binalarında uygulanabilen enerji etkin çözümlerin belirlenmesi ve kullanımlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, opera binası, çok amaçlı salon, bale/dans salonu, resital salonu, konser salonu, drama tiyatrosu, kamusal tiyatro, mobil tiyatro, ve arenalar gibi performans sanatları binalarında (Appleton, 2008), uygulanabilir enerji etkin çözümlerin sistematik olarak incelenmesi ve bu binaların özel gereksinimlerine uygun teknolojilerin belirlenmesidir.

Çalışmada, konut, ticari, endüstriyel, eğitim, sağlık, kültür, sanat, eğlence vb. işlevlere sahip binalarda kullanılan enerji etkin çözümler konusundaki ulusal ve uluslararası literatür taranmış, performans sanatları binalarının karakteristik özellikleri (büyük hacimler, yüksek tavan yükseklikleri, geniş açıklıklar, değişken kullanım programları) göz önünde bulundurularak uygun teknolojiler seçilmiştir. Materyal olarak, güneş enerjisi, rüzgar enerjisi ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan teknolojiler ile enerji verimliliğini artıran pasif ve aktif sistemler ele alınmıştır. Yöntem olarak, her bir enerji etkin çözümün performans sanatları binalarındaki uygulama potansiyeli, verimlilik düzeyi ve uygulanabilirlik kriterleri açısından değerlendirilmiştir.

2. PERFORMANS SANATLARI BİNALARI İÇİN ENERJİ ETKİN ÇÖZÜMLER

2.1. Aerojel Cam

Oldukça hafif, şeffaf ve güçlü izolasyon niteliklerine sahip aerojelin, cam şekline dönüştürülmesiyle oluşturulan aerojel cam, yoğunluğu düşük, performansı ise yüksek bir malzemedir (Adityaa vd., 2017). Üretim maliyetleri yüksek olan bu cam, sürdürülebilir mimari projelerinde geleceğin malzemesi olarak görülmektedir.

Performans sanatları binalarının çatı ışıklıklarında kullanılabilen aerojel cam, yüksek enerji verimliliği ve uzun ömürlülük avantajları sunmaktadır. Ancak yüksek maliyet nedeniyle, ticari amaçlar gözetilerek inşa edilen performans sanatları binalarında sınırlı uygulama alanına sahiptir.

2.2. Akıllı Bina Yönetim Sistemi

İleri düzey yapı teknolojilerine sahip performans sanatları binalarının (Kocadağistan, 2021), karmaşık teknik sistemlerinin entegre yönetimi için kritik öneme sahip olan akıllı bina yönetim sistemleri, enerji verimliliğini etkili bir şekilde optimize etmektedir (Cao vd., 2016). İklimlendirme, ısıtma, havalandırma, aydınlatma, güvenlik ve enerji sistemlerinin merkezi kontrolünü sağlayan bu sistemler, büyük ölçekli performans sanatları binalarında vazgeçilmezdir.

Sistem, kullanım durumuna göre otomatik optimizasyon yaparak enerji tüketimini minimize etmektedir (Sur, 2020). Performans sanatları etkinliklerinin zamansal, hacimsel ve kullanıcı profili kapsamında değişen programları, bu sistemlerin adaptif kontrolü için ideal koşullar yaratmaktadır. Bununla birlikte, sistemin ilk yatırım maliyeti görece yüksek olmasına rağmen, uzun dönemde önemli tasarruflar sağlamaktadır (Elbakheit, 2012).

2.3. Anidolik Tavan Sistemi

Doğal ışığın her zaman yeterli seviyelerde olmadığı büyük ölçekli performans sanatları binalarında tercih edilen anidolik tavan sistemi, ışığı iç mekanın derin bölgelerine kamaşmaya sebep olmadan iletmektedir (Kılıç Demircan ve Gültekin, 2017). Işık kanalı ve yansıtıcılardan oluşan bu sistem, performans sanatları binalarının özellikle ofis bölümlerinde ve konferans salonlarında kullanılabilmektedir.

Dayanıklılık, hafiflik ve kolay montaj gibi avantajlara sahip olan sistem (Maa vd., 2016), görsel açıdan da etkili aydınlatma sağlamaktadır.

2.4. Bina Tipi Rüzgar Türbini

Performans sanatları binalarının çatı alanlarında kullanılabilen bina tipi türbinleri, rüzgar enerjisinden elektrik üretimi gerçekleştiren sistemlerdir. Düşük bakım gereksinimleri ve güvenilirlikleri ile öne çıkan bu sistemler (Vourdoubas, 2018), özellikle açık alanlarda konumlandırılan performans sanatları binaları için uygundur.

Sistem; düşey/yatay eksenli pervane benzeri bıçaklar, güç şaftı ve jeneratörden oluşmaktadır (Attmann, 2016). Modern teknolojiler sayesinde gürültü kirliliği sorunu büyük ölçüde giderilmiş olan bu sistemler, fotovoltaik panellerle hibrit kullanım imkanı da sunmaktadır (Cao vd., 2016; Chel ve Kaushik, 2018). Performans sanatları binalarının genellikle sahip olduğu geniş çatı alanları, bu sistemlerin verimli bir şekilde uygulanması için ideal koşullar sağlamaktadır.

2.5. Çatı Penceresi (Skylight)

Performans sanatları binalarının merkezi alanlarında doğal aydınlatma sağlamak için kullanılabilen çatı pencereleri, enerji verimliliğini artırırken mekansal kaliteyi de iyileştirmektedir. Bu sistemler, özellikle konser salonlarında

zenital aydınlatma sağlayarak dramatik mekansal etkiler yaratmaktadır (Shi ve Chew, 2012).

Açılabilir versiyonları ile doğal havalandırma da sağlayabilen bu sistemler, performans sanatları binalarının büyük hacimlerinin havalandırılmasında yardımcı olmaktadır (Maa vd., 2016). Güneş kontrolü için otomatik gölgeleme sistemleri ile birlikte kullanılması önerilmektedir.

2.6. Çift Cidarlı Cephe

Performans sanatları binalarının büyük cephe alanları için ideal olan çift cidarlı cephe sistemleri, doğal havalandırma, gün ışığı kontrolü ve ısı yalıtımı gibi çoklu fonksiyonlar sunmaktadır (Demir, 2011). İki cam katmanı arasındaki genellikle minimum 10 cm'lik, maksimum 40 cm'lik hava boşluğu ile çalışan sistem, mevsimsel koşullara göre farklı performans göstermektedir.

Sıcak havalarda gölgeleme ve soğutma, soğuk havalarda ise ısı kazancı sağlayan bu sistemler (Amirifard vd., 2019), performans sanatları binalarının yüksek enerji tüketimini azaltmada etkilidir. Özellikle çok katlı performans sanatları binalarında, cephe boyunca tek parça şeklinde uygulanan sistemler, bina genelinde homojen iklim koşulları yaratmaktadır.

2.7. Evaporatif Soğutma Sistemi

Suyun buharlaşma prensibine dayanan evaporatif soğutma sistemi, özellikle sıcak ve kuru iklim bölgelerindeki performans sanatları binaları için etkili bir soğutma çözümüdür (Cao vd., 2016). Standart klima sistemlerine göre daha düşük seviyelerde enerji tüketimine neden olmaktadır (Hughes vd., 2011).

Sera, üretim tesisi, ve atölye gibi fonksiyonlara sahip binalarda yaygın bir biçimde uygulanan sistem, performans sanatları binalarının büyük hacimlerinin ve ofis bölümlerinin soğutulmasında da etkili olabilmektedir. Bununla birlikte, düşük

işletme maliyetleri, sistemin ekonomik avantajını oluşturmaktadır.

2.8. Güneş Enerjili Su Isıtıcısı

Yüksek kullanıcı sayısına sahip performans sanatları binalarının sıcak su ihtiyacını karşılamada etkili olan güneş enerjili su ısıtıcıları (Li vd., 2013); kolektör, sıcak su deposu, pompa ve ısı eşanjöründen oluşmakta ve güneş ışınımını ısı enerjisiye çevirmektedir (Hayter ve Kandt, 2011).

Performans sanatları binalarının geniş çatı alanları, büyük kapasiteli güneş kolektörlerinin kurulumuna imkan tanımaktadır. Düz kolektörlü sistemler kurulum ve bakım kolaylığı nedeniyle daha yaygın tercih edilmektedir (Kılıç Demircan ve Gültekin, 2017). Ayrıca, sistem, geleneksel su ısıtma sistemleri ile seri bağlantılı olarak da çalışabilmektedir.

2.9. Güneş Kırıcılar

Performans sanatları binalarının büyük cam yüzeylerinden oluşan bölgelerinde güneş kontrolü sağlayan güneş kırıcıları, aşırı ısınmayı engelleyerek soğutma yüklerini azaltmaktadır (Karamanlioğlu, 2011). Dikey ve yatay formda uygulanabilen bu sistemler, hem enerji verimliliği hem de estetik açıdan önemli katkılar sağlamaktadır.

Sabit veya hareketli olarak tasarlanabilen güneş kırıcıları (Amirifard vd., 2019), performans sanatları binalarının mimari karakterini zenginleştirebilecek tasarım elemanlarıdır. Metal, ahşap, cam ve kompozit malzemelerden üretilen bu sistemler (Maa vd., 2016), özellikle güney, güneydoğu ve güneybatı cephelerinde etkili olmaktadır.

2.10. Güneş Odası (Kış Bahçesi)

Performans sanatları binalarının girişlerinde veya ara bölümlerinde konumlandırılabilen güneş odaları, pasif güneş enerjisi kazancı sağlayan mekanlardır/sistemlerdir (Chel ve

Kaushik, 2018). Yoğun cam kullanımı ile karakterize edilen bu sistemler, güneş ışığını toplayarak bitişik mekanlara ısı, nem ve temiz hava sağlamaktadır.

Bu sistemler, performans sanatları binalarında hem enerji verimliliği hem de mekansal konfor ve kalite açısından önemli avantajlar sunmaktadır (Uslusoy, 2012). Özellikle fuaye alanları ve dinlenme mekanları gibi bölümlerde uygulandığında, hem estetik değer katmakta hem de enerji tasarrufu sağlamaktadır.

2.11. Güneş Pili (Fotovoltaik Sistem)

Fotovoltaik sistemler, performans sanatları binalarının yüksek elektrik tüketimini karşılamada yaygın olarak kullanılan yenilenebilir enerji çözümlerinden biridir (Türe, 2008). PV hücreleri, kurulum parçaları, elektrik soketleri, güç şartlandırma parçaları ve enerji depolama cihazından oluşan bu sistem, güneş enerjisini doğrudan elektrik enerjisine çevirmektedir (Attmann, 2016).

Performans sanatları binalarının geniş çatı alanları ve genellikle engelsiz güneş alma potansiyelleri, fotovoltaik sistemler için ideal koşullar yaratmaktadır. Sistemin enerji depolama gereksinimi konusunda bağımsız bir pil gerektirmemesi ve her tür duvar yüzeylerine monte edilebilmesi (Kalogirou, 2015), uygulama esnekliği sağlamaktadır. Özellikle gündüz saatlerinde yoğun kullanılan performans sanatları binalarında, üretim ve tüketim zamanlarının örtüşmesi sistem verimliliğini artırmaktadır.

2.12. Işık Rafı

Performans sanatları binalarının derin planlarında doğal aydınlatmadan maksimum faydayı sağlamak için kullanılabilen ışık rafları, yapay aydınlatma ihtiyacını azaltmaktadır (Maa vd., 2016). Verimlilik açısından iyi performans gösteren yansıtıcı

yüzeylerden oluşan bu sistemler, güneş ışığını mekanın derin bölgelerine yönlendirmektedir (Elbakheit, 2012).

Özellikle fuaye alanları, sergi salonları ve geniş açıklıklı mekanlar için uygun olan bu sistemler, sabit veya hareketli olarak uygulanabilmektedir. Performans sanatları binalarının yüksek tavan yükseklikleri, ışık raflarının etkinliğini artıran bir faktördür.

2.13. Işık Tüpü

Performans sanatları binalarının karanlık veya penceresiz mekanlarında doğal aydınlatma sağlayan ışık tüpü sistemi, öncü bir aydınlatma çözümüdür. Dağıtıcı, ışık yansıtma tüpü ve saydam kubbeden oluşan sistem (Amirifard vd., 2019), genellikle çatıdan alınan güneş ışığını iç mekanlara aktarmaktadır.

Küçük boyutlu formları sayesinde oldukça kolay bir şekilde uygulanabilen ışık tüpleri, performans sanatları binalarının servis alanları, depo mekanları ve teknik hacimlerinin aydınlatılmasında etkili olmaktadır. Gün ışığının yeterli seviyelerde olmadığı günlerde de etkin şekilde çalışabilen sistem (Shi ve Chew, 2012), sürdürülebilir aydınlatma çözümleri arasında önemli bir yere sahiptir.

2.14. Low-E Cam

Performans sanatları binalarının büyük cam yüzeylerinde enerji verimliliğini artırmak için kullanılabilen low-e camlar, ısı transferini kontrol ederek ısıtma ve soğutma yüklerini azaltmaktadır (Sadineni vd., 2011). Düşük emisyonlu özel kaplaması ile kış aylarında ısı kaybını, yaz aylarında ise ısı kazancını minimize etmektedir.

Bu camlar, performans sanatları binalarının konfor koşullarını iyileştirirken enerji tüketimini de önemli ölçüde azaltmaktadır. Bununla birlikte, bu camın üç katmanlı uygulamaları (Amirifard vd., 2019), daha yüksek performans sağlamaktadır.

2.15. Rüzgar Kulesi

Doğal havalandırma sistemlerinden olan rüzgar kuleleri, performans sanatları binalarının büyük hacimlerinin havalandırılmasında etkili bir çözüm sunmaktadır (Uslusoy, 2012). Kadranlara ayrılmış yapısı ile kullanılmış havanın dışarı atılmasını ve temiz havanın içeri alınmasını sağlayan bu sistem, mekanik havalandırma sistemlerine olan bağımlılığı azaltmaktadır.

Sistem, pozitif hava basıncı ve yığın etkisi olmak üzere iki temel kuvvet ile çalışmaktadır (Hughes vd., 2011). Performans sanatları binalarının yüksek tavan yükseklikleri ve geniş açıklıkları, rüzgar kulelerinin etkinliğini artıran faktörlerdir. Özellikle sıcak iklim bölgelerindeki performans sanatları binalarında, yaz mevsiminde aşırı ısınmayı önlemede önemli rol oynayabilmektedir (Elbakheit, 2012; Engin, 2012).

2.16. Toprak Kaynaklı Isı Pompası

Performans sanatları binalarının büyük hacimlerinin ısıtılması ve soğutulmasında oldukça verimli bir çözüm olabilen toprak kaynaklı ısı pompası, düşük karbon salımlı bir sistemdir (Vourdoubas, 2018). Dünyanın var olan sıcaklığını kullanan bu sistem; ısı pompası, hava aktarım sistemi ve sığ zemine gömülü ısı değiştiricisinden oluşmaktadır.

Sistem, kış mevsiminde topraktan ısı alarak iç mekana pompalama, yaz mevsiminde ise iç mekandaki ısıyı toprağa aktarma prensibiyle çalışmaktadır (Hayter ve Kandt, 2011). Performans sanatları binalarının yıl boyunca dengeli ısıtma-soğutma yüklerine sahip olmaları, bu sistemin verimliliğini artırmaktadır (Maa vd., 2016). Ayrıca, performans sanatları binaların genellikle sahip olduğu geniş arazi alanları, sistemin yatay kurulumu için gerekli alan ihtiyacını karşılamaktadır (Li vd., 2013).

2.17. Trombe Duvarı

Güneş enerjisini pasif bir biçimde bina içine aktaran trombe duvarları, özellikle büyük hacimli performans sanatları binalarının ısıtılmasında etkili bir çözümdür (Kılıç Demircan ve Gültekin, 2017). Yüksek termal kütleli malzemelerden oluşan bu sistemler, genellikle minimum 20 cm, maksimum 40 cm kalınlığında olup, güney yönelimli cephelerde konumlandırılmaktadır.

Gün boyu güneş ışığını emip depolayan sistem, gece saatlerinde bu ısıyı iç mekana aktarmaktadır. Performans sanatları binalarının genellikle sahip olduğu yüksek tavanlar ve geniş hacimler, trombe duvarlarının ısı etkisinin daha geniş alanlara yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bu sistemler yaz aylarında doğal havalandırma sağlayarak soğutma amacıyla da kullanılabilmektedir (Engin, 2012).

2.18. Yağmur Suyu Toplama Sistemi

Performans sanatları binalarının büyük çatı alanları, yağmur suyu toplama sistemleri için önemli bir potansiyel yaratmaktadır (Toptaş, 2012). Toplanan sular, peyzaj sulaması, temizlik ve tuvalet rezervuarları gibi alanlarda kullanılabilmektedir.

Yoğun kullanıcı profiline sahip performans sanatları binalarında yüksek su tüketimi göz önünde alındığında, bu sistemler önemli tasarruflar sağlayabilmektedir. Basit filtreleme sistemleri ile kalitesi artırılan yağmur suları, şebeke suyuna olan bağımlılığı azaltmaktadır.

2.19. Yeşil Çatı

Performans sanatları binalarının geniş çatı alanlarında uygulanabilen yeşil çatılar, ısı yalıtımı, yağmur suyu yönetimi ve biyoçeşitlilik açısından çoklu faydalar sağlamaktadır. Ekstensif ve intensif olmak üzere iki tipte uygulanan bu sistemler (Sadineni

vd., 2011), bina enerji performansını önemli ölçüde iyileştirmektedir.

Performans sanatları binalarının özellikle düz çatılı ve güçlü taşıyıcı sistemli uygulamalarında faydalı olabilen bu sistem (Maa vd., 2016), kentsel ısı adası etkisini azaltarak çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır.

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Metropollerden küçük yerleşim alanlarına kadar çeşitli ölçeklerde inşa edilen performans sanatları binaları (Appleton, 2008), yoğun enerji tüketimleri nedeniyle enerji etkin çözümlerin uygulanması açısından hem kritik hem de fırsatlarla dolu yapılardır. Bu çalışmada ele alınan 19 farklı enerji etkin çözüm, performans sanatları binalarının; ortam ısıtma (OI), ortam soğutma (OS), doğal aydınlatma (DA), sıcak su sağlama (SS), elektrik üretimi (EÜ), su tasarrufu (ST) ve enerji tasarrufu (ET) alanlarında sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında önemli faydalar sağlamaktadır (Tablo 1).

Ortam ısıtma (OI) konusunda, aerojel cam, akıllı bina yönetim sistemi, çift cidarlı cephe, güneş odası (kış bahçesi), low-e cam, toprak kaynaklı ısı pompası, trombe duvarı ve yeşil çatı fayda sağlamaktadır. Ortam soğutma (OS) konusunda, aerojel cam, akıllı bina yönetim sistemi, çatı penceresi (skylight), çift cidarlı cephe, evaporatif soğutma sistemi, güneş kırıcılar, low-e cam, rüzgar kulesi, toprak kaynaklı ısı pompası, trombe duvarı ve yeşil çatı katkı sağlamaktadır. Doğal aydınlatma (DA) konusunda, anidolik tavan sistemi, çatı penceresi (skylight), ışık rafı, ışık tüpü ve low-e cam etkili olmaktadır. Sıcak su sağlama (SS) konusunda, akıllı bina yönetim sistemi, güneş enerjili su ısıtıcısı ve toprak kaynaklı ısı pompası faydalı olmaktadır. Elektrik üretimi (EÜ) konusunda sadece, bina tipi rüzgar türbini ve güneş pili (fotovoltaik sistem) katkı sunmaktadır. Su tasarrufu

(ST) konusunda yalnızca, akıllı bina yönetim sistemi ve yağmur suyu toplama sistemi etkilidir. Enerji tasarrufu (ET) sağlama konusunda ise tüm çözümler fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu çözümler arasında akıllı bina yönetim sistemi başta olmak üzere, low-e cam ve toprak kaynaklı ısı pompası fayda alanı çeşitliliği konusunda öne çıkan enerji etkin çözümlerdir (Tablo 1).

Tablo 1. Performans sanatları binalarında enerji etkin çözümlerin fayda alanları

No	Enerji Etkin Çözümler	Oİ	OS	DA	SS	EÜ	ST	ET
1	Aerogel Cam	✓	✓	-	-	-	-	✓
2	Akıllı Bina Yönetim Sistemi	✓	✓		✓		✓	✓
3	Anidolik Tavan Sistemi	-	-	✓	-	-	-	✓
4	Bina Tipi Rüzgar Türbini	-	-	-	-	✓	-	✓
5	Çatı Penceresi (Skylight)	-	✓	✓	-	-	-	✓
6	Çift Cidarlı Cephe	✓	✓	-	-	-	-	✓
7	Evaporatif Soğutma Sistemi	-	✓	-	-	-	-	✓
8	Güneş Enerjili Su Isıtıcısı	-	-	-	✓	-	-	✓
9	Güneş Kırıcılar	-	✓	-	-	-	-	✓
10	Güneş Odası (Kış Bahçesi)	✓	-	-	-	-	-	✓
11	Güneş Pili (Fotovoltaik Sistem)	-	-	-	-	✓	-	✓
12	Işık Rafı	-	-	✓	-	-	-	✓
13	Işık Tüpü	-	-	✓	-	-	-	✓
14	Low-E Cam	✓	✓	✓	-	-	-	✓
15	Rüzgar Kulesi	-	✓	-	-	-	-	✓
16	Toprak Kaynaklı Isı Pompası	✓	✓	-	✓	-	-	✓
17	Trombe Duvarı	✓	✓	-	-	-	-	✓
18	Yağmur Suyu Toplama Sistemi	-	-	-	-	-	✓	✓
19	Yeşil Çatı	✓	✓	-	-	-	-	✓
✓: İlgili enerji etkin çözümün belirtilen alanda doğrudan fayda sağladığını gösterir. -: İlgili enerji etkin çözümün belirtilen alanda doğrudan bir fayda sağlamadığını gösterir.								

Çalışmada incelenen tüm enerji etkin çözümler, performans sanatları binalarında uygulanabilir nitelikte olmakla birlikte, bazı sistemler, diğer bina türlerinden farklı bir yapıya sahip olan bu binaların karakteristik özelliklerine daha uygun görünmektedir. Özellikle büyük çatı alanları (fotovoltaik sistemler, yeşil çatı, yağmur suyu toplama), yüksek hacimler (rüzgar kulesi, toprak kaynaklı ısı pompası), geniş cephe alanları (çift cidarlı cephe, güneş kırıcılar) ve yoğun su kullanımı (güneş enerjili su ısıtıcısı, yağmur suyu toplama) gerektiren sistemler, performans sanatları binalarında yüksek verimlilik potansiyeli taşımaktadır.

Enerji etkin çözümlerin, müşterileri/paydaşları çeşitlilik gösteren ve projelendirme süreçleri karmaşık olan performans sanatları binalarına (Sterry ve Sutrisna, 2007) başarılı bir şekilde uygulanması için, tasarım aşamasından başlayarak entegre bir yaklaşım benimsenmelidir. İklimsel koşullar, binanın öncü fonksiyonu, kullanım yoğunluğu ve yerel düzenlemeler gibi faktörler, sistem seçiminde dikkate alınması gereken temel parametrelerdir. Ek olarak, daha etkili sonuçlara ulaşmak için, hibrit sistemlerin kullanımın, tek başına uygulanan çözümlere göre daha yüksek verimlilik sağladığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Enerji etkin çözümlerin yaygınlaşması için, tasarımcılar, işletmeciler ve kullanıcılar arasında farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu sistemlerin uzun vadeli ekonomik faydaları ve çevresel katkıları, ilk yatırım maliyetlerini telafi etmektedir.

Son olarak, performans sanatları binalarında enerji etkin çözümlerin uygulanması, sadece enerji tasarrufu sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu binaların toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine ve sürdürülebilir gelecek için örnek teşkil etmelerine olanak tanımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdelhady, S. (2023). Performance and economic evaluation of solar water heating systems in residential buildings. *Applied Energy*, 325, 119810.
- Adityaa, L., Mahlia, T. M. I., Rossb, B., Timb, H. M., Ong, H. C., & Jin, C. H. (2017). A review on insulation materials for energy conservation in buildings. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 73, 1352-1365.
- Amirifard, R., Sharif, S. A., & Nasiri, F. (2019). Application of passive measures for energy conservation in buildings – a review. *Advances in Building Energy Research*, 13(2), 282-315.
- Appleton, I. (2008). *Buildings for the performing arts* (2. basım). London: Routledge.
- Attmann, O. (2016). *Green architecture: advanced technologies and materials* (1. basım). Princeton, NJ: Princeton Architectural Press.
- Canale, L., Di Fazio, A. R., & Russo, M. (2021). Photovoltaics in buildings for sustainable energy communities – a review. *Energies*, 14(24), 8341.
- Cao, Y., Dhahad, H. A., Togun, H., Anqi, A. E., Farouk, N., & Anselmo, P. (2016). The effect of evaporation and condensation on the thermal performance of solar air heater with finned absorber plate. *Applied Energy*, 185, 1381-1395.
- Chel, A., & Kaushik, G. (2018). Renewable energy technologies for sustainable development of energy efficient building. *Alexandria Engineering Journal*, 57(2), 655-669.
- Demir, N. (2011). Çift cidarlı cepheler ve enerji performansı. *Tasarım+Kuram*, 12, 71-85.

- Elbakheit, A. R. (2012). An approach for designing low energy buildings in Sudan. *Energy and Buildings*, 55, 45-52.
- Engin, N. (2012). *Pasif güneş enerjisi sistemleri* (1. basım). İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Fahmy, M., Mahdy, M. M., & Nikolopoulou, M. (2022). Prediction of future energy consumption reduction using GRC envelope optimization for residential buildings in Egypt. *Energy Conversion and Management*, 252, 115087.
- Fan, Y., Xia, X., & Zhang, L. (2023). Life cycle assessment of renewable energy systems in buildings: a review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 185, 113567.
- Gündem, Ö., & Antel, A. F. (2015). 20. Yüzyıl'dan Günümüze Müzik ve Mekan: Tokyo ve İstanbul'da Performans Sanatları Yapıları. *Tasarım+Kuram*, 11(20), 76-98.
- Hayter, S., & Kandt, A. (2011). *Renewable energy applications for existing buildings* (NREL Technical Report No. TP-7A40-52228). Golden, CO: National Renewable Energy Laboratory.
- Hughes, B. R., Chaudhry, H. N., & Ghani, S. A. (2011). A review of sustainable cooling technologies in buildings. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(6), 3112-3120.
- Kalogirou, S. A. (2015). Solar thermal collectors and applications. *Progress in Energy and Combustion Science*, 30(3), 231-295.
- Karamanlioğlu, M. (2011). *Binalarda enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynakları* (1. basım). Ankara: TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yayını.

- Kılıç Demircan, B., & Gültekin, A. B. (2017). Pasif güneş enerjisi sistemleri ve konut mimarisinde kullanımı. *Politeknik Dergisi*, 20(3), 521-535.
- Kocadağistan, Ş. (2021). *21. yüzyıl performans sanatları yapıları: Prof. Dr. Bülent Özer'in tasarlama yöntemleri ve iç-dış ilişkisi anlayışı üzerine bir değerlendirme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Li, D., Yang, L., & Lam, J. C. (2013). Zero energy buildings and sustainable development implications. *Energy*, 54, 1-10.
- Liu, Y., Chen, H., Zhang, L., & Wang, X. (2022). A review of building energy performance prediction: Methods, data and challenges. *Energy and Buildings*, 260, 111890.
- Liu, Z., Ahmed, S., & Zhao, Y. (2023). Global carbon emissions and climate change: A comprehensive review. *Environmental Science & Policy*, 142, 45-58.
- Liu, Z., Li, W., Chen, Y., Luo, Y., & Zhang, L. (2019). Review of energy conservation technologies for fresh air supply in zero energy buildings, *Applied Thermal Engineering*, 148 (1), 544-556.
- Maa, J., Cheng, J., Ding, S., Tan, H., Li, K., & Loo, M. (2016). An experimental study on heat transfer performance of building integrated photovoltaic system. *Applied Thermal Engineering*, 101, 713-719.
- O'Connor, D. J., Yavuzturk, C. C., & Fuller, J. E. (2012). Achieving Net-Zero Energy Conditions in Retrofit: A Case Study for a Performing Arts Building Using an Hourly Simulation Approach. *ASHRAE Transactions*, 118(2), 677-688.

- Sadineni, S. B., Madala, S., & Boehm, R. F. (2011). Passive building energy savings: A review of building envelope components. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(8), 3617-3631.
- Shi, L., & Chew, M. Y. L. (2012). A review on sustainable design of renewable energy systems. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(1), 192-207.
- Sterry, P., & Sutrisna, M. (2007). Briefing and Designing Performing Arts Buildings: Assessing the Role of Secondary Project Stakeholders, *Architectural Engineering and Design Management*, 3(4), 209-221.
- Sur, U. (2020). *Akıllı binalar ve enerji yönetimi* (1. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Toptaş, T. (2012). Yağmur suyu toplama ve değerlendirme sistemleri. *Su Yapıları ve Çevre Mühendisliği*, 8(2), 45-52.
- Türe, İ. E. (2008). *Güneş enerjisi teknolojileri* (1. basım). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Uslusoy, F. (2012). *Sürdürülebilir mimarlık ve enerji etkin tasarım* (1. basım). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.
- Vourdoubas, J. (2018). Energy efficiency and renewable energy sources for buildings heating and cooling. *Journal of Engineering Research and Applications*, 8(5), 1-10.

KAMUSAL AÇIK ALANLARDA MEKÂN KALİTESİ: KIRŞEHİR AŞIK PAŞA MASAL PARK ÖRNEĞİ

Olca Turkan YURDUGÜZEL¹

1. GİRİŞ

Kamusal alanların kullanımı ve mekân kalitesinin belirlenmesi, kullanıcıların birbiri ile, kullanıcıların mekân ile ve kullanıcıların çevre ile olan etkileşiminin sonucuna bağlı olarak şekillenmektedir. Kentin imajının belirlenmesinde etkili olan kamusal alanların mekân kalitesi kullanıcının aidiyet ve sahiplenme hissiyatının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Kullanıcıların bireysel ya da topluluk halinde vakit geçirebildiği bu kent parçaları sosyalleşme ve paylaşım mekanları olarak varlık gösterir. Yapılan çalışmalar göstermekte ki, kamusal alanlarda gerçekleştirilen aktiviteler ve bu mekanların kalitesi yaşam kalitesine katkı sağlamaktadır. Günümüzde sayısal olarak artış gösteren kamusal açık alanların niteliğini sorgulayan farklı pek çok araştırmacının çalışmaları bulunmaktadır. Bu kapsamda, yapılan çalışmalarda mekân kalitesi kavramı üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Kamusal açık alanlarda sunulan aktivitelerin çeşitliliği mekânın kalitesini etkileyen önemli unsurlardandır. Bu gösterge mekânın kalitesinin ölçülmesinde önemli belirleyici olarak tanımlanmaktadır. Kamusal alanın sahip olması gereken fiziksel niteliği yanında sosyal yapının şekillenmesine olanak sağlayacak donanımına sahip olması beklenmektedir. Buna bağlı olarak, kamusal açık alanın kent

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, olcay.turkan@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7877-1732.

içindeki yeri, kullanım durumu ve düzeyi ile kullanıcıların sosyokültürel seviyesi mekân kalitesinin belirlenmesinde önemli katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında Kırşehir’de bulunan kamusal açık alan örneği olan Aşık Paşa Masal Parkı çalışma alanı olarak seçilmiştir. 2015 yılında kullanıma açılan Aşık Paşa Masal Parkı kent merkezinde yer almaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen parkın kent içindeki konumu, kentin tarihsel gelişim sürecinde bu parkların etkilenme durumları, parkları çevreleyen yapı gruplarının mimari ya da tarihsel niteliği, çevre özellikleri, parkların kullanıcıya sunduğu aktiviteler ve bu aktivitelerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak donatı elemanı ihtiyacının karşılanma durumları mekân kalitesi kavramı üzerinden okunmaya çalışılmıştır. PPS’in (Project for Public Spaces) kamusal alanlarda mekân kalitesinin belirlenmesi için sunduğu dört parametre (erişim ve bağlantılar, konfor ve imaj, kullanım ve aktiviteler ve sosyalleşme) üzerinden Aşık Paşa Masal Parkının değerlendirmesi yapılmıştır. Parkın açık alan kullanımına uygun işlev çeşitliliği, işlevlere uygun donatı elemanları, yeşil doku yoğunluğu ve kapalı mekanlar dört parametre üzerinden değerlendirilerek sunulmuştur. Bu kapsamda, kamusal alan kullanımında mekân kalitesini artırmaya yönelik öneriler geliştirilerek sonraki çalışmalara altlık oluşturmak amaçlanmıştır.

2. KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE MEKÂN KALİTESİ

Kamusal alan kavramı, kent mekanları içinde kullanıcıların etkileşim halinde olduğu, karşılaşılan, iletişim kurulan, kültür alışverişinde bulunulan ve kişi ya da kuruluşa ait olmayan mekanlar için kullanılmaktadır. Kent içindeki alanın kamusal olarak tanımlanabilmesi için kentli kullanıcıların tamamının kullanımına açık olması gerekmektedir. İlk kez 1962

yılında j. Habermas tarafından tanımı yapılan kamusal alan kavramı farklı araştırmacılar tarafından da tanımlanarak literatürde sıklıkla kullanılır olmuştur (Habermas, 2015).

Hannah Arendt tarafından bize ait olan dışında herkese ait olan bir dünya olarak tanımlanan kamusal (Arendt, 2016) alan Richard Sennett'e göre, demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anılarının yer aldığı kentin ruhu ve kentin doğasıdır (Sennett, 2013).

Madanipour 1999 yılında hazırladığı çalışmada kamusal mekânları herkes tarafından erişilebilir, kent içerisindeki fiziksel mekânlar olarak tanımlamaktadır (Gürallar, 2009; Madanipour, 1999). Kamusal alanı kullanıcıların öncelikli gereksinimlerine hizmet verebilecek konforlu, katılım ve keşfetmeye uygun tasarlanan mekânlar olarak tanımlayan Carr ve diğer araştırmacılar demokratik ve tanımlı mekân kurgusundan bahsetmektedir (Carr ve ark., 1992).

Kamusal alanların sağlaması gereken işlevler olduğunu ileri süren Çubuk, bu işlevleri psikolojik gereksinim, sosyal ilişkiler, ekonomik gereksinim ve erişilebilirlik olarak tanımlamaktadır (Çubuk, 1991). Kullanıcıların özgürce mekânı deneyimleyebilmesi, kendini ifade edebilmesi, günlük aktivitelere katılabilmesi ve diğer kullanıcılarla etkileşim içinde olması kamusal alan için önem taşımaktadır (Rapoport, 1977).

Kamusal alanların kendini çevreleyen yapı birimleriyle ilişkisinin öneminden bahseden N. Schulz (1971), üç işlevin sağlanması gerektiğini söylemektedir: • Kamusal alanlar toplumsal yaşama ve her türlü aktiviteye olanak tanırken doğal çevre verileri ile uyum içinde olmalıdır. • Kamusal mekânı oluşturan elemanların kimlik ve kolektif bellek oluşturacak şekilde tasarlanmalıdır. • Mekânsal şekillenmeler kentin dokusu içinde organizasyonu sağlayacak şekilde yerleşmelidir (Schulz, 1971).

Ülkemizde araştırmacılar kamusal alan ile ilgili 1980’li yıllardan itibaren görüş belirtmeye başlamıştır. İlhan Tekeli kamusal alanı herkese açık olan görünme ve görüşme mekânı olarak tanımlarken (Tekeli, 1999) Uğur Tanyeli kullanıcının var olabildiği, tartışabildiği, susabildiği yani kentte yaşayan herkesi ilgilendiren mekân olarak tanımlamaktadır (Tanyeli, 2011).

Kamusal alanların kent halkının aynası olduğunu düşünen Oktay (1999), yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıttığını savunmaktadır. Bu kapsamda, kullanıcıların çeşitli etkileşimleri ve paylaşımları sağlaması ile merkez olma işlevini devam ettirmesi için mekanların nitelik ve nicelik konusunda bilinç ve duyarlılığın gelişmesi gerektiğini savunmaktadır (Oktay, 1999).

Polat’ın (2011) kamusal mekân tanımına göre erişilebilir olma, kamu mülkiyet hakkı, her kullanıcıya hitap etme ile işlevsel, kültürel ve sembolik ihtiyaçları karşılama konusunda yeterli olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak, kamusal mekanlar kullanıcı haklarına, psikososyal ihtiyaçlarına, kullanımına ve sosyal boyutuna göre nitelik kazanmaktadır (Polat, 2011; Yener Metin, 2020).

Araştırmacıların yaptığı tanımlamalar doğrultusunda kamusal alanlar tüm toplumu dahil etme, farklılık gözetmeksizin kapsayıcı olma ve bütünleştirme amacı güden alanlar olarak tanımlanabilir. Kent içerisinde kapalı mekanlar dışında şekillenen meydan, sokak, park, bahçe alanlarını kapsayan kamusal alanlardan özel alana geçiş yarı kamusal alan ile olmaktadır. Yarı kamusal alanlar, kullanıcıların tamamına açık ancak sınırlandırılmış çarşı, geçit ve fuar gibi alanlardır (Çekmecioğlu ve Erdönmez, 2018).

Kentin parçası olan kamusal alanlar sosyal etkileşimde yüksek değere sahip, tüm kullanıcı profiline hizmet verebilen ve uyumlu sosyal gruplar oluşturabilen mekanlardır. Kaliteli yapıyı çevreye sahip olması gerektiği düşünülen kamusal alanlar,

verimli iletişim kurmaya olanak vermeli, raslantısal olarak karşılaşmaya imkân tanımalı ve kullanıcı dostu alanlar olmalıdır (Yener Metin, 2020).

Kamusal alanlarda mekân kalitesi kavramı, tasarımda farklılığı olan göze çarpan detaylar olarak tanımlanmaktadır (Rapoport, 1982). Mekân kalitesi ile ilgili yapılan çalışmalarda estetik özellikler ile mekânın işlevsel çeşitliliği temel alınmıştır. Çevrenin yapılandırılarak kentlinin refah ve mutluluk içinde alanı kullanması kent kimliği ve kullanıcı aidiyeti konusunda önemli olmaktadır. Nitelikli kentsel alanlar kullanıcı yaşamı ve yaşam kalitesinde belirleyici olmaktadır (Çekmecelioğlu & Erdönmez, 2018; İncoğlu, 2007; Balçık ve İncoğlu, 2022).

**Tablo 1. Kamusal Mekân Kalitesi Uzmanlar ve Parametreler
(Yener Metin, 2020)**

Uzmanlar	Kamusal Mekânda Kalite Boyutları Parametreler
Lynch (1981)	Kontrol, uygunluk, hissetmek, yaşamsal güç, erişim
Jacobs and Appleyard (1987)	Kimlik, kentsel özgüven, eğlence, yaşanabilirlik, fırsatlara erişim, herkese hitap etme
Sherwin Greece (1992)	İşlev, düzen, kimlik, cazibe
Whyte (2000)	Sosyal etkileşim, ulaşılabilirlik, aktivite çeşitliliği, İyi imaj, Konfor
Gehl (2004)	Güvenlik, konfor, hoşnutluk
Project for Public Spaces (PPS) (2007)	Erişim ve bağlantılar, konfor ve imaj, kullanım ve aktiviteler, Sosyallik
Jack L. Nasar (1997)	Doğallık, Bakım, Açıklık ve tanımlanmışlık, Tarihsel Dönem / İçerik, Düzen

Kamusal alanda mekân kalitesinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan çalışmalarda pek çok araştırmacı kalite kriterleri konusunda parametreler belirlemiştir. Bu çalışma kapsamında, Sherwin Greene, Jack L. Nasar, Jan Gehl, Kevin Lynch, Whyte, Allan Jacobs ve Donald Appleyard ile Project for Public Space tarafından belirlenen kalite parametreleri açıklanmıştır (Tablo 1.).

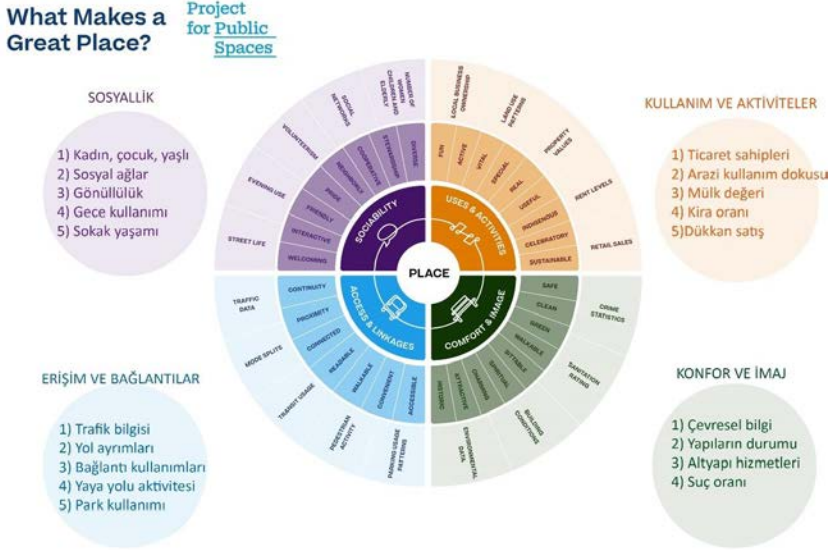
Aşık Paşa Masal Parkı'nda yerinde yapılan incelemede PPS'in belirlemiş olduğu parametreler üzerinden değerlendirme oluşturulmuştur.

Gehl (2011) kamusal alan kalitesinin belirlenmesi kapsamında; yaya merkezli bir yaklaşım ile alanda gerçekleştirilecek aktiviteler üzerinden parametreler belirlemiştir. Bu aktiviteler gerekli aktiviteler, seçmeli aktiviteler ve sosyal aktiviteler olarak belirlenmiştir. Gerekli aktiviteler, okula, işe, alışverişe gitmek, otobüs beklemek gibi eylemlerken seçmeli aktiviteler olarak isteğe bağlı şekillenen eylemleri tanımlamıştır. Sosyal aktiviteler ise kullanıcıların belli bir toplulukla tamamen tercihe bağlı olarak gerçekleştirdiği eylemler olarak belirlenmiştir. Bu aktivitelerde koruma, konfor ve zevk (eğlence) belirleyicilerin durumuna göre mekân kalitesinin şekilleneceğini tanımlamıştır (Gehl, 2011; Gehl, 2004; Balçık ve İnceoğlu 2022; Çekmecioğlu ve Erdönmez, 2018).

Sherwin Greene kamusal alan tasarımında mekân kalitesini belirleyen dört ana başlık ve bunların içerdiği kalite parametreleri üzerinden değerlendirme yapmaktadır (Greene 1992; İnceoğlu 2007). İşlev, düzen, kimlik ve cazibe/çekim olarak belirlenen dört başlığın her birine ait dört kalite parametresi bulunmaktadır (Tablo 2).

Jack L. Nasar mekân kalitesi konusunda farklı bir bakış açısı belirlemiştir. Nasar, mekân kalitesi izleyici tarafından algılanış durumuna bağlı olarak şekillenen daha genel parametrelerden bahsetmektedir (Nasar, 1998; İnceoğlu, 2007). Kentin biçiminin ve imajının kullanıcıları ve daha geniş topluluğu tatmin etmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır Doğallık, bakım, açıklık ve tanımlanmışlık, tarihsel önem/içerik ve düzen olmak üzere beş başlık altında parametreleri belirlemiştir (Balçık ve İnceoğlu, 2022; Nasar, 1998; İnceoğlu, 2007).

1975 yılında kurulan ABD merkezli “Kamusal Mekanlar İçin Proje Şirketi” olan PPS (Project for Public Spaces inc.) çalışma alanı kapsamında çok sayıda kamusal mekân projesine imza atmıştır. PPS’e göre kaliteli bir kamusal mekân; sosyalleşme, erişim ve bağlantılar, kullanım ve aktiviteler, konfor ve imaj, şeklinde dört ana işlevi yerine getirmelidir (Şekil 1) (PPS, 2000; Çekmecioğlu ve Erdönmez, 2018; Çelik ve Canbay Türkyılmaz, 2020; Balçık ve İnecoğlu, 2022).

Şekil 1. PPS’in Mekân Kalitesini Belirleme Parametreleri
<https://www.pps.org/article/grplacefeat> (Erişim Tarihi 30.09.2025)
(Zafer ve Erdönmez, 2021)

Kevin Lynch “Good City Form (1981)” adlı eserinde nitelikli kent yapısını elde edebilmesi için canlılık, uygun olma, erişim, duygu ve kontrol olmak üzere beş parametre belirlerken yerleşim kalitesi için adalet ve verimlilik şeklinde iki parametre belirlemiştir (Lynch, 1981). Buna ilave olarak Allan Jacobs ve Donald Appleyard, “Towards an Urban Design Manifesto (1987)” çalışmasında kaliteli kamusal alan için kimlik ve kontrol, fırsat, eğlence, yaşanabilirlik, gerçeklik ve anlam, toplum ve

kamu hayatı, kentsel özgüven ve herkese hitap etme olmak üzere sekiz parametre belirlemiştir (Jacobs ve Appleyard, 1987; İnceoğlu, 2007; Çekmecioğlu ve Erdönmez, 2018).

Whyte “The Social Life Of Small Urban Spaces (2000)” isimli çalışmasında kamusal alanın kaliteli olmasında belirleyici olan parametreler olarak; mekânın konforlu ve iyi imaja sahip olması, çeşitli aktivitelerin yer alması, ulaşılabilir olması, sosyal faaliyetleri destekleyen mekanlar olması şeklinde dört parametre belirlemiştir (Whyte, 2000; Uzgören ve Erdönmez, 2017; Çekmecioğlu ve Erdönmez, 2018).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Orta ölçekli bir kent olan Kırşehir, topografik olarak düz kabul edilebilecek bir alana kurulmuştur. Kentin doğu ve batıda yer alan alanları eğimli topografyaya sahip alanlarken kentin merkezi oldukça düz bir alanda şekillenmektedir. Kuruluş tarihi tam olarak bilinmeyen kent köklü bir geçmişe sahiptir. Günümüzde kentin kimliğini belirleyen Anıtsal Yapıları Selçuklu Dönemine ait olan kentin Sivil Mimarlık Örnekleri 19. yy.’a tarihlenmektedir. Kent gelişim süreci içinde farklı pek çok uygulamayla farklılaşarak kullanılmaya devam etmektedir. Kentte Anıtsal Yapılar ile ilişkili açık alanlar ya da kamusal alanlar kapsamında farklı pek çok uygulama yapılmıştır. 21. yy.’da gerçekleştirilen kentsel açık alan uygulamalarından Aşık Paşa Tabiat Parkı (2010), Kent Park (2014), Aşık Paşa Masal Parkı (2015), Güzler Parkı (2017), Atatürk Parkı (2025) ve Selgâh Parkı (2025) örnek olarak gösterilebilir. Kullanıcıların açık alan kullanım ihtiyacına cevap veren ve kentin kimliğinin şekillenmesinde etkili olduğu düşünülen bu kamusal alanlar kullanım yoğunluğu açısından farklı düzeylere sahip alanlardır. Aşık Paşa Tabiat Parkı dışındaki alanların tamamı ulaşılabilirlik

kapsamında daha uygun alanlardır. Aşık Paşa Tabiat Parkı kentin Ankara-Kayseri asfaltının kuzeydoğusunda yer alıyor olması görece daha zor ulaşılan kamusal alandır.

Çalışma kapsamında, kent içindeki kamusal alanlardan 2015 yılında kullanılmaya başlayan Aşık Paşa Masal Parkı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Masal Parkı yapılmadan öncesinde de kamusal açık alan olarak kullanılan park sunduğu aktivite çeşitliliği ile daha cazip hale gelmiştir (Şekil 2.). Cacabey Meydanının kentin merkezi olarak kabul edildiği yerleşimde Masal Parkı kuzeyde yer almaktadır. Kente giriş akslarından biri olan Zübeyde Hanım Caddesi ve devamı olan Yavuz Sultan Selim Bulvarı üzerinde yer alan park bu yolların kesiştiği Askerlik Şubesi kavşağına oldukça yakın konumda yer almaktadır. Parkı çevreleyen alanda az sayıda kamu, ticaret ve ibadet yapısı yer alırken diğer yapıların tamamı konut işlevlidir. Üçgen bir parsel üzerinde yerleşen parkın güneybatı cephesinde yer alan Yavuz Sultan Selim Bulvarı en yoğun trafik aksıdır. Kuzeydoğu cephesinde yer alan Şehit Ahmet Doğangün Caddesi daha az trafik yoğunluğuna sahiptir. Güney cephede yer alan konut blokları park sınırına bitişik parsele yerleşmiş yapılardır. Bu nedenle parkın güney cephesine sınır olacak aks bulunmamaktadır.

Masal Parkı, içinde bulunduğu Aşık Paşa Mahallesinde kamusal alan kapsamında önemli bir yere sahiptir. Kent içindeki diğer kamusal alanlardan farklı bir konsept fikri ile şekillenen parkın kullanım yoğunluğu oldukça fazladır (Nas, 2019) (Şekil 3.).

**Şekil 2. Aşık Paşa Masal Parkı (Sırasıyla 2010 yılı ve 2025 yılı)
(Google Earth)**

Şekil 3. Masal Parki Projesi (Kardelen Peyzaj Planlama Arşivi)

Parkın adından referansla çocuk kullanıcıları hedef alan aktivitelerle şekillendiğini düşünmek mümkündür. Ancak park içinde yer alan aktivite çeşitliliği farklı kullanıcıların da alanı kullanmasına olanak tanıyacak niteliktedir. Kafe, büfe, danışma, wc ve mescit mekanları parkın kapalı alanını oluşturan işlevlerdir. Açık alanda ise çocuk parkları, tren, oyun alanları, amfi, farklı tipte dinlenme elemanları, yürüyüş yolları, yönlendirme levhaları, havuz, çeşme ve heykel gibi öğeler aktiviteye imkân sağlarken kent kimliğine de katkı sağlamaktadır. Çocuk kullanıcılar için

dikkat çekici olması öngörülerek üretilen donatı elemanlarının duvar elemanları (çizgi film karakter figürlü), elma biçiminde çöp kutuları ve masal karakterlerine ait heykellerle desteklendiği belirlenmiştir.

3.2. Yöntem

Aşık Paşa Masal Parkının mekân kalitesinin belirlenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmada, “Kamusal Mekanlar İçin Proje Şirketi” olan PPS’in (Project for Public Spaces inc.) belirlemiş olduğu parametrelerin kullanılması uygun bulunmuştur. Erişim ve bağlantılar, kullanım ve aktiviteler, sosyallik ile konfor ve imaj olarak belirlenen ana parametreler ile alt başlıkları olan parametreler alan özelinde değerlendirilmiştir. PPS tarafından oluşturulan bu parametrelerin yerinde yapılan gözlem ve incelemelerle Masal Parkı kullanımında karşılığı belirlenmeye çalışılmıştır. Parkın mekân kalitesine sahip olumlu olan parametreleri belirlenerek açıklanırken mekân kalitesine zarar verdiği düşünülen olumsuz durumların giderilmesine yönelik öneriler geliştirilmiştir.

4. AŞIK PAŞA MASAL PARKI MEKÂN KALİTESİ DEĞERLENDİRMESİ

Erişim ve Bağlantılar

Ulaşılabilirlik

Masal Parkı, kent içindeki konumu nedeniyle pek çok bağlantı ve ulaşım alternatifine cevap verecek niteliktedir. Parkın güneybatısında yer alan otobüs durağı toplu taşıma için kullanımda kolaylık sağlarken özel araçla ulaşım elverişli araç park yeri bulunmaktadır. Parkın ana giriş kapısına yönlendirici şekilde yerleşen yaya yolu ve parkı çevreleyen alanda yaya yolu bulunması yay ulaşımının kolaylığına katkı sağlamaktadır.

Erişilebilirlik

Parkın iki cephesinin Yavuz Sultan Selim Bulvarı ve Şehit Ahmet Doğangün Caddesi gibi önemli ulaşım aksları ile çevrili olması erişimi kolaylaştırmaktadır. Parkın ana girişinin kaldırımıyla aynı kotta olması engelli erişimi için uygunluk sağlamaktadır. Kuzeydoğu cephesinde yer alan kaldırımın üst kotta olması ve merdiven ve rampa çözümü ile yine engelli erişiminin sağlanmasına olanak tanımaktadır (Şekil 4.).

Şekil 4. Engelli Erişim Rampası ve Ana Giriş (Yazar Arşivi)

Okunabilirlik

Yapılı çevre ile sarılı olan Masal Parkı mevcut yeşil dokusu ve dışardan fark edilen donatı elemanları ile yakın çevreden rahatlıkla okunabilir durumdadır. Ayrıca Askerlik Şubesi Kavşağına yakın konumu parkın okunabilir olması konusunda katkı sağlamaktadır. Park içerisinde bulunan farklı genişlikte yürüyüş yolları ve kuzeydoğuya doğru artış gösteren eğime bağlı olarak parkın okunabilirliği kuvvetlenmektedir. Yönlendirme levhalarının az sayıda olduğu parkta, küçük ölçek olması ve yaya yollarının yönlendiriciliği yol bulmaya kolaylık sağlamaktadır.

Bağlantılar

Parkın çevresinde çoğunlukla konut işlevli yapılar bulunmaktadır. Kullanım yoğunluğu için oldukça önemli olan bu işlevle parkın bağlantısı zayıf kabul edilebilir. Kuzeydoğu ve

güneybatıda toplam beş girişi bulunan parkın girişlerin tamamı kullanılabilir durumda değildir. Sınırlayıcı elemanlarla çevrili olan alana kapıdan geçilerek ulaşılması ve bir kapının kullanım dışı kalmış olması bağlantı konusunda olumsuz durum olarak değerlendirilebilir. Kullanıcı algısında görece olumsuz kabul edilebilecek olan sınırlayıcı elemanlar parkın çevre ile bağlantısını zayıflatmaktadır (Şekil 5.). Engelli kullanıcıların kullanabileceği iki kapının olduğu parkta kullanılmayan kapı da yine erişim ve bağlantı zayıflığı kapsamında değerlendirilmektedir.

Şekil 5. Park Sınırlayıcı Elemanlar (Yazar Arşivi)

Kullanım ve Aktiviteler

Aktivite Çeşitliliği

Masal Parkı mevcut durumda konut yapıları ile çevrilidir. Buna bağlı olarak kullanıcıların zorunlu eylemler için parkı kullanmaktadır. Ancak sınırlayıcı elemanların kullanım konusunda görece zorlayıcı etkisi zorunlu eylemler için kullanılma konusunda engel oluşturabilir. Kent içinde zorunlu eylemler için kullanılan akslar üzerinde yer almıyor olması parkın opsiyonel ve sosyal aktiviteler için daha sık kullanıldığını düşündürmektedir. Parkın içerdiği aktiviteler kapsamında çoğunlukla çocuk kullanıcılar için donatı bulunurken genç, orta ve orta üzeri yaş grubu için sınırlı sayıda da olsa aktiviteye olanak tanımaktadır. Çocuk kullanıcılar için eğlence amaçlı donatılar yer

alırken genç kullanıcılar için dinlenme ve yeme-içme (kafe) aktiviteleri bulunmaktadır (Şekil 6.).

Şekil 6. Park İçindeki Aktiviteler (Yazar Arşivi)

Orta ve orta üzeri yaş grubu için ise yürüyüş, dinlenme, yakınına refakat etme ve yeme-içme aktiviteleri yer almaktadır.

Aktiflik

Çalışma alanı olan Masal Parkı tatil günlerinde ve iklim şartlarının uygun olduğu zaman dilimlerinde aktif olarak kullanılmaktadır. Gün içinde sabah, öğle saatleri birbirine yakın yoğunlukta kullanılırken akşam saatlerinde kullanımda azalma olmaktadır.

Sürdürülebilirlik

Parkın tasarım, kullanım ve yıkım süreçlerinde ekolojik, ekonomik ya da sosyokültürel sürdürülebilirlik kavramları kapsamında uygulamalar yapılmamıştır. Ancak sürdürülebilirlik kavramının parkın devamlılığı ve kullanım sürekliliğinin sağlanması kapsamında ele alınması durumunda parkın sürdürülebilirlik kavramına uygunluğundan bahsetmek mümkündür.

Mekânın Farklı Amaçlarla Kullanımı

Park içinde kullanıcıların farklı amaçlar için birlikte kullandığı mekanlar mevcuttur. Çocuk oyun alanı kenarında yer alan oturma elemanları buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca amfi de yine farklı kullanım alternatifi sunan donatı elemanıdır.

Sosyallik

Mekânın Sosyal Aktivitelere Uygunluğu

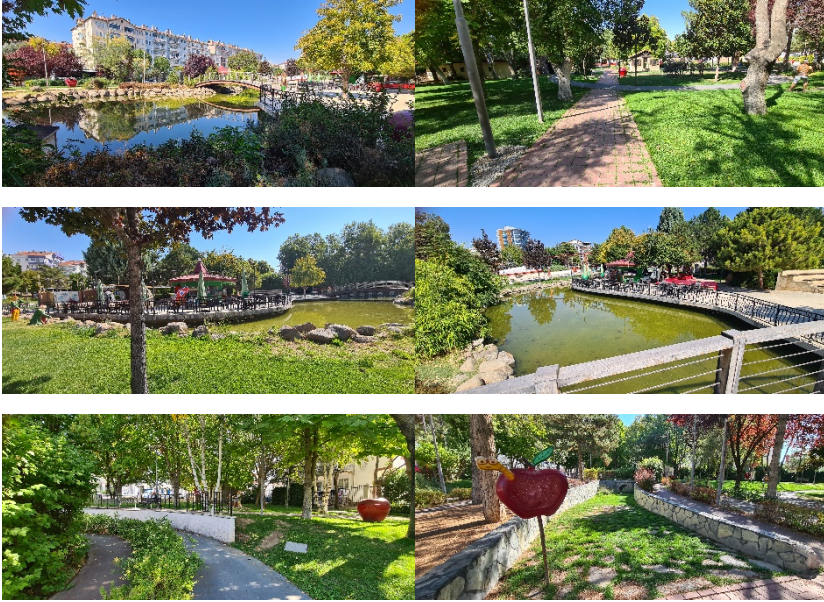
Masal Parkında farklı kullanıcı profiline uygun ve sosyalleşmeye katkı sağlayacak kentsel donatı elemanları yer almaktadır. Kullanıcıların oturma, dinlenme, yürüyüş ve yakınına refakat aktiviteleri kapsamında raslantısal olarak ya da planlı şekilde farklı kullanıcılarla sosyalleşmesine olanak tanıyacak nitelik ve uygunluktur.

Kapsayıcılık ve Etkileşimli

Kullanıcılarının farklı profile sahip olduğu Masal Parkında sosyalleşme başlığında bahsedilen donatı elemanlarının kapsayıcı özelliğe sahip şekillendiği de söylenebilir. Çocuk kullanıcıların ebeveyn ya da aile büyükleri ile birlikte vakit geçirdiği parkta genç, orta ve orta üzeri yaş grubunun ortak mekanlarda zaman geçirmesi mümkün olabilmektedir. Aynı şekilde bahsedilen farklı yaş grubuna sahip kullanıcıların ortak mekanları kullanım sürecinde etkileşim içinde olarak sosyalleşmesi de oldukça mümkündür.

Rekreasyon için Uygunluk

Genel doku itibariyle ölçeğine göre yeşil doku yoğunluğu olduğu söylenebilecek olan Masal Parkı için rekreasyon amaçlı kullanılabilecek yeterli alanın olduğu belirlenmiştir. Görece küçük ölçekte bir park olmasına rağmen kullanıcı ihtiyacına uygun rekreasyon alanları barındırmaktadır (Şekil 7.).

Şekil 7. Rekreasyon Alanları (Yazar Arşivi)

Konfor ve İmaj

Güvenlik

Park alanında güvenlik mobil olarak sağlanmaktadır. Kullanıcı algısı kapsamında güvenlik değerlendirildiğinde park alanının güven hissini kuvvetlendirecek kullanıcı profili ve yeterli aydınlatma elamanı ile donatılmış olduğu belirlenmiştir.

Bakım ve Temizlik

Kırşehir Belediyesi Park Bahçeler Müdürlüğü tarafından bakım ve temizliği yapılan park mevcut durumda oldukça bakımlı olarak değerlendirilebilir. Yeterli iş gücü bulunmamasına rağmen düzenli bakımının yapıldığı yerinde inceleme ve belediye sayfasından öğrenilen parkın temizlik ve peyzaj sulama uygulamaları düzenli olarak yapılmaktadır.

Caziplik/Çekicilik

Bulunduğu mahalle için görece yeterli büyüklükte olan Masal Parkı kent içinde tercih edilen kamusal alanlardandır. Kentin en büyük kamusal alanı olan Kent Park a yakın konumda olmasına rağmen bulunduğu konumda yakın çevre kullanıcıları için cazip bir alandır. Ayrıca parkın içinde bulunan aktivite çeşitliliği, erişim kolaylığı, temiz olması ve sosyalleşmeye olanak tanıyor olması parkı kullanıcılar için çekici kılmaktadır.

Yapım Kalitesi

Parkı oluşturan donatı elemanları, kapalı mekanlar ve sirkülasyon alanlarında kaliteli uygulama gerçekleştirmek amacıyla harekete edildiğini söylemek mümkündür. Ancak az sayıda donatı elemanında kullanım sürecinde ve iklim şartlarına bağlı olarak bozulmalar olduğu belirlenmiştir. Sirkülasyon alanlarında kullanılan kaplama malzemesi ve bu malzemelerin bir araya gelişinde gerçekleşen bazı sorunlar mevcut durumda mekân kalitesini olumsuz etkileyecek örnekler olarak değerlendirilmektedir. Olumsuz iklim şartlarına maruz kalmaları

nedeniyle hasar oluşan kaplama malzemeleri kullanım sürecinde de zorluklara sebep olmaktadır (Şekil 8.).

Şekil 8. Kullanım Sürecinde Oluşan Hasarlar (Yazar Arşivi)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırşehir Aşık Paşa Masal Parkının mekân kalitesini belirlemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, yerinde yapılan inceleme sonucunda PPS'in belirlediği parametrelerin büyük çoğunluğuna uygun olduğu belirlenmiştir. Bağlantılar ve yapım kalitesi parametrelerinde olumsuz durumları olan parkın diğer parametreleri sağlıyor olması ümit vericidir. Bu kapsamda, bağlantı parametresini olumluya dönüştürebilmek adına, sınırlayıcı elemanların kaldırılarak kullanıcı algısında kullanıma engel oluşturmasının önüne geçilebilir. Parkın kuzeydoğu cephesinde halihazırda var olan kot farkı doğal sınırlayıcı eleman olarak algılanarak kullanıma devam edilebilir. Sınırlayıcı elemanların kaldırılmasıyla alana ulaşımında kullanılan ve aktif olmayan kapılar da kaldırılmış olacaktır. Sirkülasyon alanlarında karşılaşılan kaplama malzemesindeki deformasyonlar iklim şartlarına uygun ve uzun ömürlü kaplama malzemeleri ile yenilenmelidir. Ayrıca insan eli ile oluşturulan hasarlar (donatı elemanlarına yağlı boya uygulaması), kullanıcıya verilecek eğitim ve bilgilendirme ile çözüme ulaşabilir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H (2016). *İnsanlık Durumu*. İletişim Yayınları.
- Balçık, S. ve İnceoğlu, M. (2022). Kentsel Mekân Kalitesinin Antalya Cumhuriyet Meydanı Kapsamında Değerlendirilmesi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 7(2), 669-683.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G. ve Stone, A.M. (1992). *Public Space*. Cambridge University Press.
- Çekmecelioğlu, E. ve Erdönmez, M.E. (2018). Kamusal Alan Toplum İlişkisinde Mekansal Kalite; Eminönü Tahtakale Örneği. *Kent Akademisi*, Volume, 11 (36), Issue 4, Pages, 486-507.
- Çubuk, M. (1991). *Kamu Mekânları ve Kentsel Tasarım*. Kamu Mekânları Tasarımı ve Mobilyaları Sempozyumu Kitabı. MSÜ Yayınları.
- Gehl, J. (2004). *Places For People, City Of Melbourne In Collaboration With Gehl Architects*. Urban Quality Consultants Copenhagen.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings*. Island Press.
- Greene S. (1992). Cityshape: Communicating and Evaluating Community Design, American Planning Association. *Journal of the American Planning Association*, 58(2), 177-189.
- Gürallar, N. (2009). Kamusal Alan Kamu – Kamusal Alan – Kamu Yapıları – Kamusal Mekân: Modernite Öncesi ve Sonrası için Bir Terminoloji Tartışması. *Mimarlık*, 350, Kasım-Aralık.
- Habermas, J. (2015). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. İletişim Yayınları.

- İnceoğlu, M. (2007). *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul Meydanlarının İncelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. YTÜ.
- Jacobs, A. ve Appleyard, D. (1987). Toward an Urban Design Manifesto. *Journal of the American Planning Association*, 53(4), 112–120. İnceoğlu, M. (Ed.) (2007), *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul Meydanlarının İncelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. YTÜ.
- Lynch, K. (1981). *A Theory Of Good City Form*. The MIT Press.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6), 879-891.
- Nas, T. (2019). Kırşehir Kent Merkezinde Kamusal Açık Yeşil Alan Yeterliliğinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İncelenmesi [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bartın Üniversitesi.
- Nasar, J. L. (1998). *The Evaluative Image Of The City*, London: Thousand Oaks, CA : Sage Publications. Derleyen: İnceoğlu, M. (Ed.) (2007), *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul Meydanlarının İncelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. YTÜ.
- Norberg-Schulz, N. (1971). *Existence, Space & Architecture*. New York: Praeger.
- Oktay, D. (1999). Kentsel Ortak Mekanların Niteliği ve Kent Yaşantısındaki Rolü. *Yapı Dergisi*, (207):54-61.
- Polat, S. (2011). *Kamusal Dış Mekanlarda Mimari Kimliği Değerlendirmek İçin Bir Yöntem Önerisi: Bursa-*

Cumhuriyet Alanı Örneği [Yayınlanmamış Doktora Tezi].
Uludağ Üniversitesi.

Project for Public Spaces. (2000). *How to Turn a Place Around: A Handbook of Creating Successful Public Spaces*. Project For Public Space.

Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*. Pergamon Press.

Rapoport, A. (1982). *The Meaning of The Built Environment: A Nonverbal Communication Approach*. The University of Arizona Press.

Sennett, R (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Ayrıntı Yayınları.

Tanyeli, U. (2011). Mimarlık gündelik yaşamla ilişkisini nasıl keser? Mimarlık ve Gündelik Yaşam. *Dosya*, 27, 41-45.

Tekeli, İ. (1999) *Önsöz, Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. İstanbul, Demokrasi Kitaplığı.

Uzgören, G. ve Erdönmez, M.E. (2017). Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi ve Kentsel Mekân Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Megaron*, 12(1), 41-56.

Whyte, W. H. (2000). *The Social Life Of Small Urban Spaces, Common Ground Readings and Reflections on Public Space*. Routledge.

Yener, Metin, S.N. (2020). *Kamusal Mekân Kalitesinin Sağlanmasında Kentsel Tasarım Araçlarının Rolü* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Zafer, S. ve Erdönmez, E. (2021). Kamusal Açık Alanlarda Mekân Kalitesi Araştırması: Beşiktaş İskele Meydanı ve Çevresi Örneği. *Kent Akademisi*, 14(1), 241-258.

TÜRKİYE’DE ÜÇ BÜYÜKŞEHİR; İSTANBUL, ANKARA, İZMİR’DE MİMARLIK ÖĞRENCİLERİNİN STAJ TERCİHLERİ: SEKTÖREL ANALİZ VE EĞİLİMLER

Hande NALÇAKAN ÖZKAN¹

1. GİRİŞ

Mimar insanların her çeşit gereksinimlerine cevap veren kişidir. Bu yüzden ki mimarlık eğitimi, mimarın mesleki rolünde olması gereken; toplumsal, çevresel, politik, ekonomik, teknolojik gelişmeleri, teknik bilgi, yaratıcılık, estetik duyarlılık ve sosyal sorumluluk gibi çok yönlü becerileri gerektiren karmaşık bir yapıdadır.

Mimarlığın kuram ve uygulama boyutlarının olduğu kabulü ile mimarın eğitimini tamamlayabilmesi için; üniversiteden aldığı formel eğitimin yanı sıra, mesleki çalışma alanlarında eğitimleri süresince uygulamaya yönelik yeterlilikleri için gerekli olan bilgiyi, becerileri ve farkındalıkları kazanarak eğitimlerini pekiştirmeleri, üretim ve mesleki sorumluluk duygularını geliştirmeleri, yeterli bir süre deneyim edinmesi gerekliliği, fiziksel ve sosyal çevrenin yaratılması ve sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir. Bu gerekliliği sağlamanın ilk adımı stajdır.

Stajlar, öğrencilerin teorik bilgilerini sahada test etmelerine, meslek pratiğinde karşılaşacakları olumsuzlukları en aza indirmelerine ve gerçek proje süreçlerine tanıklık etmelerine olanak sağlayan, eğitim ve mesleki uygulama

¹ Dr. Mimar, hande_nalcakan@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0741-8691.

arasındaki etkileşimin ana köprüsüdür. Türkiye'de lisans eğitimin içinde yer alan stajlar; mimarlık bölümlerinde zorunlu bir ders olarak müfredata dahil edilmekle birlikte; uygulama biçimlerinin, denetim süreçlerinin, sürelerinin, kapsamlarının, kredi değerlerinin ya da ilgili staj yönergelerinin kurumdan kuruma farklılık gösterdiği görülmektedir.

Bu çalışma; mimarlık eğitimi süresince yapılan stajları ve İstanbul, Ankara ve İzmir'de staj yapan öğrencilerin staj tercihlerini sektörel açıdan incelemektedir. Türkiye'de mimarlık eğitiminin önemli bir parçası olan stajlar, öğrencilerin eğitimde kazandığı bilgileri pratiğe dökmeleri ve profesyonel beceriler kazanmalarını sağlamaktadır. Araştırmaya konu olan şehirlerin ekonomik dinamiklerinin ve yapılarının, mimarlık uygulama ortamının çeşitliliğinin ve sivil toplum kuruluşlarının destek programlarının, öğrencilerin staj tercihlerindeki belirleyiciliği incelenmiştir.

2. ŞEHİRLERE GÖRE STAJ ANALİZİ

Mimarlık eğitiminin önemli bir parçasını oluşturan stajlar, öğrencilerin mesleki pratikle tanıştıkları ve teorik bilgilerini uygulama alanına aktardıkları kritik süreçlerdir. Türkiye'de mimarlık öğrencileri, stajlarını farklı şehirlerde yapma imkânı bulmakta; bu tercih, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kentsel ve sektörel faktörlerle de şekillenmektedir. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir, mimarlık öğrencilerinin staj için en çok yöneldiği üç büyük kent olarak öne çıkmaktadır.

Mimarlık öğrencilerinin staj tercihleri, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde çeşitli etkenlere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu üç büyükşehir mimarlık öğrencileri için staj konusunda farklı fırsatlar ve dinamikler sunar. İstanbul Türkiye'nin ekonomik ve kültürel merkezi olarak, çok sayıda büyük ölçekli mimarlık ofisini, uluslararası projeleri ve çeşitliliği

sunan mimari uygulamaları barındırmaktadır. Bu durum, öğrencilerin özel sektör odaklı pratik kazanmaları açısından uygun bir ortam yaratmaktadır. Buna karşılık Ankara, başkent olmasından kaynaklanan özellikleri ile daha çok kamu ve resmi kurum yapı projeleri ve şehircilik projeleriyle öne çıkmaktadır. Ankara’da staj yapan öğrenciler, özellikle kamu kurumlarıyla ilişkili planlama ve mevzuat odaklı deneyimler kazanma fırsatına sahiptir. İzmir ise sahil kenti kimliğinden kaynaklı; kentsel dönüşüm projeleri, tarihî miras alanları ve sürdürülebilirlik odaklı girişimleriyle mimarlık öğrencileri için farklı bir öğrenme ortamı sunmaktadır. İzmir’de yapılan stajlar, öğrencilere hem kıyı kenti mimarisi hem de koruma–restorasyon pratiği açısından özgün bir deneyim sağlamaktadır. Öğrencilerin staj tercihleri ve sektörel eğilimleri genellikle bu şehirlerin ekonomik ve kültürel yapılarına göre şekillenir.

Bu bağlamda İstanbul, Ankara ve İzmir’de yapılan stajların, öğrencilerin mesleki yönelimlerini, kariyer planlamalarını ve mimarlığa bakış açılarını nasıl etkilediğini incelemek, mimarlık eğitimi açısından önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir. Üç şehir arasındaki farklılıklar, yalnızca mesleki deneyimi değil, aynı zamanda mimarlık eğitiminin geleceğini de şekillendirmektedir.

2.1. Staj Türü

Dört yıllık mimarlık lisans eğitiminde mimarlık bölümlerinin staj uygulamalarına bakıldığında stajlar genellikle büro stajı ve şantiye stajı olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır, fakat bunlara ek olarak mimarlık öğrencileri topografya, rölöve, yapı ve araştırma stajları da yaparlar; ayrıca meslek odasında, arkeolojik kazı alanlarında, tarihi sit alanlarında da staj yapabilmektedirler.

2.1.1. Büro Stajı

Büro stajı kamu ve özel sektörde hizmet vermekte olan mimarlık, inşaat mühendisliği, kentsel tasarım, şehir bölge planlama, rölöve-restorasyon bürolarında ve inşaat firmalarında yapılabilir.

Büyükşehirlerdeki öğrenciler için en yaygın staj tercihlerinden biri mimarlık ofisleridir. Büro stajında öğrenciler, bir projenin her aşamasını (tasarım, çizim, modelleme, sunum) genel ve mimari bilgisayar programlarının kullanımını, proje yönetim süreçlerini, işveren ile iletişimi görerek, deneyimleyerek öğrenebilmektedir. Öğrenciler genellikle küçük bir ofisten, tanınmış ve büyük ölçekli projeler üreten prestijli mimarlık ofislerine kadar farklı ölçeklerde ve uzmanlık alanlarında ofisleri tercih etmektedirler.

Öğrencilerin büro stajını tercih etme sebebi; proje geliştirme süreçlerini yakından görmek, çizim yeteneklerini ve teknik bilgi birikimini artırmak, sektör profesyonelleriyle ağ kurmak ve okulda edinilen teorik bilgiyi somutlaştırmak istemeleridir.

2.1.2. Şantiye Stajı

Şantiye stajı, kamu ve özel sektörde hizmet vermekte olan mimarlık, inşaat mühendisliği, kentsel tasarım, şehir bölge planlama ve rölöve - restorasyon uygulayıcı firmalarında yapılabilmektedir.

Şantiye stajı öğrencilerin, projelerin uygulama aşamalarını, inşaat süreçlerini ve tekniklerini, yapı malzemelerini, iş güvenliği konularını, şantiye yönetimini ve ekip çalışmasını yerinde görmelerini sağlar. Bu staj, mimarlığın daha çok yapım kısmına ilgi duyan öğrenciler tarafından tercih edilmektedir.

Öğrencilerin şantiye stajını tercih etme sebebi; inşaat sürecini ve programını anlamak, teorik bilgilerin uygulamaya nasıl aktarıldığını görmek, yapı detayları ve uygulama teknikleri hakkında pratik bilgi edinmek istemeleridir.

2.1.3. Diğer Staj Tercihleri

Mimarlık öğrencileri büro ve şantiye stajı dışında farklı alanlarda da staj yapabilmektedirler, bunlar:

2.1.3.1. Kamu Kurumları

Öğrenciler; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, belediyelerin imar müdürlükleri, Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB), Kalkınma Ajansları, gibi kamu kurumlarında da staj yapabilmektedirler. Bu kurumlarda öğrenciler kamusal alanda mimarlık pratiği görerek, kamu politikalarının nasıl oluşturulduğuna tanıklık ederken, farklı disiplinlerden uzmanlarla çalışarak vizyonlarını genişletirler.

Tüm bunlara ek olarak; kamu kurumlarında staj yapan öğrenciler, şehir planlama, kentsel dönüşüm, yapı denetimi gibi konularda deneyim kazanabilirler.

2.1.3.2. Restorasyon Stajı

Tarihi yapıların rölöve, restitüsyon ve restorasyon süreçlerini öğrenmek için tercih edilen staj türüdür, restorasyon ve koruma alanında faaliyet gösteren firmalarda da mimarlık stajı yapılabilir.

Bu stajlar, mimarlık öğrencilerinin mimarlık tarihine ilgi duymalarını ve kültürel mirasın korunması konusunda bilgi ve deneyim kazanmalarını sağlarken, öğrenciler tarihi yapıların analiz ve belgeleme çalışmalarına katılabilir, restorasyon projelerinin hazırlanmasında görev alabilir ve geleneksel yapı tekniklerini öğrenebilirler.

2.1.3.3. Yurt Dışı Stajlar

Erasmus+ veya IAESTE gibi programlarla yurt dışında staj yapmak da öğrencilerin bir tercihidir. Yurt dışı stajlar, öğrencilere farklı kültürleri, mimari yaklaşımları ve uluslararası çalışma ortamlarını deneyimleme imkanı sunmaktadır.

Mimarlık öğrencilerinin staj tercihleri, genellikle kendi kariyer hedeflerine ve ilgi alanlarına göre şekillenmektedir.

2.1.3.4. Araştırma / Akademik Stajlar

Mimarlık öğrencilerinin tercih ettiği bir diğer staj türü de üniversite araştırma projelerinde, yarışmalarda veya laboratuvarlarda yer alarak yapılan araştırma / akademik stajlardır.

Bu kurumlarda staj yapan öğrenciler, akademik çalışmalara katılarak araştırma yapmayı, araştırma projelerinde çalışmayı ve sunum yapmayı, bilimsel yayın süreçlerini öğrenirler. Böylelikle akademik kariyer yapmak isteyen öğrenciler iyi bir başlangıç yapabilirler.

2.2. Öğrencilerin Tercihlerini Etkileyen Diğer Faktörler:

Mimarlık öğrencilerini yapacakları staja yönlendiren en önemli kriter, hangi alanda deneyim kazanmayı hedefledikleridir. Buna ek olarak öğrencilerin staj tercihi seçimlerini etkileyen başlıca kriterler:

Staj ücreti, staj döneminde yasal olarak ödenmesi gereken bir minimum ücret bulursa da bazı firmalar bu tutarın üzerinde ödeme yapabilmektedirler. Bu nedenle staj ücreti, öğrencilerin staj yeri seçiminde önemli bir faktör olabilmektedir.

Stajın nitelikleri, öğrenciler stajda ne kadar sorumluluk alabileceklerini, hangi programları öğreneceklerini ve profesyonel gelişimlerine ne kadar katkı sağlayacağını da göz

önünde bulundurur. Özellikle tasarım odaklı stajlar, portfolyo oluşturmak için kritik bir önem taşımaktadır.

Büyükşehirlerdeki mimarlık öğrencileri, ofislerin yoğunlukla bulunduğu semtlerde staj yapmayı tercih etmektedirler. Staj yerinin ulaşılabilirliği önemli bir etkidir.

2.3. İstanbul

İstanbul, Antik dönemden günümüze kadar farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan çok katmanlı bir kenttir. Bizans, Osmanlı, Cumhuriyet dönemi ve çağdaş mimarlık örneklerinin bir arada bulunması öğrencilere geniş bir gözlem ve öğrenme alanı sunar. İstanbul, mimarlık öğrencileri için en geniş staj imkânlarının bulunduğu kenttir. Bunun nedeni; İstanbul'un, Türkiye'nin en büyük mimarlık ve inşaat sektörü pazarına sahip olmasıdır. Büyük ve köklü mimarlık ofisleri, tasarım stüdyoları, mühendislik firmaları, ulusal ve uluslararası şirketlerin merkezi buradadır. Ayrıca birçok mimarlık fakültesi ile sektör arasında İstanbul merkezli iş birlikleri vardır.

Mimarlık öğrencilerinin bir kısmı, ulusal ve uluslararası ölçekli projeler üreten mimarlık ofislerinde ve tasarım stüdyolarında staj yapmaktadır. Bu da öğrencilerin yerel ve özellikle küresel ölçekte deneyim kazanmasını, öncü mimarlarla çalışma fırsatını yakalamasını, mega altyapı ve kentsel dönüşüm projelerinde (köprüler, havaalanları, metro hatları, yüksek yapılar, oteller, konut, karma kullanımlı yapılar) çalışmasını sağlar.

İstanbul'da uygulanan yapılarda akıllı bina teknolojileri, sürdürülebilir mimari ve restorasyon çalışmaları oldukça fazladır. Bu da dikkate alındığında öğrenciler çok çeşitli proje türleriyle karşılaşarak; farklı tasarımları ve uygulama yöntemlerini deneyimlemektedirler. Bu eğilimler, İstanbul'un hem modern yüzünü hem de tarihi dokusunu koruma çabalarını yansıtmaktadır. Sivil toplum destekli programlar ile öğrenciler

ofislerde zorunlu ofis stajlarını gerçekleştirebilmektedirler. İstanbul'da öğrenciler, farklı tasarım yaklaşımlarını ve uygulama yöntemlerini aynı şehirde deneyimleme şansına sahip olabilmektedirler.

İstanbul'daki stajlarda öğrencilerin başlıca motivasyonu, geniş bir portfolyo oluşturmak, büyük projelere dahil olmak ve profesyonel ağlarını genişletmektir. Rekabetçi bir ortamda kendilerini geliştirme ve kariyerlerine güçlü bir başlangıç yapma isteği de önemli bir etkidir.

Bu bağlamda İstanbul mimarlık etkinliklerinin merkezidir. (bienaller, sergiler, sempozyumlar, mesleki toplantılar) Bu etkinliklerde kurduğu bağlantılar neticesinde, mimarlık öğrencileri mezun olduklarında iş ve kariyer olanaklarını artırmaktadırlar. Ayrıca İstanbul'da çok sayıda üniversite bulunduğundan, bu üniversitelerin bünyesinde mimarlık fakültesi ve bölümü de oldukça fazladır. Bu durum, öğrencilerin farklı okullardan meslektaşlarıyla tanışmasını sağlar. Tüm bunlara ek olarak İstanbul'un sanat galerileri, müzeler, tasarım etkinlikleri gibi kültürel ortamı öğrencilerin yaratıcı vizyonunu geliştirmektedir.

2.4. Ankara

Kamu kurumları ve restorasyon projeleri açısından öne çıkan Ankara'da mimarlık stajları da bu durumdan etkilenmektedir.

Ankara, Türkiye'nin başkenti olduğu için birçok bakanlık binası, kamu kurumu yapısı, kültür merkezi, elçilik, resmi konut gibi prestijli projeler burada yoğunlaşır. Öğrenciler, kamu yapılarının tasarım ve uygulama süreçlerine yakından tanıklık eder. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve belediyeler gibi kamu kurumları, öğrencilerin en sık başvurduğu staj yerleridir.

Öğrenciler bu kurumlarda staj yaparak kamusal projelerin işleyişi ve mevzuat konusunda deneyim kazanır.

Ankara, Cumhuriyet'ten günümüze dek (Alman mimar Hermann Jansen'in Planı'ndan günümüze kadar gelen süreç) planlı kentleşmenin simgesi olarak görülür ve şehircilik açısından örnekler sunar. Staj yapan öğrenciler, kentsel tasarım ve planlama ofislerinde çalışarak şehircilik pratiğine daha fazla odaklanma imkânı bulur. Ayrıca, özellikle 1920–1950 arası erken Cumhuriyet dönemi mimarlığının en önemli örneklerini barındıran Ankara'da (TBMM yapıları, Bakanlık binaları, Halkevleri vb.) öğrenciler, bu tarihi mirası yerinde görme ve belgeleme şansı bulur. Bu mirasa ait yapıların yoğunluğu nedeniyle restorasyon ve kültürel miras alanlarına ilgi duyan öğrenciler için önemli bir staj alanı bulunmaktadır.

Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Gazi, Bilkent, Atılım, Başkent gibi köklü mimarlık fakülteleri bulunduğu için kentteki bu akademik yoğunluk, öğrencilerin üniversite bünyesinde araştırma odaklı staj olanaklarını da değerlendirmelerini sağlar.

İstanbul kadar özel sektör yoğun değildir, ama Ankara'da da orta ve büyük ölçekli mimarlık ofisleri, özellikle kamusal projelerde etkin olan firmalar vardır. Ankara'daki öğrenciler, devlet kurumları ile çalışan ya da büyük ölçekli kurumsal projelere odaklanan mimarlık ofislerini ve inşaat şirketlerini tercih etmektedirler. Kamu binaları, üniversite kampüsleri, hastaneler ve idari yapılar bu tercihler arasında sıkça yer alır bununla birlikte kentsel dönüşüm projeleri ve toplu konut uygulamaları da öğrencilerin ilgi duyduğu konular arasındadır. Ayrıca restorasyon ve anıt yapılar üzerine çalışan uzman ofisler öne çıkar.

İstanbul'daki gibi sivil toplum destekli staj programları, öğrencilere deneyim kazandırmaktadır.

Ankara'daki öğrencilerin motivasyonu genellikle kurumsal bir ortamda deneyim kazanmaktır. Kamuya yönelik projelerin getirdiği istikrar ve büyük ölçekli kurumsal yapıları tanıma fırsatı, bu motivasyonu desteklemektedir.

2.5. İzmir

İzmir, bölgesel kimliği nedeniyle farklı staj alanları sunarken, daha butik ve yenilikçi projelere ev sahipliği yapmaktadır. Kentin yaşam tarzı, mimarlık stajlarına da yansımaktadır.

Türkiye'nin en büyük sahil kentlerinden biri olan İzmir'de; kıyı düzenleme, liman projeleri, marina, turizm ve konaklama merkezli projeler öne çıktığı için bu sektördeki projeler, mimarlık öğrencilerinin tercih ettiği staj alanlarındandır. Yenilenebilir enerji, doğal malzemelerle tasarım ve ekolojik mimari İzmir'deki öğrencilerin yoğun ilgi gösterdiği alanlardır. İzmir'in doğal güzellikleri ve çevre bilinci, bu eğilimleri pekiştirir.

İzmir'de sürdürülebilir mimarlık diğer kentlere göre daha ön plana çıkmaktadır. Ekolojik mimarlık ve çevre dostu projeler, İzmir'deki öğrencilerin öne çıkan tercihleri arasındadır.

Yenilikçi ve bireysel odaklı projeler sunan İzmir'de öğrenciler; butik mimarlık ofislerini, konsept projeler üreten stüdyoları ve daha bireysel yaklaşımlara sahip tasarım ofislerini tercih ederler. Bunun nedeni; stajyerler, daha samimi ve yaratıcı bir ortamda birebir çalışmayı ve projelerin her aşamasına daha fazla içinde olmayı istemeleridir.

İzmir'de ve çevresinde UNESCO miras alanlarının oldukça yoğun olması nedeniyle, öğrenciler için eşsiz bir restorasyon – koruma, gözlem ve çalışma imkanı bulunmaktadır. Bu alanda çalışan restorasyon ofisleri ve belediyelerin projeleri staj için çok değerli bir deneyim sağlar.

Tatil köyleri, villa projeleri, küçük ölçekli konutlar ve ticari yapılar İzmir'deki stajlarda sıkça karşılaşılan projelerdir. Küçük ve orta ölçekli ofislerde konut ve kentsel dönüşüm projeleri üzerine de stajlar yapılmaktadır.

Son olarak İzmir'de yerel yönetimler kent vizyonunu geliştiren yarışma projeleri açar ve öğrenciler bu süreçte yarışma kültürü, katılımcı tasarım ve kentsel strateji deneyimi kazanmaktadır.

Bulgular, mimarlık öğrencilerinin staj tercihlerinde şehirlerin ekonomik ve sektörel yapısının belirleyici olduğunu göstermektedir. İstanbul'da çeşitlilik ve uluslararası fırsatlar; Ankara'da kamu kurumları, planlama ve restorasyon; İzmir'de ise turizm, yerel ofisler ve ekolojik yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarının sağladığı destek programları, öğrencilere alternatif öğrenme ortamları sunmaktadır.

3. SONUÇ

Mimarlık eğitiminin önemli bir bileşeni olan staj, öğrencilerin mesleki pratikle tanıştıkları ve kariyer yönelimlerini şekillendirdikleri kritik bir süreçtir. Staj için mimarlık öğrencilerinin en sık tercih ettiği şehirler arasında; İstanbul, Ankara, İzmir yer almakta ve her biri farklı fırsatlar sunmaktadır. Bu farklılıklar, mimarlık öğrencilerinin staj deneyimlerini çeşitlendirmekte ve kariyer tercihlerini doğrudan etkilemektedir. Üç büyük şehirdeki staj olanakları mimarlık eğitiminin zenginleşmesine katkı sağlamakta; öğrencilerin yalnızca mesleki becerilerini değil, aynı zamanda kentlerin kimlikleriyle ilişkili özgün deneyimlerini de şekillendirmektedir.

Mimarlık öğrencilerinin staj tercihleri, şehirlerin sektörel yapısı ve profesyonel ağlarının sunduğu imkânlarla doğrudan

ilişkilidir. Bu bağlamda, İstanbul; kariyer odaklı, büyük ve çeşitli projelerle deneyim kazanmak isteyen öğrenciler için mimarlık ortamının ideal merkezidir. Ulusal ve uluslararası mimarlık ofisleri, çeşitlilik sunan proje ölçekleri, öğrencilerin profesyonel ağlarını genişletmelerine ve küresel bakış açısı kazanmalarına olanak tanımaktadır. Ankara; kurumsal ve kamusal projelerle istikrarlı bir kariyer hedefleyen öğrenciler için uygundur, kamusal deneyimin merkezidir. Kamusal projeler, planlama çalışmaları, Cumhuriyet dönemi mirası, resmi kurum deneyimi ve akademik araştırma olanakları açısından üstünlük sağlarken özellikle mevzuat, bürokrasi ve şehircilik odaklı deneyimler edinmeyi sağlamaktadır. İzmir ise sahil kenti kimliği, sürdürülebilirlik odaklı projeleri, öğrencilere kentsel tasarım ve ekolojik mimarlık gibi alanlarda pratik yapma fırsatı ve daha kişisel bir çalışma ortamı sunmaktadır.

Öğrenciler staj tercihlerini yaparken, incelenen üç büyük kentin sunduğu farklı dinamikleri göz önüne alarak, kendilerini ve yeteneklerini algılayarak hedefledikleri kariyere en uygun olanı seçmelidirler.

KAYNAKÇA

- Aytepe, O., (2004). “Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 33-34:15-22.
- İstanbul Serbest Mimarlar Derneği, (2023). Staj Programı Değerlendirme Raporu, <https://ismd.org.tr>, 03 Ekim 2025.
- İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, (2023). Staj Uygulamaları Yönergesi, <https://www.sis.itu.edu.tr/TR/mevzuat/staj-genel-esaslar.php>, 03 Ekim 2025.
- Kanoğlu, A. ve Yazıcıoğlu, D.A., (2014). “Mimarlık ve İç Mimarlık Eğitiminde Zorunlu Staj Sisteminin Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Bir Model” 6. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, (2021). Mimarlık Fakültesi Staj Çalışması Yönergesi, <https://msgsu.edu.tr/wp-content/uploads/2023/02/Mimarlik-Fakultesi-Staj-Calismasi-Yonergesi.pdf>, 03 Ekim 2025.
- Mimarlık Eğitim Kurultayı 9, (2018). Türkiye Mimarlık Eğitimi Politikası Oturumu s:189-191, 1.Baskı, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- Mimarlık Eğitiminin Dünyü Bugünü Yarını Ulusal Sempozyum Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümünün 40. Kuruluş Yılı Anısına, Sempozyum Bildirileri 25-27 Kasım 2010. <https://www.ktun.edu.tr/Dosyalar/1002/files/Mimarlik%20Egitiminin%20Dunya%20Bugunu%20Yarini%20Ulusal%20Sempozyum%20Bildirileri%2025-27%20Kasim%202010.pdf>, 03 Ekim 2025.

- Mimarlık ve Eğitim Kurultayı 3, (2006). Türkiye Mimarlık Politikası, 9. Oturum, s:235-270, 1.baskı, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul.
- MO, UIA Belgeler, Mimarlık Pratiği İçin Tavsiye Edilen Uluslararası Profesyonellik Standartları Konusunda UIA Mutabakat Metni'nin Politikalarına İlişkin Öneri Kılavuzları Mesleki Deneyim/Yetişme/Staj, <http://www.mo.org.tr/UIKDocs/2-TR.pdf>, 03 Ekim 2025.
- Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, (2020). Bölüm Staj Uygulama İlkeleri, <https://kalite.yildiz.edu.tr/media/files/DD-055-Mimarl%C4%B1k%20Fak%C3%BCltesi%20Mimarl%C4%B1k%20B%C3%B6l%C3%BCm%C3%BC%20Staj%20Uygulama%20Esaslar%C4%B1.doc>, 03 Ekim 2025.
- Yorgancıoğlu, D., (2017). “Mimarlık Eğitimi Mesleki Uygulamaya Yakınsamak: Stajlar”, Mimarlık Dergisi, 398:43-48.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SÜREN TİCARİ BİR GELENEK: YOZGAT TOL ÇARŞI

Olca Türkan YURDUGÜZEL¹

1. GİRİŞ

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Yozgat sırasıyla Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Kapadokya Krallığı, Galat, Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Nohutlu Dağı ve Çamlık Tepesi arasında kurulan kentin günümüzdeki yerleşim alanı XVII. yüzyıl sonlarında Çapanoğulları döneminde şekillenmiştir (Acun, 2005a; Acun, 2005b). Bu dönemde kente gelen gezginler Çapanoğulları tarafından imar edilen kenti, görkemli sarayı ile bahçeleri, konakları, cami ve ticari yapıları ile tanımlamaktadır. Çapanoğlu Cami banilerinin vakfiyelerine göre Yozgat çarşısı içinde, Çapanoğlu Cami'ne yakın konumda çok sayıda dükkân ile bu dükkânlarla ilişkili han, hamam ve mektep yapılarının bulunduğu bilinmektedir. Bu yapılardan Kapıcıbaşı Çapanoğlu Mustafa Bey, Kapıcıbaşı Süleyman Bey Oğlu Müderris Abdülfettah Bey tarafından M. 1780-1798 tarihleri arasında yaptırılan Tol Çarşısı'nın Yozgat tarihi ve ticari hayatı için önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Acun, 2005a; Acun, 2005b). Yapıldığı dönemde etimolojik olarak uzun anlamına gelen kökeni nedeniyle Uzun Çarşı olarak da anılan Tol Çarşısı, yaklaşık 200 adet dükkândan oluşmaktadır. Günümüzde az sayıda kalan bu dükkânların çarşının konumu nedeniyle ticari faaliyetini sürdürdüğü, ancak yıkılan bazı dükkânların yerine yeni dükkânların yapıldığı ve bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, olcay.turkan@yobu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7877-1732.

dükkânlarında aktif olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı günümüzde restore edilerek kullanılmaya devam eden Tol Çarşı'nın Yozgat için önemini vurgulamak, geçmişten günümüze ticari geleneğin sürdüğü bu alan ve Tol Çarşı için farkındalık yaratmak ve sosyokültürel sürdürülebilirlik kapsamında bu geleneğin yaşatılması ve bölgenin ticari olarak canlandırılması ve kentsel mekân kalitesinin yükseltilmesi için öneriler geliştirmektir.

2. OSMANLI ÇARŞILARININ GELİŞİMİ

Çarşı kavramı köken olarak Farsça “cahar” (dört) ve Arapça “suk” (taraf, sokak) sözcüklerinden türemiştir. Dükkanlardan oluşan alışveriş mekânı olarak tanımlanabilir (Hasol, 1995; Pakalın, 1993; Küçükkömürcü, 2005).

Günümüzde olduğu gibi kentte sirkülasyonun fazla olduğu alanda ve kentin merkezinde yer alan çarşılar genellikle çift taraflı dükkân sırlarından oluşan üstü örtülü ya da açık sokaklardır (Pakalın, 1993). Çarşıda satılan ürünün cinsine göre çarşılar keçeciler, tenekeçiler, yorgancılar, kuyumcular, sahaflar, iplikçiler çarşısı gibi isimlerle tanımlanmaktadır. Çarşı alanı içinde; Uzun Çarşı olarak adlandırılan ana sokak ve ona bağlanan sokaklar aynı iş koluna sahip esnaf gruplarına ayrılarak isimlendirildiği gibi çarşının tamamının kente özgü tek iş koluna hizmet edecek şekilde organize edildiği örnekler de bulunmaktadır (Küçükkömürcü, 2005; Akar, 2009).

Bakırcılar ve demirciler gibi maden işleri üzerine satış yapan çarşılar hemen her kentte bulunurken maden işleme zanaatına ait çarşı alanları daha seyrek karşılaşılan çarşı faaliyetleridir (Küçükkömürcü, 2005).

Türk şehirlerinin yerleşim şemasında kentin merkezini oluşturan cami, han, hamam ve ticari birimlerdir. Osmanlı

İmparatorluğu Döneminde kent, sur dışına taşarak genişlerken kentin çevresinde oluşmaya başlayan yeni kentsel alanlar merkeze eklenerek sınırlar genişlemiştir (Aktüre, 1987). Kent merkezinde tarım dışı üretime yönelik ticari faaliyetlerin devam etmiş ve kentin geleneksel mekânsal kurgusu kademelenmeye başlamıştır. Dört bölgeden oluşan bu kademelenme; Yönetim ve denetim yoğunluğunun olduğu merkez, merkezle ilişkili zanaatkar ve esnaf gruplarının olduğu ticari bölge, konut bölgesi ve ekonomik faaliyetlerin bulunduğu bölge olarak tanımlanabilir (Tekeli, 1985; Kejanlı, 2010).

Müslüman topluluğun çoğunlukta olduğu Osmanlı kentlerinde büyük cami ve çarşının konumlandığı merkez kentin çekirdeğidir (Akurgal, 1993; Akar, 2009). Kentin merkez gelişimi için belirlenen alanda ticari faaliyet gösteren mekanların şekillenmesi ile aynı türden tüm hizmet yapılarının bu alanda yoğunlaşmasına neden olmuştur (Dumont ve Georgeon, 1999; Aktüre, 1987). Kent çekirdeğinde yer alan çarşı genellikle kaleye yakın konumda inşa edilmiş yapılardır. Kentteki ticari malların kaleye yakın olarak korunmasının ötesinde kentliye hareket alanı oluşturmak amacı olduğu söylenebilir (Yılmazçelik, 1995; Kejanlı, 2010).

Osmanlı toplumunda kent merkez konumda bulunan çarşı odaklıdır. Çarşıya gelen Müslüman toplumun ibadet mekânı olarak Büyük Cami ya da Cuma Camisi ile hamam çarşıya yakın konumda yer almaktadır (Tanyeli, 1986; Kejanlı, 2010). Bu bir araya gelişte; ticari birimlerin en küçük ögesi olan dükkân birimlerinin bedesten, han ve hamam gibi yapıların cephelerini sararak yerleşmesi ve çarşı ve arasta oluşumunda oldukça önemlidir (Akar, 2009; Cezar, 1985).

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde çarşıların da içinde bulunduğu han, arasta, hamam vb. pek çok yapının imarına katkıda bulunarak kentin yaşanabilirliği ve estetiğin korunmasını

elinde tutmuştur (Dumont ve Georgeon, 1999). İnşa edilecek ticari işlevli yapının vakfa yakın konumda yer almasına özen gösterilmiş konumun sağladığı ticari avantajlar daha geri planda bırakılmıştır (Barkan, 1942; Kejanlı, 2010).

Çarşıların fiziki biçimlenmesinin yanında meslek loncalarını barındırması, seçkin bir bölge durumunda olması nedeniyle çarşı denetimcisi tarafından kontrol edilmesi ve dini görevi olan ve yargılama yetkisine sahip hâkime bağlı olması gibi sosyal dokunun da şekillendiği bir oluşuma sahiptir (Cerası, 1999; Küçükkömürücü, 2005).

3. SOSYOKÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA ÇARŞI GELENEĞİ

Sürdürülebilirlik kavramı, kent üzerinden okunduğunda yerleşimlerin sahip olduğu toplumsal ve fiziksel değerlerin yaşatılarak ve korunarak sonraki kuşaklara aktarılması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda, yerleşimde var olan tarihi ve mimari değeri olan yapı ve alanların korunması ve yaşatılması koruma ve sosyokültürel sürdürülebilirlik kapsamında önem taşımaktadır. Yerleşimlerdeki bu yapıların korunması ve yaşatılması kültür ayak izinin devamlılığını sağlanmasının yanında yerleşimin turizm potansiyeline de katkı sağlayacak uygulamalardır. Kentli ve kullanıcının bu yapıların farkında olması, korunmaya değer olması konusunda bilgi sahibi olma ve koruması toplumun koruma bilinci ve vizyonunun ileri seviyede olduğunun göstergesidir. Toplumların sahip olduğu değerlerle birlikte sürekliliğinin sağlanmasını amaç edinen sürdürülebilirlik kavramı farklı pek çok disiplinin araştırma konusu olmakta ve literatüre destek sağlamaktadır. Sosyokültürel sürdürülebilirlik kavramı ise tarihi eser niteliğinde yapıların sosyal ve kültürel boyutlarıyla tanımlamakta ve kültürel mirasın devamlılığının sağlanmasını dikkate almaktadır (Gültekin ve Dikmen, 2006).

Yaşanabilir çevrelerin oluşturulmasını hedefleyen sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel alt başlıklarıyla sistemi şekillendiren ve sürekliliğini sağlayan detaylar bulundurmaktadır (Kohler, 1999; Çelebi ve Gültekin, 2007). Bu alt başlıklardan ekonomik sürdürülebilirlik; uzun dönem kaynak kullanımını destekleyen, yapı ömrünün uzun olmasını hedeflerken ekolojik sürdürülebilirlik; yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında, yapı üretim, kullanım ve yok olma süreçlerinde doğaya minimum zarar hedeflemektedir. Bu çalışmanın da kapsadığı alt başlık olan sosyokültürel sürdürülebilirlik ise yapılaşma sürecinde kullanıcı konfor koşullarını ve gereksinimlerini gözetken, sosyal ve kültürel değerlerin yaşatılarak korunması konusunda hedefler belirlemektedir. Sosyal ve kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için sosyokültürel ayak izinin gelecek kuşaklara aktarılması ve taşınabilmesi gerekmektedir (Tekeli, 1989). Bu kapsamda, korunma değeri nitelikte olan yapılar, sahip olduğu plan, cephe, malzeme, bezeme ve biçim özellikler korunarak uygulamaların içinde yer alması gerekmektedir (Dikmen ve Toruk, 2018).

Çalışmanın konusu olan Yozgat Tol Çarşısı, tescilli olup kentin sosyokültürel değerlerini içinde barındıran ve ticari geleneğin yansıması olan bir yapıdır. Bu kapsamda, korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması adına gerçekleştirilecek koruma ve imar uygulamalarında “korunmaya değer” bilinci gözetilerek uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma alanı olarak seçilen Tol Çarşısı, Yozgat kent merkezinde, Çapanoğlu Caminin güneydoğusunda yer almaktadır. Bulunduğu ada içinde Çapanoğlu Çifte Hamamının kuzey ve doğu cephesini saracak şekilde yerleşen dükkân birimlerinden oluşan Tol Çarşısı Kültür Park Sokak ve Tol Çarşısı

Caddesi üzerinde yer almaktadır. Mevcut durumda her iki sokağın da tek tarafında dükkân birimlerinin bulunduğu çarşının aktif kullanımı devam etmektedir. Kentin önemli kavşaklarından olan Saat Kulesi kavşağından Çapanoğlu Camine giden Sarraflar Caddesine oldukça yakın konumda olan çarşının her iki sokağı da tamamen yaya kullanımına uygundur (Şekil 1.).

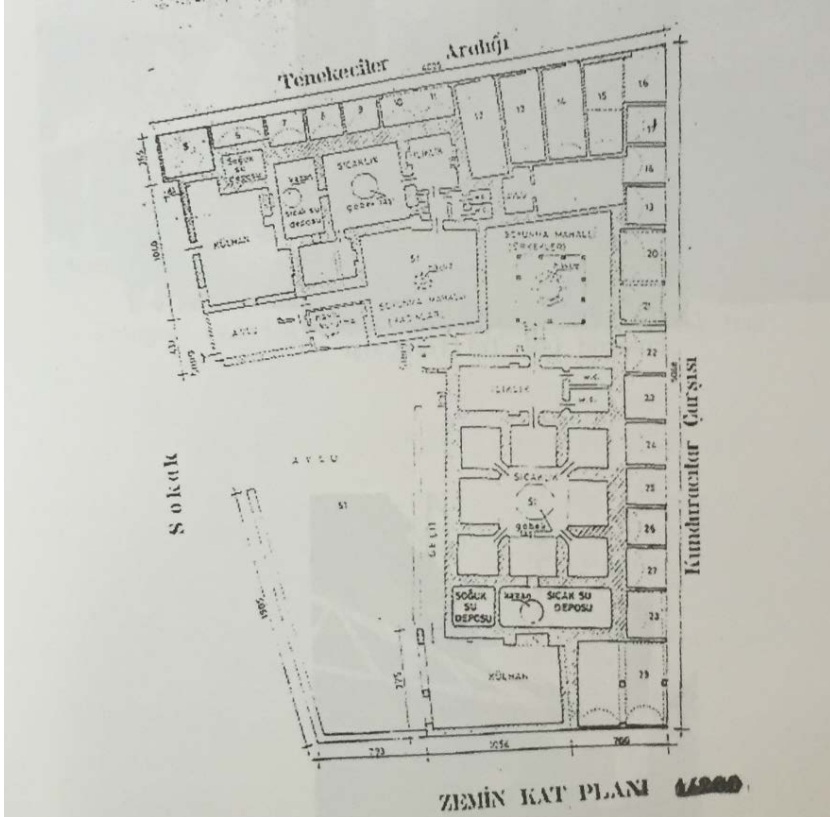
Şekil 1. Tol Çarşı ve Çevresi (Google Earth)

Çalışma kapsamında, Tol Çarşının tarihsel süreci ve geçirdiği koruma uygulaması fotoğraflar ve literatür çalışmasından elde edilen bilgilerle sunulmuştur. Yapının yerinde yapılan inceleme ve fotoğraflama ile mevcut durumu tespit edilen yapının kullanım durumu değerlendirilmiştir. İşlevsel olarak değişiklik yaşamayan çarşının eski fotoğrafları ve güncel fotoğrafları üzerinden okuma yapılarak restorasyon uygulamasında gerçekleştirilen değişiklikler belirlenmiştir. Yapılan koruma uygulamasında gerçekleştirilen iş kalemleri görsel üzerinden işlenerek sunulmuştur.

5. YOZGAT TOL ÇARŞININ SOSYOKÜLTÜREL SÜRÜDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. Kısa Tarihçe

Tol Çarşı Çapanoğlu Caminin doğu cephesine dik olan Kültür Park Sokağın tek tarafı ile Tol Çarşı Caddesinin tek tarafına yerleşen dükkân birimlerinden oluşmaktadır. Kapıcıbaşı Çapanoğlu Mustafa, Süleyman ve Abdülfettah Bey'ler tarafından 1780-1798 tarihleri arasında yaptırılan çarşının günümüze ulaşan dükkân sayısında azalma yaşanmıştır (Acun, 2005a; Acun, 2005b).

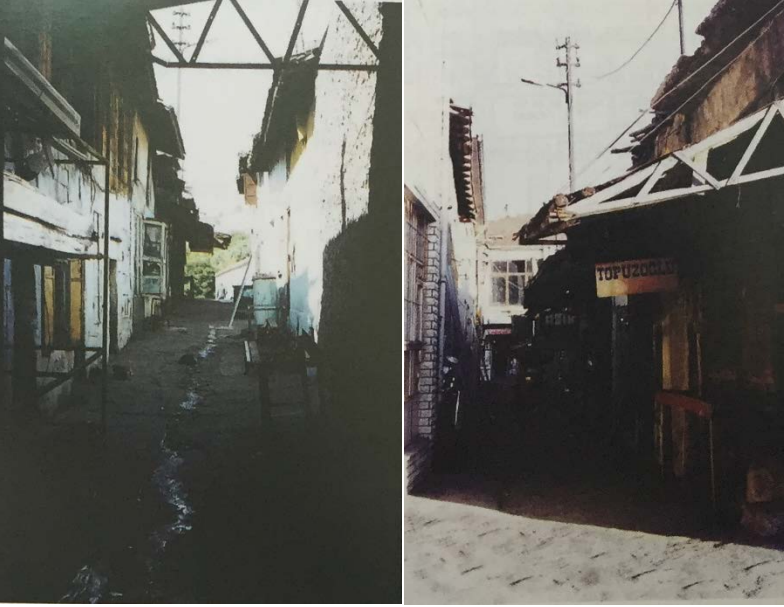
Şekil 2. Tol Çarşı ve Çapanoğlu Çifte Hamam Planı (VGM Arşivi; Acun, 2005a)

Çapanoğlu Caminin üç vakfiyesi bulunduğu bilinmektedir. Bunlar; Kapıcıbaşı Mustafa Bey, Kapıcıbaşı Süleyman Bey Oğlu ve Müderris Abdülfettah Bey vakfiyeleridir. Gelirinin oldukça yüksek olduğu caminin vakıf gelirlerinin önemli kısmı bu dükkanlardan sağlanmaktaydı. Özgün dokusunda 200'e yakın dükkân bulunan çarşının günümüze ulaşan 20'ye yakın kısmı kentin ticari geleneğinin sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır (Acun, 2005a; Acun, 2005b) (Şekil 2. ve 3.).

Yozgat kentinde yöresel zanaat kollarından bazıları olan dokumacılık, gümüş işlemeciliği, bakırcılık, kalaycılık ve taş işlemeciliği olarak sıralanabilir. Gümüş işlemeciliğinde önemli yeri olan kentin gümüş külçe ve paraların takı ve aksesuara dönüştürüldüğü ve işlendiği mekanlar yer almaktadır. Bakır işlemeciliğinin yaygın olduğu ve günümüzde az sayıda da olsa devam ettiği kentte bakırın genellikle mutfak kullanım eşyaları arasında helke, kazan, tepsi, leğen, ibrik ve sini gibi eşyalarda kullanıldığı bilinmektedir. Bakır mutfak eşyalarının yaygın olarak kullanılıyor olması kentte kalaycılık faaliyetlerini gerekli kılmıştır denilebilir. Bahsedilen zanaatlar kadar yoğun olmasa da kentte bıçakçılık ve nalbantlık gibi el sanatlarına dayalı üretimin yapıldığı bilinmektedir (Bekir, 1990). Kentin zanaata dayalı üretiminin ve satışının yapıldığı yer kentin geleneksel merkezi içinde yer alan ve ticari merkezi olan Tol Çarşısıdır. Kentin farklı yerlerinde sayıca oldukça azalmış olarak devam eden bu faaliyetlerden yine az sayıda Tol Çarşısı'nda devam eden birimler bulunmaktadır.

Tol Çarşısı'nın elde edilebilen en eski tarihli verilerinden özgün dokusu hakkında bilgi öğrenilmeye çalışılmıştır. Kentin geleneksel merkezinin ticari faaliyeti için kullanılan Tol Çarşısı, kesme sarı taştan inşa edilmiş ve her birinde kemerli giriş kapısı bulunan dükkân birimlerinden oluşmaktadır. Çapanoğlu Cami, Çapanoğlu Çifte Hamamı ve Tol Çarşısı'nın geleneksel merkez

olduğu kentte bahsedilen yapılar özgün işlevi ile kullanılmaya devam ederken geçmiş alışkanlıkların devamı olarak kullanım yoğunluğu da devam etmektedir. Bu yapıların birbirinden farklı işlev, malzeme ve biçimlenişi yapıları özgün ve diğerinden ayrı tutarken kentin geleneksel merkezini oluşturuyor olmaları nedeniyle bütünlük oluşturmakta ve birbirini etkilemektedir. Bu nedenle Tol Çarşısından bahsederken bu yapılarda gerçekleşen değişiklik ve uygulamalardan da bahsetmek gerekli olmaktadır.

Şekil 3. Tol Çarşısı (Acun, 2005a; Acun, 2005b)

5.2.Tol Çarşısı Gelişim Süreci

18. yy.'da inşa edilerek kullanılmaya başlayan Tol Çarşısı'nın günümüze kadar 1 kez koruma uygulaması geçirdiği belirlenebilmiştir. 1980'li yıllarda Tol Çarşısı Caddesi üzerinde inşa edilen Beyaz Han ile birlikte Tol Çarşısı'nın önem kaybetmeye başladığı belirlenmiştir. Literatürde konu ile ilgili bilgiye rastlanmazken kentin yerel basında çıkan haberlerinden edinilen bilgilerle Beyaz Han'ın inşası hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Beyaz Han'ın inşa edilmesiyle birlikte

ilerleyen süreç içinde fiziksel ve sosyal olarak niteliksiz kullanım alanı olduğu bilinmektedir. Merkezi konumu, Çapanoğlu Cami ve Hamamı ile yakın ilişki nedeniyle kullanımının yoğun olması beklentisi Tol Çarşı'nın kullanım durumunun artırılmasını gerekli kılmıştır (https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/yozyat/beyaz-han-carsisi-acildi-11978267) (Şekil 4. ve 5.). Ayrıca, sosyal ve fiziksel olarak niteliksiz alan barındırması kentin imajı için de oldukça zarar verici niteliktedir. Bu kapsamda, 2017 yılındaki restorasyondan önceki bir dönemde kentli kullanıcının güvenliyle kullanamadığı alan olan Tol Çarşı, restorasyondan sonra yerel yönetimin belli dükkanlarda mal sahipliği ve koruma uygulamasını hayata geçirmesiyle kentin fiziksel olarak yenilenen ancak ticari anlamda geleneksel izlerin devam ettiği alan olarak kullanılmaya devam etmektedir. Çarşının fiziksel ve sosyal niteliğini artırmak amacıyla hayata geçirilen bu uygulama yaklaşık bir yıl sürmüş ve 2018 yılında tamamlanarak çarşı tekrar kullanıma açılmıştır (Şekil 6.).

Şekil 4. Tol Çarşı Restorasyon Öncesi
(httpswww.hurriyet.com.tr/yerel-haberleryozyatyozgattyozgatta-tarihi-carsida-restorasyon-basliyor-40413086)

2017 yılından önce her bir dükkân biriminin farklı renk, tabela ve giriş detayına sahip olduğu fotoğraflar üzerinden rahatlıkla okunabilmektedir. Dükkanların girişinde palyatif

olarak oluşturulmuş saçaklar çarşının niteliğini bozucu malzeme ve detay özelliklerine sahiptir. Bu saçakların yapıya eklenmesi sürecinde duvar yüzeyinde oluşturulan hasar da yine uygulamanın olumsuz yönü olarak belirtilebilir (Şekil 4. ve 5.).

**Şekil 5. Tol Çarşı Restorasyon Öncesi (h
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=2106075522797067&set=pcb.2106079626129990>)**

Bitişik nizam yerleşen dükkanların ön cephelerinde özgün detayların okunamadığı süreçte (2017 restorasyon öncesi) cephe kaplama malzemesi, tabela, aydınlatma vb. elemanlar birimlerin okunabilirliğini oldukça zorlaştırmaktadır (Şekil 4. ve 5.). Restorasyon öncesinde bazı dükkân birimlerinin 2 katlı olduğu belirlenmiştir. Koruma uygulaması sonrasında Kültür Park Sokak

üzerinde yer alan birimlerden bir kısmı 1,5 ya da 2 katlı olarak kullanılmaya devam ederken Tol Çarşı Caddesi üzerindeki birimlerin tamamı tek katlı birimler olarak kullanılmaktadır. Beşik tonoz ile örtülü olan dükkânların giriş kapıları yuvarlak ya da basık kemerli olarak şekillenmiştir. Sarı kesme taştan üretilen yapıda uygulama sürecinde hasarlı olan taşların yenileri ile değiştirildiği belirlenmiştir. İklim koşullarına açık olması nedeniyle hasar oranı yüksek olan taşların uygulama sonunda koruyucu malzeme ile kaplanarak korunduğu bilinmektedir.

**Şekil 6. Tol Çarşı Restorasyon Uygulaması (Yazar Arşivi;
<httpswww.milliyet.com.tr/yerel-haberler/yozyozgatin-tektarihi-carsisinde-calismalar-suruyor-12042823>)**

Uygulama öncesi Marsilya kiremiti kaplı olan sundurma dükkân çatıları uygulama sonrasında kurşun kaplanarak kullanılmaya devam etmektedir. Yapının çatı bitiğinde kesme taş ve kurşun kaplama detayı bitiş olarak algılanmasını sağlarken gabari, kütle ve cephe karakteri konusunda nitelik kazandırmaktadır (Şekil 7.).

Şekil 7. Tol Çarşı Restorasyon Sonrası (Yazar Arşivi)

Tol Çarşı Caddesi üzerinde ikinci katların kaldırıldığı dükkanlarda tabelalar belirlenen boyut, doku ve renkte şekillendirilerek aynı dili konuşması sağlanmıştır. Ayrıca giriş saçağı olarak sundurma elemanlar da yine bu süreçte kaldırılarak cepheler niteliksiz eklerinden temizlenmiştir. Cephede yer alan özgün kemerler niteliksiz ek temizliği ile okunur hale gelmiştir. Dükkanların kullanım sürecinde kemerlerin okunmasına engel olacak müdahaleler koruma uygulaması sürecinde kaldırılıp düzenlenerek özgün detayların okunur olması sağlanmıştır. Yapının özgün malzemesi konusunda koruma uygulaması süresince gerçekleştirilecek müdahale kapsamı, cephenin niteliksiz eklerinin temizliğinden sonra belirlenmiştir. Kullanılmaya devam edebilecek dayanım ve nitelikte olan taş malzeme korunarak kullanılmaya devam ederken tamamının ya da sadece yüzey kısmının yenilenmesi gereken malzemeler belirlenerek uygulama gerçekleştirilmiştir. İkinci katların

kaldırıldığı dükkân birimlerinin kesme taş saçak ile bitirilerek cephe karakterinin şekillenmesi sağlanmıştır (Şekil 7. ve 8.).

Şekil 8. Restorasyon Sonrası Malzeme Değişimi (Yazar Arşivi)

Şekil 9. Su Kanalı Uygulaması ve Tabela Düzenlemesi (Yazar Arşivi)

Çarşının Kültür Park ve Tol Çarşı Caddesi özgün kullanımda da yaya odaklı ulaşım arterleridir. Koruma uygulaması sonrasında da yine sadece yaya odaklı olarak kullanılmaya devam eden sokaklardan Tol Çarşı Caddesi basamak ile kademelendirilerek kullanılmaya devam etmektedir. Engelli erişimini de düşünülerek rampa kullanımına da olanak tanıyan sokakta dükkân girişleri birkaç basamaklı merdivenle sağlanmaktadır. Restorasyon öncesinde kilit parke taş kaplı olan sokakların uygulama sonrası taş kaplama olarak yenilediği belirlenmiştir. Yağmur suyunun toplanarak yapıdan uzaklaştırılması amacıyla su kanalları şekillendirilerek kanalizasyona ulaştırılmaktadır (Şekil 9.).

5.3. Sosyokültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Tol Çarşı

Kentlerde nitelikli ve kültürel değer taşıyan alanların yaşatılması, korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve kültür ayak izinin devamlılığının sağlanması kapsamında sosyokültürel sürdürülebilirlik önemli bir kavramdır. Bizden sonraki kuşakların da günümüz veri ve değerlerinde hakkı olduğunun bilinci ile hareket etmek koruma kapsamında da olumlu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, korunmaya değer nitelikteki alanların kentin kimliği, turizm potansiyeli ve kullanım durumu kapsamında ele alınarak değerlendirilmesi doğru koruma politikası olarak kabul edilmektedir.

Özgün işlevi ile kullanılmaya devam etmesi mümkün yapı ve alanların işlevsel sürekliliğinin sağlanarak geçmiş referansı ile korunmaya ve kullanılmaya devam etmesi yerleşimlerin köklü geçmişinin belirtisi olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda, Yozgat kent merkezinde yer alan Tol Çarşı'nın inşa edildiği 18. yy.'dan bu yana özgün ticari işlevini sürdürüyor olması kentin köklü tarihi geçmişini belgeler niteliktedir. Tarihsel süreç içinde kullanım durumunda nitelik değişikliği yaşanan çarşının koruma

uygulamasının ardından niteliği artarak kullanımı devam etmektedir. Kentli kullanıcılar ve turistler için; sosyokültürel anlamda kentin geçmiş alışveriş alışkanlıklarının tanınması, fiziksel boyutta ise kullanılan ticari mekanların biçimlenişi ve doku konularında farkındalık oluşturmaya adına önem taşıyan bir yapıdır.

Çarşının bulunduğu geleneksel merkezi oluşturan alanda gerçekleştirilen diğer düzenleme ve koruma uygulamaları ile birlikte Tol Çarşı'nın da niteliğindeki artış kentin tarihi merkezinin kullanım durumu, nitelik ve algısında farklılık oluşturmıştır. 2023 yılında tamamlanan Çapanoğlu Cami Çevre Düzenleme Projesi, 20224 yılında tamamlanan Hamidiye Çeşmesi Restorasyonu ve restorasyon tarihi belirlenemeyen Çapanoğlu Çifte Hamam yapılarının kentin tarihi ve kültürel değerleri olarak yaşatılması ve kullanıcının günlük yaşam pratikleri arasında yerini almasının sağlanması sosyokültürel sürdürülebilirlik bağlamında oldukça değerli uygulamalardır. Bu kapsamda, Tol Çarşı için gerçekleştirilen koruma uygulaması hem geçmiş alışkanlıkların devam etmesi hem de kültür ayak izinin gelecek kuşaklara taşınması bağlamında önem taşımaktadır. Çarşının ve çevresindeki yapı ve alanların fiziksel olarak niteliğinin artmış olması sosyokültürel yapının da nitelik kazanmasına olanak sağlayacaktır. Böylelikle, güvenlik problemi yaşandığı dönemdeki fiziksel bozulmanın giderilerek kullanıcının rahatlıkla ulaşabildiği çevre ve yapıların şekillenmesi kentin kimliği ve imajı için de değer taşımaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yozgat Kentinin geleneksel merkezinde yer alan ve kent kimliğinin önemli yapılarından olan Tol Çarşı tarihsel süreç içinde kullanım durumunda değişiklik yaşayan ancak özgün işlevi ile kullanılmaya devam eden tescilli bir yapıdır. Geçirdiği

restorasyon uygulamasına kadar sosyal ve fiziksel olarak niteliğinde değişiklik olan yapı ve kullanıcı durumu restorasyondan sonra farklılaşarak niteliğin arttığı yönünde grafik sergilemektedir.

Geçmişten gelen işlevsel geleneği devam ettiren çarşı, kentin kültürel miras değerini yansıtan önemli yapılardandır. Koruma uygulamasının ardından fiziksel olarak niteliğin artması ve sosyal yapının da iyileşmesine katkı sağlaması nedeniyle olumlu bulunmaktadır. Yapının özgün cephe, malzeme ve çatı detaylarının koruma uygulamasıyla tekrar ortaya çıkarılması yapının kimliğinin tanınır olmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, yapının mevcut durumda kent için önemli bir kazanım olduğu ve sosyokültürel sürdürülebilirliği sağlıyor olması adına başarılı olarak değerlendirilmektedir.

Yapının işlevi gereği kullanıcı profiline sınırlı olması yapının tanınırlığı kapsamında görece olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda, kullanıcı profiline çeşitlenmesi hatta özellikle genç kuşak kullanıcıların yapı farkındalığını geliştirmek adına tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilebilir. İlk ve ortaöğretimde kenti tanıtmak amacıyla yapılacak gezilerde Tol Çarşı ve diğer tescilli yapıların tanıtılarak farkındalığın oluşması ve kuvvetlenmesi sağlanabilir. Ayrıca geleneksel zanaatların yok olmasının önüne geçmek amacıyla çarşı birimlerinde düzenlenecek kısa süreli kurs ve workshoplarla kullanıcıların zanaatlara ilgi göstermesi sağlanabilir. Bu kapsamda, yerel yönetimler, STK'lar ve üniversitelerin de kültürel mirasın tanıtılması, farkında olunması ile geleneksel zanaatların canlandırılması kapsamında sorumluluk üstlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, H (2005)a. *Tüm Yönleri ile Çapanoğulları ve Eserleri*. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Acun, H (2005)b. *Bozok Sancağında Yozgat İli Türk Mimarisi*. Türk Tarih Kurumu.
- Akar, T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(13), 267-292.
- Aktüre, S. (1987). Mimarbaşı Sinan and the Building Policies of the Ottoman State. *Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre*, 1(2), 98-105.
- Akurgal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*. Net Turistik Yayınları.
- Barkan, Ö.L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Bekir, D. (1990). Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri, *Sanat Tarihi Dergisi*, 5(5), 45-85.
- Cerası, MM (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*. YKY.
- Cezar, M (1985). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını.
- Çelebi, G. ve Gültekin, A. B. (2007). Sürdürülebilir Mimarlığın Kapsamı, Kavramsal Bir Çerçveden Bakış, *Mimarlar Dergisi*, 2, 30-36.
- Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2018). Gerede (Krateia) Arastalar Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İrdelenmesi, *Vakıflar Dergisi*, 49, 147-228.

- Dumont, P. ve Georgeon F. (1999). *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gültekin, A. B. ve Dikmen, Ç. B. (2006). *Mimari tasarım sürecinde ekolojik tasarım ölçütlerinin irdelenmesi*. VI. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi Biyologlar Derneği Yayını içinde. Biyologlar Derneği.
- Hasol, D (1995). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kejanlı, T.D. (2010). Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 287-302.
- Kohler, N. (1999). The Relevance Of The Green Building Challenge: An Observer’s Perspective, *Building Research & Information*, 27(4-5), 309-320.
- Küçükkömürcü, B (2005). *Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Üniversitesi.
- Pakalın, MZ (1993). *Osmanlı Tarihi Deyimleri Sözlüğü 1*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tanyeli, U (1986). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI.-XV. Yüzyıllar)* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İ.T.Ü.
- Tekeli, İ. (1985). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm*. İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (1988). Kentsel korumada değişik yaklaşımlar üzerine düşünceler, *Şehir*, 11, 34-38.
- Yılmazçelik, İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Türk Tarih Kurumu Yayını.

MİMARLIK EĞİTİMİNDE YETERİNCE KONUŞULMAYAN KONU: YÖNETMELİKLER

Hande NALÇAKAN ÖZKAN¹

1. GİRİŞ

Estetik, işlevsellik ve dayanıklılık gereksinimlerini karşılayan mimarlık mesleği; toplumsal sorumluluğu, hukuk kurallarını, düzenlemeleri ve teknik standartları da sağlamakla yükümlüdür. Günümüzde mimar, bir yapı oluşturacağı zaman yalnızca formu ve işlevi göz önüne alarak tasarım yapmaz; yapı güvenliği, kullanıcı sağlığı, çevresel sürdürülebilirlik, kamu yararı vb. çok boyutlu konuları da dikkate alması gerekmektedir. Mimarın tasarımını etkileyen bu konuları çerçeveleyen kuralları, çok iyi takip edip bilmesi zorunludur. Bu nedenle yönetmelikler, mimarlık eğitiminin temel ve zorunlu bir parçasıdır, fakat günümüzde bu yetkinliğin nasıl sağlandığı ve ne kadar yeterli olduğu tartışılan bir konudur.

Bu araştırma, mimarlık eğitiminde yönetmelik bilgisine yeterince yer verilmemesinin sonuçlarını tartışmayı, Türkiye’de yürürlükte olan başlıca yönetmeliklerin mimari tasarım üzerindeki etkilerini ortaya koymayı ve mimarlık eğitim programlarının bu konuda nasıl güçlendirilebileceğine dair öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

¹ Dr. Mimar, hande_nalcakan@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-0741-8691.

2. MİMARLIKTAKİ YÖNETMELİKLERİN ROLÜ

Yönetmelikler, bir mimari projenin yalnızca teknik değil, toplumsal ve etik sorumluluk taşıyan bir uygulama olmasının garantisidir. Yönetmelik; bir projenin, mimari elemanların, tanımların yapıldığı, devletin kurumlarınca hazırlanmış standartlar ve kurallardır. Bir yapının güvenli, dayanıklı, erişilebilir, çevreye duyarlı ve yasalara uygun olabilmesi, yalnızca tasarımcının kişisel tercihleriyle değil, aynı zamanda bu standartların ve kuralların karşılanmasıyla mümkündür.

Örneğin yapının taşıyıcı sistemini belirleyen deprem yönetmeliği, mimarın form arayışlarını da doğrudan etkiler; yangın yönetmeliği ise projenin tasarımını, malzeme seçimlerini vb. yönlendirir. Enerji performansı yönetmelikleri, cephe kurgusundan yalıtım kalınlıklarına kadar birçok detayı belirlerken; erişilebilirlik standartları rampaların eğimini, kapı eşiği yüksekliklerini, asansör kabin ölçülerini vb. mekanların ölçüsünü tanımlar.

Bu düzenlemeler, yaratıcılığın belirli sınırlar içinde daha sorumlu olmasını sağlayan yönergelerdir. Yönetmelikler ışığında mimari tasarım, bireysel bir ifade ve toplumun ortak güvenliğini gözetilen bir süreçtir.

3. BAŞLICA YÖNETMELİK ALANLARI

Türkiye’de mimari tasarımı şekillendiren, yönetmeliklerin ve standartların, tarihsel arka planları ve mimari tasarıma etkileri bu bölümde incelenmektedir.

3.1. İmar Kanunu

İmar Kanunu, kentleşmeyi ve yapılaşmayı düzenleyen temel yasal çerçevedir. Amacı, ülkedeki yerleşme yerlerindeki yapılaşmanın, şehirleşmenin; planlı, sağlıklı, güvenli ve çevreye uyumlu şekilde gelişmesini, sürdürülebilir büyümesini

sağlamaktır. Uygulamada; belediyeler, valilikler, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, meslek odaları birlikte çalışır. Bu kanun tüm belediye ve mücavir alan sınırları ile bunların dışındaki köy ve kırsal yerleşimleri de belirli ölçüde kapsar. Yapıların bölgesini, yüksekliğini, yoğunluğunu, belirleyen plan kararları, mimari tasarımın ilk aşamalarında yönlendirici olur. Çevre düzeni planları (1/100000 - 1/50000 - 1/25000) ve nazım imar planları (1/5000) ışığında hazırlanan uygulama imar planlarında (1/1000) yer alan emsal, çekme mesafesi, yapı yüksekliği gibi parametreler, tasarımcı için başlangıç verileridir.

Kent düzenleme kanunları Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yürürlüğe girmiştir. 1928 yılında 1351 sayılı Kanun ile Ankara ilinin imar planları hazırlanarak modern, planlı şehircilik anlayışı başlamıştır. 1930 yılında 1580 sayılı Kanun ile bütün belediyelere imar yapma zorunluluğu getirilmiştir. 1933 yılında 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu yürürlüğe girmiştir. İlk kanun ise 1956 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu'dur. Şehirlerdeki nüfus, sosyal ve kültürel ihtiyaçların artışı nedeniyle 1985'te 3194 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun en temel ve güncel metindir.

Bu kanunla; mimar kent estetiğini, bütünlüğünü, tarihi çevreye duyarlılığı, insan sağlığını ve güvenliğini, sürdürülebilirliği sağlayan, hukuka uygun projeler üretir.

3.2. Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği (TBDY 2018)

Deprem kuşağında yer alan ülkemiz için deprem yönetmeliği, mimarın yalnızca estetik ve işlevsel değil; güvenli, dengeli ve uzun ömürlü yapılar tasarlamasına yol göstererek; yapıların tasarım, statik, uygulama aşamalarında uyulması gereken teknik standartları belirler. Taşıyıcı sistemle mimari tasarımı birleştirerek yapının her aşamada deprem bilinci ile

üretilmesini sağlar. Böylece mimari tasarım, afetlere karşı dayanıklı ve toplumsal sorumluluğu karşılamış olur.

Günümüzde kullanılan 2018 yılında oluşturulan ve 1 Ocak 2019’da yürürlüğe giren yönetmelik; uzun ve köklü bir yenilemenin ürünüdür. Bu üründe, ülkemizde yıkıma yol açmış depremlerin etkisi büyüktür. Bu yönetmeliğe kadar olan süreci özetlemek gerekirse; 1930-1960 yılları arasında, 1939 Erzincan Depremi sonrasında çıkarılan “Afet Kanunu” (1940-1944) basit ve ilk kanundur. 1960-1975 kentleşmenin hızlanması ve 1967 Adapazarı depremi sonrasında 1968 yılında “Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik” ile deprem haritası güçlendirilmiş, hesaplar ve betonarme tasarım ilkeleri detaylandırılmıştır. 1975 yönetmeliği ülkemiz için modern deprem mühendisliğinin başlangıcıdır, yeni teknolojiye uygun kavramlar yönetmeliğe girmiştir. 1998’deki Deprem Yönetmeliği, 1992 Erzincan ve 1995 Dinar depremi sonrasında “Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik” adı ile yürürlüğe girmiştir. Tüm yapılar için ayrıntılı hesaplar, deprem yükleri ve düzensizlik, performans tanımları eklenmiştir. 2007 “Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik”, 1999 Marmara ve Düzce depremleri ile daha da genişletilerek yürürlüğe girmiştir. Güçlendirme esasları, spektrum tabanlı hesaplar, yüksek binalar için özel maddeler eklenmiştir.

Deprem yönetmeliğine uymanın amacı, yasal zorunluluğun yanı sıra, esas olarak insan hayatını korumak, yapısal ve yapısal olmayan elamanların hasarını en alt düzeyde tutmak, mal güvenliğini korumaktır.

Bu yönetmelik yılların birikiminin, mühendislikteki yerel ve küresel gelişmelerin, ülkemizin acı tecrübelerinin bir sonucudur. Bu yönetmelik yalnızca yeni yapı tasarımını değil, mevcut yapıların güçlendirilmesini de kapsayarak deprem

güvenliğini bütüncül biçimde ele alan ilk Türk yasal düzenlemedir.

3.3. Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik (BYKHY)

Yangın yönetmeliği; can ve mal güvenliği, çevresel koruma, ekonomik sürdürülebilirlik ve hukuki güvence açısından kullanıcı ve yatırımcı için yol göstericidir. Tasarım, yapım ve işletme aşamalarının her birinde standartlar getirerek yangını önlemeyi, sınırlamayı ve güvenli tahliyeyi hedefleyen kurallardır. Bu bağlamda yalnızca afet anında değil, bina ömrü boyunca toplumsal fayda sağlar.

Türkiye’de yangın koruma yönetmelikleri kentleşme, sanayileşme ve büyük yangın felaketleri ile şekillenerek, uluslararası standartlara uyum süreci ile oluşturulmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında (1923-1950) belediyeler yangın ile ilgili emirnameler yayınlamışlardır. Hızlı sanayileşme ve kentleşme yıllarında (1960-1980) işçi, işyeri güvenliği kapsamında ele alınarak yangın önlemleri ve tatbikatı yükümlülüğü getirilmiştir. 1980-1990 yılları arasında özellikle sanayi bölgelerinde çıkan büyük şehir yangınları ile büyükşehir belediyelerinin kendi yangın koruma hükümlerini imar mevzuatlarına eklemelerine neden olmuştur. 1992 yılında BYKHY ilk ulusal kapsamlı yönetmelik olarak yürürlüğe girdi, bu tarihe kadar standartlar bir bütün halinde değildi. 2002’de modernize edilen yönetmelik, yangın güvenliğini sağlamak, tatbikat, tahliye planı ve yangın eğitimini de zorunlu kılmıştır.

Yönetmelik, binaların tasarımında etkilidir; kaçış yolları ve genişlikleri, yangın merdivenlerinin mesafesi, konumu ve sayısı, yangın kapıları, duman tahliye sistemleri, otomatik algılama ve söndürme sistemleri, yapıda kullanılan tüm malzemelerin yangına dayanımı vb. projeye doğrudan yansır ve malzeme-detay standartlarını yükseltir, mimarın yaratıcı ve çok

disiplinli çözümler üretmesini sağlar. BYKHY mimari projeler için yalnızca yasal zorunluluk değil, aynı zamanda tasarımın niteliğini yükselten önemli bir rehberdir.

3.4. Erişilebilirlik Standartları (TS 9111 ve İlgili Mevzuat)

Toplumun tüm kesimlerinin yapıları çevreye eşit erişimi etik ve hukuki bir gerekliliktir. TS 9111 standardı ve ilgili belediye yönergeleri; tüm uygulamalar için ayrıntılı ölçütler getirir. Bu hükümler, özellikle kamu yapıları ve konut projeleri için zorunludur ve evrensel tasarım anlayışının temelini oluşturur.

Türkiye’de erişilebilirlik standartlarının gelişimine yönelik ilk farkındalıklar 1980’lerin sonuna doğru oluşmuştur. 1990’lı yıllarda ise ilk yasal düzenlemeler oluşmaya başlamıştır. 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığının kurulmasıyla engelliler için politika üretiminin kurumsal temele oturmasının ilk adımı gerçekleşmiştir. 2000’lerde ise kapsamlı yasal çerçeve oluşmuştur. 2002 yılında 4736 sayılı kanun ile kamu hizmetlerine erişimde eşitlik ilkesi getirilmiştir. 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ile; kamuya açık tüm mevcut yapılar ve açık alanların yedi yıl içinde erişilebilir hâle getirilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Belediyelere ve kamu kurumlarına Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları kurma yükümlülüğü verilmiştir. 2009 yılında Türkiye; Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ni onaylayarak, mevzuatın uluslararası standartlara uyumu hızlanmıştır. 2012–2013 Yönetmelikleri ile Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği ile yapıların mimari erişilebilirlik kriterleri ayrıntılandırılmıştır. 2020 Erişilebilirlik Yılı ile erişilebilirlik belgesi ve denetim mekanizmaları güçlendirilmiştir. 2021 ve sonrası ise erişilebilirlik kriterleri, olmazsa olmaz şart hâline gelmiştir.

Sonuç olarak; 2005'ten itibaren tüm kamu yapılarında proje onayı için erişilebilirlik çizim ve hesaplarının sunulması şartı getirilmiştir. 2010'lardan sonra kaldırımlar, toplu taşıma istasyonları, parklar ve meydan düzenlemeleri erişilebilirlik ilkelerine göre yenilenmiştir. Son on yılda mimarlık ortamında “herkes için tasarım” yaklaşımı standart hâline gelmeye başlamıştır.

Erişilebilirlik Standartları, mimarların projelerini evrensel tasarım prensipleriyle uyumlu, insan odaklı ve kapsayıcı biçimde kurgulamasını sağlar. Böylece düzenli ve güvenli görünümü olan kentler ve yapılar; toplumsal eşitlik, konfor ve sürdürülebilirlik açısından yüksek nitelik kazanır.

3.5. Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği (BEPY)

2008'de yürürlüğe giren bu yönetmelik, enerji verimliliğini artırmayı, sera gazı salınımlarını azaltmayı, enerji kaynaklarının etkin kullanılmasını, sürdürülebilirliği teşvik etmektedir, enerji performansını ölçmek için ortak kriterler belirleyerek, binaların sınıflandırılması sağlayarak standartlaştırmayı hedeflemektedir.

Türkiye’de binalarda enerji performansı ile ilgili ilk farkındalıklar 1970’lerde yaşanan petrol krizi sonrasında binalarda ısı kaybının azaltmaya yönelik bilinç oluşmuştur. 1985 yılında ilk kez binaların ısı yalıtımına ilişkin standart, sadece ısı kaybını sınırlamaya yöneliktir. 1990’larda Avrupa Birliği ülkelerinde enerji performans çalışmaları başlarken, Türkiye’de de enerji verimliliği konusu tartışılmaya başlanmıştır. 1997’de imzalanan Kyoto Protokolü ve küresel iklim politikaları ile 2000’li yıllarda Türkiye’de enerji verimliliği ile ilgili bütüncül adımlar atılmıştır. 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu (2007) ile enerji verimliliğini artırmaya yönelik çerçeve kanun çıkarılmıştır. 2008’de BEPY Resmî Gazete’ de yayımlanmıştır.

Bu yönetmelik, binaların enerji performansını ölçme, değerlendirme ve belgelendirme esaslarını tanımlamıştır. 2011’de yeni yapılacak tüm binalar için Enerji Kimlik Belgesi (EKB) alma ve yönetmeliğe uygun tasarım yapma zorunluluğu başlamıştır. Mevcut binalar için satış veya kiralama sırasında EKB şartı getirilmiştir. AB’nin 2010’da yenilenen EPBD Recast direktifine paralel olarak; binaların neredeyse sıfır enerji tüketmesi (nZEB – Nearly Zero Energy Buildings) hedefi gündeme alınmıştır. 2023 yılında yeni kamu binalarının nZEB kriterlerine uyması zorunlu hâle gelmiştir. 2025 Planı ile tüm yeni binalar için nZEB standartlarının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

BEPY, mimari tasarımın ilk aşamasından malzeme seçimlerine kadar her kararı etkileyen kapsamlı bir enerji verimliliği çerçevesidir. BEPY, mimari tasarımın sadece teknik bir standart değil, stratejik bir sürdürülebilirlik yaklaşımı kazanmasını sağlar. Tasarımcılar; kütle ve cephe kararlarını, mekânsal organizasyonu, malzeme seçimlerini enerji verimliliğini en üst düzeye çıkaracak şekilde kurgulamak zorundadır. Bu da ilk yatırım maliyetini artırsa da uzun vadede düşük işletme giderleri, konforlu iç mekân koşulları ve çevre dostu binalar ile ekonomik ve ekolojik kazanç sağlar, çevresel sürdürülebilirlik desteklenir.

3.6. Kültürel Miras ve Koruma Mevzuatı

Türkiye’de kültürel mirasın korunması; anayasal temele dayanan, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve ilgili yönetmeliklerle şekillenen, UNESCO ve Avrupa Konvansiyonlarıyla desteklenen bir sistemdir. Bugünkü sistem, hem 2863 sayılı Kanun ve sonrasındaki değişikliklere hem de Türkiye’nin taraf olduğu UNESCO, Avrupa Mimari Miras Sözleşmesi, gibi uluslararası yükümlülüklerle dayanır. Bu tarihsel çizgi, korumanın yalnızca “eski eser” odaklı olmaktan çıkıp tarihi

çevre, doğal varlık ve somut olmayan mirası da kapsayan geniş bir yelpazeye ulaştığını gösterir.

Kültürel miras ve koruma mevzuatı, yalnızca koruyucu değil, yönlendirici bir tasarım parametresidir. Mimara, tarihi çevreyle çağdaş ihtiyaçları buluşturan, sürdürülebilir ve kimlikli projeler üretme fırsatı verir. Bu da hem mesleki yaratıcılığı hem de kentsel yaşam kalitesini yükselten uzun vadeli bir fayda yaratır.

3.7. Sığınak Yönetmeliği

Türkiye’de sığınak yönetmeliklerinin tarihsel gelişimi, hem ülkenin afet ve savaş deneyimleri hem de uluslararası güvenlik iklimi ile yakından bağlantılıdır.

Osmanlı’nın son zamanları ve Erken Cumhuriyet (19. yy. sonu–1930’lar) döneminde askeri tüneller ve barınaklar, 2. Dünya Savaşı yıllarında tedbiren korugan ve sığınak inşa edilmiştir. Ayrıca; İstanbul, Ankara, İzmir belediyeleri sığınaklarla ilgili ilk yerel yönergeleri yayımlanmıştır. Betonarme bodrumlar ve kalın duvarlı yapılar dönemin kamu binalarında görülmektedir. Soğuk Savaş Döneminde (1945–1980) nükleer tehdit ile 1959 tarihli Sivil Savunma Kanunu (7126) ile sığınaklar resmî tanım kazanmıştır. Belediyeler, yeni toplu konut ve sanayi yapılarında sığınak zorunluluğu getiren ilk imar hükümlerini benimsemiştir. 1985 İmar Kanunu (3194) ile sığınak yapımı ülke genelinde yasal zorunluluk kazanmıştır. 1999 Marmara Depremi ile bu tarihten sonraki yönetmelikler, yalnızca savaş değil doğal afet sığınakları da düşünülmüştür. 2000 ve sonrasındaki Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde sığınak boyutları ve standartlar ayrıntılandırılmıştır. 2010’dan günümüze 2009’da AFAD’ın kuruluşu ile sığınak kriterleri nükleer, biyolojik, kimyasal (NBK) tehditlere göre güncellenmiştir. 2017 Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ile modern malzeme, basınç dayanımı ve havalandırma filtreleri için yeni ölçütler getirilmiştir. 2023

Kahramanmaraş Depremleri ile sığınakların aynı zamanda afet sonrası geçici barınak ve lojistik alan olarak kullanımı gündeme gelmiştir.

Yönetmelik mimari tasarımı doğrudan etkilemektedir. Yapıların acil durumlarda hayatta kalma koşullarını sağlamasına, sığınakların yapının neresinde olacağı, yapı kullanıcı sayısına göre büyüklüğü, her türlü acil duruma dayanımlı malzeme kullanımı, uygun havalandırma sistemi, kolay ve güvenli giriş çıkış planlaması, mühendislik ile uyumluluğu; tüm bu kriterlere yönetmelik rehberlik etmektedir.

3.8. Otopark Yönetmeliği

Türkiye’de Otopark Yönetmeliği, motorlu taşıtların park ihtiyaçlarını düzenleyerek kent içi trafik yoğunluğunu azaltmak, otopark alanlarının planlı ve yeterli ölçekte üretilmesini sağlamak amacıyla hazırlanmış bir imar mevzuatı düzenlemesidir. 3194 sayılı İmar Kanunu’nun ilgili maddeleri ile belediyelere verilen planlama ve ruhsat yetkisine dayanır. Yeni yapılacak veya ruhsatlı yapılarda otopark ihtiyacının parsel içinde ya da yakın çevrede karşılanması ve teknik kriterleri içerir.

Türkiye’de otopark düzenlemeleri, kentleşme ve araç sahipliğinin artışıyla paralel olarak şekillenmiştir; 1950-1970 yılları arasında belediyeler kendi yönetmeliklerini yayımlamıştır. 1985’de İmar Kanunu ile her yapı otopark ihtiyacını karşılamalı zorunluluğu gelmiştir. 1993’de İlk ulusal ölçekte Otopark Yönetmeliği ile parselde karşılanamayan alanlar için belediyeye ödenerek toplu otopark yapımı öngörülmüştür. 1 Haziran 2018’de “Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği” ile uyumlu yeni Otopark Yönetmeliği çıkarılmıştır. 2019-2023 yılları arasında Yönetmelikte birçok defa değişiklik yapılmıştır. Özellikle kentsel dönüşüm, elektrikli araç şarj istasyonu zorunlulukları, cep otoparkı standartları gibi çağdaş ihtiyaçlar eklenmiştir. Günümüzde Belediyeler, yönetmeliğe dayanarak yerel otopark

yönetmeliklerini günceller; akıllı otopark sistemleri ve yeşil altyapı kriterleri entegre edilmeye başlanmıştır.

Otopark zorunluluğu, projelerde tasarımı doğrudan şekillendirmektedir. Yapısal sistemin, kütle ve yerleşim kararlarının, bina oturma alanının ve bahçe mesafelerinin, araç sirkülasyonunun ve giriş-çıkış rampalarının, dikkate alınmasını sağlamaktadır. Peyzaj ve açık alan tasarımı şekillendirmektedir. Açık otoparklar, yeşil otopark, geçirgen zemin ve yağmur suyu yönetimi gibi sürdürülebilir çözümleri tetiklemektedir.

Otopark Yönetmeliği; Türkiye'nin kentleşme süreciyle birlikte gelişen, mimari tasarımın temel girdilerinden biri hâline gelen bir düzenlemedir ve erişilebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik, yeni teknolojiler açısından da mimarların tasarım kararlarını yönlendirmektedir.

3.9. Diğer İlgili Mevzuatlar

Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliği: Büyük ölçekli projelerin çevreye etkilerini analiz eder.

İş Sağlığı ve Güvenliği Mevzuatı: Şantiye planlamasında mimarın sorumluluklarını belirler.

Su ve Kanalizasyon İdaresi Teknik Şartnameleri: Altyapı bağlantılarında standartları tanımlar.

Bu yönetmelikler, projenin erken tasarım aşamasından itibaren mimari kararları yönlendirir. Mimarlar için temel zorluk, bu farklı düzenlemeleri tek bir projede bütünleştirerek hem estetik hem de işlevsel bir çözüm üretmektir. Eğitim sürecinde bu konuların derinlemesine ele alınmaması, mezunların sahada önemli zaman ve maliyet kayıpları yaşamasına yol açabilmektedir.

4. EĞİTİMDE MEVCUT DURUM VE EKSİKLİKLER

Mimarlık eğitiminde yönetmelikler çoğu zaman yüzeysel geçilen ama meslek pratiğinde hayati öneme sahip bir konudur.

Türkiye'deki mimarlık bölümlerinin ders programları incelendiğinde, mimarlık eğitiminin merkezinde stüdyo (proje) derslerinin olduğu görülürken; strüktür, malzeme bilgisi ve bilgisayar destekli tasarım gibi alanlar da güçlü bir biçimde temsil edilmektedir. Stüdyolarda yaratıcı tasarım öncelik kazanırken, yönetmelik ve mevzuatları içeren hukuki çerçeveler genellikle gereklilik olarak geçer. Buna karşılık özellikle lisans düzeyinde, öğrencilerin mezuniyet sonrası karşılaşacağı imar mevzuatını, yangın ve deprem yönetmeliklerini, erişilebilirlik standartlarını ya da enerji verimliliği kriterlerini derinlemesine ele alan zorunlu dersler çok azdır. Yönetmelikler sürekli değiştiğinden akademik kadrolar için güncel tutmak zordur, bu nedenle daha çok temel ilkeler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca akademiye yaygın düşünce, yönetmeliklerin şantiyede, ofiste veya stajlarda öğrenilebileceğidir. Yönetmeliklerin çoğu hukuk ve mühendislik kriterleri taşımaktadır. Buna rağmen, mimarlık fakülteleri ile hukuk, inşaat mühendisliği veya şehir planlama bölümleri arasında güçlü bir ortak ders kültürü bulunmamaktadır, bu da mevzuat aktarımını sınırlı kılmaktadır.

Tüm bunlar; yeni mezun mimarların kurum onay süreçlerinde, şantiye uygulamalarında ve ruhsat dosyası hazırlıklarında ciddi bir öğrenme eksikliği olarak karşılına çıkmaktadır.

4.1. Ders Programlarının Genel Görünümü

Türkiye'deki mimarlık programlarında, çoğu üniversitede zorunlu dersler arasında imar mevzuatı, yönetmelikler veya proje ruhsat süreçleri başlıklı kapsamlı bir dersin bulunmadığı görülür. Çoğu programda bu konu, 3. veya 4. Sınıfta yapı yönetmelikleri

ya da mesleki uygulama gibi yarım dönemlik seçmeli derslere sıkıştırılmıştır. Ders saatlerinin sınırlılığı ve mevzuatın sürekli değişmesi, bu konunun derinlemesine işlenmesini güçleştirir.

4.2. Yeni Mezun Gözlemleri

Yeni mezun mimarlar, yönetmeliklere veya standartlara hakim olmadıklarından, tasarım sürecinin başında alınması gereken; strüktürel, güvenlik kararlarının ya da çözülmesi gereken detayların, projede revizyonlara yol açması veya uygulama sırasında fark edilerek tadilat projelerinin yapılmasına neden olabilmektedirler. Bu durum, meslek hayatının ilk yıllarında ciddi zaman ve maliyet kayıplarına yol açmaktadır.

4.3. Akademik Kadroların Zorlukları

Akademisyenler açısından en belirgin sorun; mevzuatın sürekli güncellenmesi ve yerel yönetimlerin birbirinden farklı uygulama detaylarına sahip olmasıdır. Örneğin deprem yönetmeliği veya yangın güvenliği hükümleri sık yenilenir. Akademisyenlerin bu değişiklikleri derslere anında yansıtması ciddi bir iş yükü yaratır. Mimarlık akreditasyon kurumları (ulusal ve uluslararası) yönetmelik bilgisini açıkça ölçmediği için, bu durum müfredat baskısını azaltmaktadır. Ayrıca proje derslerinde yaratıcılığı sınırlama kaygısı, yönetmelik odaklı değerlendirmeleri geri plana itmektedir.

4.4. Uluslararası Karşılaştırma

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki bazı mimarlık okullarında, mesleki uygulama, yapı kodları-yönetmelikleri gibi dersler zorunlu ve çok önemlidir. Bu derslerde öğrenciler gerçek ruhsat dosyası hazırlamakta, yerel belediye ve meslek odalarıyla iş birliği içinde projelerini değerlendirmektedir. Türkiye'de istisnai atölyeler dışında bu uygulama yaygın değildir.

5. EKSİKLİĞİN SONUÇLARI

Yönetmelikler, mimarlık eğitiminde teori ile pratik arasındaki kopukluğun en görünür olduğu alanlardan biridir. Öğrenciler tasarım stüdyolarında özgün ve yaratıcı projeler üretirken; meslek pratiğinde koşulları belirleyen yönetmelik bilgisi, çoğu zaman sonraki aşamaya bırakılır ve profesyonel hayatta ilk karşılaşılan konu olur.

Mimarlık eğitiminde yönetmelik ve mevzuat bilgilerinin derinlemesine ele alınmaması, mezunların meslek pratiğine adım attığında somut problemlerle karşılaşmasına yol açmaktadır. Bu sonuçlar yalnızca bireysel düzeyde değil, sektör genelinde de ekonomik, hukuki ve toplumsal etkiler yaratır.

Yönetmeliklere yeterince hâkim olmayan yeni mezunlar; projelerini onay kurumlarına teslim ettiklerinde, projenin revizyonuna ve ruhsat sürecinin uzamasına neden olmaktadır. Projede yapılan revizyonlar zaman ve ekonomik kayıp anlamına gelmektedir. Örneğin deprem yönetmeliğine veya yangın yönetmeliğine göre tasarlanmamış projelerin yeniden planlanması, enerji performans standartları ihmal edilen projelerin uygulamada ek malzeme ve işçilik giderleri yaratması vb. Mimar, müellifi olduğu her projeden hukuken sorumludur. Yönetmelik ihlalleri, tazminat veya meslek disiplin cezası doğurabilir. Yönetmeliklere uymayan projeler, sadece bireysel değil, sektörel itibar sorunları da yaratır. Kamuoyunun mimarlık mesleğine olan güveni zedelenir.

Sonuç olarak yönetmelik bilgisinin eksikliği; proje sürecinde zaman kaybı, yatırımcı ve kullanıcı için ek maliyet, mimar için hukuki sorumluluk ve toplum için güvenlik riski anlamına gelir. Dolayısıyla mimarlık eğitiminde bu boşluğu kapatmak; mimarlık okullarının tasarım aşamasında hukuki, teknik ve idari çerçeveyi bütüncül biçimde öğretmesi bir

gerekliliktir, yalnızca meslek standartlarının yükselmesi değil, doğrudan kamu yararının korunması için de zorunludur.

6. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Mimarlık eğitiminde yönetmelik eksikliğini gidermek, yalnızca mezunların mesleğe uyumunu hızlandırmakla kalmaz; daha güvenli, sürdürülebilir ve hukuka uygun yapılar üretmenin de temelini oluşturur. Bu bölümde; üniversiteler, meslek odaları, kamu kurumları, özel sektör iş birliğiyle uygulanabilecek adımlar ele alınmıştır.

- Müfredata Entegrasyon

Yönetmelikler mimarlık eğitiminde tasarımı kısıtlayıcı olarak görülse de iyi kurgulanmış bir mevzuat, mimarın yalnızca estetik değil, güvenlik, sürdürülebilirlik ve erişilebilirlik hedeflerini aynı anda gözetmesini sağlar ve yönlendirici, ilham verici bir rol üstlenebilir.

Lisans programlarının 3. veya 4. sınıfında zorunlu olarak iki dönem süresince yer alan mevzuat (yönetmelik) dersi; imar, deprem, yangın yönetmeliği, erişilebilirlik ve enerji performans standartlarını kapsamalıdır. Bu dersin içeriğinde gerçek bir proje ruhsat süreci ve uygulama örnekleri işlenerek öğrencinin sahaya yönelik becerileri geliştirilebilir, proje jürilerine yönetmeliklerde uzman kişilerin katılımı sağlanabilir.

- Uygulamalı Atölyeler, Ortak Projeler, Seminerler

Yerel yönetimler ve mimarlık fakülteleri ortak atölyeler düzenleyerek öğrencilerin gerçek ruhsat dosyalarını incelemelerini ve proje teslimi öncesi belediye uzmanlarıyla ön inceleme yaparak eksiklikleri erken aşamada görmeleri sağlanabilir.

TMMOB Mimarlar Odası ve yerel yönetimler düzenli seminerlerle, mevzuat değişikliklerini ve örnek uygulamaları paylaşabilir.

- Dijital Öğrenme ve Güncel Bilgiye Erişim

Fakülte bünyesinde; sürekli güncellenen, kısa video anlatımları, örnek ruhsat dosyaları ve sıkça sorulan sorulara yer veren bir çevrim içi portal, öğrencilerin tüm yönetmeliklere ve yayımlanan değişikliklere anlık erişimini sağlar. Ayrıca bir programla projelerin yönetmelik kontrolü yapılarak; öğrencinin, tasarım sürecinde eksiklikleri erken fark edilebilir.

Tüm bunlar, mimarların uygulama sürecini verimli kullanmalarını sağlar ve mevzuat bilgisinin yazılımların verdiği raporları doğru yorumlamak ve gerektiğinde yenilikçi çözümler geliştirmek için gerekliliğini gösterir.

- Akademik Kadronun Desteklenmesi

Öğretim üyelerinin güncel mevzuat değişikliklerine hakim olması için meslek odaları ve bakanlıklarla iş birliği içinde düzenli sertifika programları hazırlanabilir ve mevzuat derslerini güncel tutması için devlet veya üniversite destekli araştırma fonları sağlanabilir.

- Uluslararası Modellerden Yararlanma

Amerika ve Avrupa'daki mimarlık okullarında var olan yönetmeliklerle ilgili ders modeli örnek alınarak öğrencilerin uluslararası standartları öğrenmeleri, Erasmus vb. programlarla farklı ülke mevzuatlarını tanımaları, küresel bakış açısı kazanmaları sağlanabilir.

- Sektör ve Toplum Katkısı

İnşaat firmaları ve mimarlık ofisleri; yalnızca tasarım değil, bürokratik süreçler ve şantiye denetimleri üzerine

yoğunlaşarak öğrencileri ruhsat ve uygulama süreçlerine dahil eden staj programları açabilir.

Kent planlama süreçlerine halkın ve sivil toplumun katılımı, yönetmeliklerin demokratik bir boyutu olduğunu da göstermektedir. Eğitim programlarında toplumsal katılım ve etik konular yönetmelik dersleriyle birlikte ele alınması, geleceğin mimarına bütüncül bir bakış kazandıracaktır.

Sonuç olarak, bu önerilerin uygulanması; ilk olarak mezunların daha az revizyon ve ruhsat gecikmesi yaşamasını sağlarken; sektörde maliyetlerin düşmesi, daha güvenli ve sürdürülebilir yapılar ve mimarlık mesleğinin kamu nezdinde itibarının artmasını mümkün kılar. Uzun vadede ise ülke genelinde afetlere dayanıklı, enerji verimli ve erişilebilir yapıları çevre, standart haline gelir.

7. SONUÇ

Yönetmeliklerin mimari tasarım sürecindeki yeri, yalnızca uyulması zorunlu kurallar olarak görülmemelidir. Aksine, bu düzenlemeler mimari yaratıcılığın sınırlarını yeniden tanımlayan, kimi zaman da zenginleştiren bir çerçevedir.

Günümüzdeki mimarlık fakülteleri müfredatlarında, imar mevzuatı, yangın, deprem yönetmeliği, engelli erişilebilirliği vb. konulara yönelik dersler bulunur fakat, bu dersler genellikle teorik bilgi aktarımına odaklanır ve öğrencilere yasal çerçeveyi, temel kavramları ve yönetmeliklerin ilkelerini öğretmeyi hedefler. Ancak, eğitimdeki bu teorik altyapı, gerçek hayattaki karmaşık ve sürekli değişen uygulamaları tam olarak karşılamakta zorlanabilir.

Mimarlık eğitiminde yönetmeliklere dair temel bir farkındalık sağlanır. Derinlemesine hakimiyet ise; mezuniyet sonrası mesleki deneyim, sürekli eğitim ve yasal düzenlemeleri

yakından takip etmeyle kazanılır. Bu hakimiyet, sadece bir zorunluluk değil; projenin hayata geçirilebilmesi ve mesleki sorumluluğun yerine getirilebilmesi için kritik bir yetkinliktir.

Sonuç olarak yönetmelikler, mimari tasarımın her aşamasına doğrudan yön veren temel unsurlardır. Bu gerçeklik göz önüne alındığında, müfredata zorunlu yönetmelik derslerinin eklenmesi, stüdyo projelerinin yönetmelik perspektifiyle değerlendirilmesi, yerel yönetimler ve meslek odalarıyla ortak atölyeler düzenlenmesi gibi öneriler yalnızca eğitim kalitesini değil, üretilen yapıyı çevrenin güvenliğini de yükseltecektir.

Yönetmelikler, tasarım özgürlüğünü sınırlayan değil; onu toplumsal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve güvenlik ekseninde olgunlaştıran araçlardır. Mimarlık öğrencilerinin ve uygulamacıların bu bakış açısını içselleştirmesi, geleceğin daha dirençli, erişilebilir ve çevre dostu şehirlerinin inşası için kritik önemdedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, F. ve Beyhan, F., (2024). “Bir Deprem Ülkesinde Mimarlık Eğitim Sürecinin İrdelenmesi” Online Journal of Art and Design e-dergi, <https://www.adjournal.net/articles/121/1217.pdf>, 9 Ekim 2025.
- Çay, T., ve Kandemir, Sonel, E., (2022). “Türkiye’de İmar Uygulama Mevzuatındaki Gelişim Süreci”. Geomatik Dergisi e-dergi, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1340968>, 9 Ekim 2025.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü, Erişilebilirlik Mevzuatı, https://halic.edu.tr/tr/sogrencimiz/Documents/engelliogrbirimi/mevzuat/yasaveyont/erisilebilir_universiteler_semineri_mevzuat.pdf, 9 Ekim 2025.
- Ertuğrul, İ., (2011). “Türkiye’de “Binalarda Enerji Performans Yönetmeliği” Süreci ve Hesaplama Yöntemi”, Mimarlık Dergisi, 361, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=375&RecID=2855#:~:text=Bu%20yaz%C4%B1da%20temel%20%C3%A7er%C3%A7evesi%20ve,%C3%B6rne%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmalarla%20geli%C5%9Ftirilmeye%20devam%20edilmektedir>, 9 Ekim 2025.
- Korkmaz, E., (2016). “Mimarlık Eğitiminde Yangın Güvenlikli Tasarımın Yeri” Megaron e-dergi, https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON_11_2_217_229.pdf, 9 Ekim 2025.

Mimarist, “Bina Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik”
https://www.mimarist.org/include/uploads/2020/04/bina_yangin_yonetmelik.pdf, 9 Ekim 2025.

Mimarist, “Otopark Yönetmeliği”
https://www.mimarist.org/include/uploads/2020/04/otopark_yonetmeligi.pdf, 9 Ekim 2025.

Potur, Ayyıldız, A. ve Metin, H., (2021). “Mimarlık Eğitiminde Deprem Yeri ve Deprem Eğitsel Boyutu: Küresel Gündem ve Türkiye Bağlamı Üzerine Bir Değerlendirme”
Megaron e-dergi,
https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-58897-FRONT_MATTER.pdf#page=59, 9 Ekim 2025.

Tiyek, R., Eryiğit, B.H., ve Baş, E., (2016). “Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma”

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi e-dergi,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/29623/318088>, 9 Ekim 2025.

T.C. Resmi Gazete, Ek Deprem Etkisi Altında Binaların Tasarımı İçin Esaslar,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180318M1-2-1.pdf>, 9 Ekim 2025.

T.C. Resmi Gazete, Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik,
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071219-2.htm>, 9 Ekim 2025.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, Sığınak Yönetmeliği,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4883&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 9 Ekim 2025.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, Binalarda enerji Performansı Yönetmeliği,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13594&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 9 Ekim 2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, 9 Ekim 2025.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, Otopark Yönetmeliği,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24408&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, 9 Ekim 2025.
- TDMD, Türk Deprem Yönetmelikleri,
<https://www.tdmd.org.tr/TR,33/turk-deprem-yonetmelikleri.html>, 9 Ekim 2025.

TARİHİ YAPI-ÇAĞDAŞ EK İLİŞKİSİNE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERSPEKTİFİNDEN BİR YAKLAŞIM

Mihrimah ŞENALP¹

1. GİRİŞ

Son zamanlarda tarihi yapılara yeniden işlevlendirme ve(ya) bütünleme uygulamalarına bakıldığında koruma çerçevesi içerisinde Venedik Tüzüğü'nün (1964) 10. maddesinde belirtildiği gibi geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı durumlarda ve 12. maddesinde görüldüğü gibi eksik kısımlar tamamlanırken estetik ve tarihi açıdan yanılmayacak, orijinalden ayırt edilecek şekilde modern bir tekniğin kullanılabileceği ifadeleriyle çağdaş malzeme ve tekniklerin kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nün (2) uygulama rehberinde ise çağdaş kullanım isteklerinin zorladığı ve kabul edilebilir değişimlerin, yapıyı günümüz yaşam standardına yükseltecek, tarihi yapıyla uyumlu görünüş, doku, biçim yönlerinden olması ve toplumun kabul edebileceği etik çerçevede olması gerekliliğinden söz edilmektedir.

Çağdaş ekle yaklaşımlar için koruma çerçevesinde özellikle strüktürel ve görsel etki haricinde, iç ortam koşulları ve enerji tüketimine olan etkisi her ne kadar son zamanlarda gündeme gelmeye başlamış olsa da yine de özellikle ülkemizde bu etkilerin çoğunlukla düşünülmeden restorasyon projelerinin hazırlandığı ve uygulandığı söylenebilir. Fakat aslında tarihi yapılardaki restorasyon uygulamalarında hem resmi kurum ve

¹ Arş. Gör. Dr., Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, msenalp@ktun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8215-9773.

kuruluşlar hem de uygulamaya dönüştüren taraflarca göz ardı edilmekte olan iç ortam iklim koşullarının dikkate alınması gerekliliği, yapının kullanabilirliği bağlamında konfor koşulları açısından daha efektif kullanımı ve oluşabilecek olumsuz iç ortam iklim koşullarından dolayı yapının zarar görmemesi adına çok büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde orijinal işlevini yitirmiş ve yeniden işlevlendirme veya benzer bir işlevi sürdürme kapsamında farklı boyutlarda müdahale ve ek mekân ihtiyacı duyulduğunda genellikle çelik cam konstrüksiyonun olduğu çağdaş ve şeffaf malzemeye yapılara müdahale edildiği görülmektedir. Araştırma çerçevesinde kültürel varlıkların korunmasında günümüzde artık sıklıkla tercih edilmekte olan çağdaş ek yaklaşımıyla ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemeler ve dikkate edilmesi gereken hususlar ve gündemde yer almaya başlayan enerji ve mikroklimatik özellikleri de dikkate alınarak, ölçütlerle göre Dünya'dan ve ülkemizdeki çağdaş ek türlerine ait örnekler üzerinden analiz edilecek; olumlu ve olumsuz yönleriyle çağdaş ek yaklaşımlarını değerlendirilerek uygulamaların şekillenmesindeki olumsuz etkilerin azaltılması adına öneriler geliştirilmiştir.

2. TARİHİ YAPILARDA ÇAĞDAŞ EK

Koruma çerçevesi içerisinde tarihi yapılara restorasyon uygulamaları kuramsal çerçeveler, uluslararası ilkeler, bilimsel tanımlar ve düşüncelerin dışında bölgelerin kültürel, sosyal, ekonomik ve hatta politik yapılarıyla biçimlenmekte, karar verme ve uygulama süreçleri bu faktörlerden etkilenmektedir (Altınöz, 2010). Bugünkü koruma anlayışı ve yasaların temelini 1931 yılında Atina Konferansı'nın sonuç raporu olan 1932'de yayınlanan Carta Del Restauro'nun oluşturduğu görülmektedir.

Daha sonra bugün halen geçerliliğini sürdüren Venedik Tüzüğü yayımlanmış ve günümüze kadar gelişen bir süreç olmuştur.

Kültürel varlıklara müdahaleler genel itibariyle iki farklı yaklaşımla yapılabilir. Bunlar; korumacılık kapsamında restorasyon, yenileme, yeniden yapma (rekonstrüksiyon) gibi uygulamaların olduğu yaklaşım ve yeniden işlevlendirme-kullanım, dönüştürme gibi kültürel varlığı kente tekrar entegre etmeyi amaçlayan katılımcı planlama modeli yaklaşımıdır (Tanrısever, Saraç, & Aydoğdu, 2016). Zeren(2010)’a göre tarihi yapıların bir kısmı hasar görmüş ya da yıkılmış yapı ve(ya) elemanları günümüzde çağdaş yöntem, teknik ve malzeme kullanılarak tamamlanarak ilk hallerindeki bütünlüklerine kavuşturulabilir. Bütünlemeye sebep olan faktörler; yapının bütünleme ve tamamlama ihtiyacı, estetik, işlevsel ya da strüktürel hasarlardan kaynaklı olabilmektedir (Zeren, 2010). Ayrıca tarihi yapıların yeniden kullanımı konusunda gerekli hizmet birimlerini yerleştirmek, konfor koşullarını yerine getirebilmek için ek mekan ve donanımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Ahunbay, 2019).

Tarihi yapıları hem kültürel mirasın korunması ve devamlılığı açısından hem de mevcut yapı stoğunun kullanılması adına bir kısmı yıkılmış veya harap haldeki kültürel mirasın bütünlemesi işlemi özgün malzeme ile yapıldığı gibi çağdaş malzeme ve tekniğin kullanıldığı da görülmektedir. Ahunbay (2017)’a göre Çağdaş ek, tarihi yapıyla ve çevresiyle biçimsel uyum sağlayan, görünümü oldukça minimumda etkileyecek şekilde gerektiği durumlarda gerçekleştirilmelidir (Ahunbay, 2017).

2.1. Çağdaş Ek Kavramının Gelişimi

Venedik Tüzüğü’nün 13. Maddesinde çağdaş yöntemlerle yapılacak müdahalelerin sınır noktaları orijinal yapıya ve çevresiyle olan ilişkisine zarar getirmediği durumlarda olmak

kaydıyla izin verilebileceği kesin bir şekilde belirtilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak Ahunbay(2017)'a göre çağdaş ekler olabildiğince çevresiyle ve yapıyla uyumlu olan yapıyı görünüm, strüktür gibi faktörlerden en az etkileyecek tasarımlar olmalıdır. Buna ek olarak yeni tasarımın orijinal yapıdan ayrılabilir nitelikte olması da beklenilmektedir (Ahunbay, 2017). Tarihi yapıya yeniden işlevlendirme ve bütünleme kapsamındaki müdahalelerin kendi döneminin özelliklerini en iyi şekilde yansıtabilmesi amacıyla takılır-sökülebilir, yapıya zarar vermeyecek nitelikte ve orijinal kısımlarla zıtlık oluşturarak yapıya ve kimliğine zarar vermeyip aksine ön plana çıkardıklarından dolayı çağdaş ek ile müdahalelerin diğer yaklaşımlara göre daha uygun olduğu düşünülmektedir.

Bu kapsamda en çok kullanılan çelik ve cam malzemelerin ve strüktürlerin seçilme sebepleri arasında hafif olmaları, hızlı üretilebilmeleri, yapıda bir ek olarak kendi kimliklerini kazanabilmeleri, dönemin mimarisini yansıtabilmeleri düşüncelerinin yer aldığı görülmektedir (Kıray & Karaman, 2006). Tarihi yapılarda camın kullanımı bir bakıma takliden de önüne geçerek yeni bir üslup olarak görülebilir. Böylelikle günümüz teknolojisiyle tasarlanan yeni ekler bir süre sonra bir nevi dönem eki niteliği taşıyacak ve kabul görebilecektir. Günümüzde kullanılmakta olan ve kullanılabilecek şeffaf ve yarı şeffaf diğer malzemelerin kullanımının da aynı şekilde bir dönem eki niteliği taşıyacağı ve tasarımlarının ve uygulamalarının buna yönelik yapılması düşünülmelidir. Tarihi yapılara özellikle yapının sürdürülebilirliği amacıyla yapılan çağdaş ekler büyük ölçüde koruma faaliyeti olarak görülmektedir. Bu düşünceler ve yaklaşımlarla beraber uluslararası düzeyde hazırlanan yasal düzenlemelerde çağdaş ek yaklaşımının yeri ve nasıl şekillenmesi gerekliliğine yönelik kararlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Çağdaş Ekler Hakkında Yasal Düzenlemeler (Şenalp, 2025)

Carta Del Restauro (1932)	Madde 6. Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Madde 8. Ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılarak veya bezemesiz bir çerçeveye sınırlandırılarak ya da damga veya yazıtlarla belirtilmelidir. Madde 9. Bir anıtın taşıyıcı sistemini güçlendirmek veya kütesini bütünlük için eski yapıyı yöntemleriyle amaca ulaşılamazsa, çağdaş tekniklerin kullanılması uygun olabilir.
Venedik Tüzüğü (1964)	Madde 10. Geleneksel tekniklerin yetersiz kaldığı yerlerde, koruma ve inşaa için bilimsel verilerle ve deneylerle geçerliliği saptanmış herhangi çağdaş bir teknik kullanılarak anıt sağlamlaştırılabilir. Madde 12- Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünlük uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir.
Çağdaş Mimarının Eski Yapı Gruplarına Girişine İlişkin Sempozyum Kararları (1972)	“... günümüzün tekniklerini ve malzemelerini bilinçli bir şekilde kullanan çağdaş mimari, tarihi çevreye, tarihi yapının yapısal ve estetik niteliklerini etkilemeden, fakat gerekli izin verildiği ölçüde uygulanacaktır.” şeklinde ifade edilerek diğer bildirgelerle benzer olarak tarihi eseri ön plana çıkartacak şekilde çağdaş ek ve yapılara izin verilmesi gerekliliği görülmektedir.
Eski ve Yeni Mimari: Tasarım İlişkisi Sempozyumu (1977)	Tarihi bağlamda yeni binaların ilişkisinin kurulması ve tarihi binalara yeni eklemeler konusu olmuştur. Böylece yeni binaların veya eklemelerin tasarımında fiziksel kriterlerin sağlanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Böylece yeni binaların veya eklemelerin tasarımında fiziksel kriterlerin sağlanmasına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Sunumlar arasında Jean Paul Carlhian tarafından yapılan sunum yükseklik, yüzey kaplaması ve kütle olmak üzere üç önemli fiziksel kriter belirlemiştir (Yüceer, 2005).
İçişleri Bakanı Tarihi Koruma Standardı (1978)	“Mevcut mülklere yapılan değişiklikler ve eklemeler için çağdaş tasarım, bu tür değişiklikler ve eklemeler önemli tarihi çevreyi ve mimariyi veya kültürel materyali tahrip etmediğinde; bu tasarım mülkün boyutu, ölçeği, rengi, malzemesi ve karakteri ile uyumlu olduğunda izin verilebilir.”
Standartları Uygulama Yönergesi (1979)	Binanın veya binanın karakteri ve havasıyla uyumlu çağdaş tasarımların kullanılmasını önermektedir. Bütünlüğünü bozacağı ender durumlar dışında, yeni eklemelerde daha önceki bir mimari tarzı veya dönemi taklit etmemeyi önermektedir. Ayrıca kılavuzlar 1983'te revize edilmiş olup değişiklikler yalnızca ayrılık ve

		stilistik birlik teorileri arasındaki ayrımı giderek bulanıklaştırdığı görülmektedir (Yüceer, 2005).
Dresden Bildirgesi: “Savaşta Yıkılmış Anıtların Yeniden Yapımı” (1982)		Madde 8. ...Bir kısmı yıkılmış olan yapıların bütünlenmesinde anıtın tarihi dikkatle incelenmeli ve yanıltıcı yanlış bir işlem yapılmamalıdır. Çağdaş yöntemler dikkatli olduğu takdirde kullanılabilir.
Quebec Mirasının Korunması Tüzüğü (Deschambault Deklarasyonu) (1982)		Madde 6-d. Kendi başlarına yaratıcı olması gereken çağdaş ekler genel kompozisyon açısından doku, dolu/boş dengesi, oran açısından çevredeki bağlamla entegre edilmeli ve uyumlu hale getirilmelidir. Madde 8-c. Kültürel mirası yeni bir işlevle kullanılması kararlaştırıldığında kültürel mirasın tüm özelliklerinin korunmasına dikkat edilmelidir. Tüm değişiklikler geri döndürülebilir nitelikte olmalıdır.
Yapılı Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi için Appleton Tüzüğü (1983)		Yeni kullanımları veya gereksinimleri karşılamak için yeni hacimler, malzemeler ve yüzeyler gerekebilir. Bunlar çağdaş fikirleri yansıtmalı, orijinalin ruhuna saygı duymalı ve onu geliştirmelidir.
ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999)		Koruma İlkeleri 2. Geleneksel yapılara, yapı guruplarına ve yerleşmelere yapılacak çağdaş müdahaleler onların kültürel değerlerine ve geleneksel karakterlerine saygı göstermelidir. Uygulama İlkeleri 6. Zaman içinde yapılan değişiklikler saygı görmeli ve geleneksel mimarinin özelliğini yansıtan bir belge olarak değerlendirilmelidir. Normal olarak, geleneksel yapıların restorasyonunda hedef yapının bütün parçalarının tek bir döneme göre onarılması olmamalıdır.
ICOMOS Türkiye Mirası Koruma Bildirgesi (2013)		Kısmen hasar görmüş veya bazı bileşenleri yok olmuş bir yapının eksik bölümlerinin özgün veya çağdaş malzeme kullanılarak tamamlanması işlemidir.
Kültürel Miras Değerine Sahip Yerlerin Korunması için ICOMOS Yeni Zelanda Tüzüğü (2010)		Madde 21. ...Herhangi bir değişiklik veya ekleme, yerin orijinal formu ve dokusu ile uyumlu olmalı ve uygun olmayan veya uyumsuz form, ölçek, kütle, renk ve malzeme kontrastlarından kaçınılmalıdır. Adaptasyon, orijinal forma ve yapıya hükmetmemeli veya önemli ölçüde karartmamalı ve kültürel miras değeri taşıyan bir yerin yerleşimini olumsuz yönde etkilememelidir. Yeni çalışma, orijinal formu ve dokuyu tamamlamalıdır.
Burra Tüzüğü (2013)		Madde 1.8 Rekonstrüksiyon bir yeri bilinen daha önceki bir duruma geri döndürmek anlamına gelir ve yeni malzemenin eklenmesiyle restorasyondan ayrılır. Madde 4.2 Önemli dokuların korunması için geleneksel teknikler ve malzemeler tercih edilmektedir. Bazı durumlarda, önemli koruma faydaları sunan modern teknikler ve malzemeler uygun olabilir. Madde 22. Yapıya yapılan eklemeler, yapının kültürel önemine saygı duyduğu ve yerin kültürel önemini bozmadığı veya gizlemediği veya yorumunu ve takdirini azaltmadığı durumlarda kabul edilebilir.

Bu kararların yanı sıra ulusal ölçekte günümüzde koruma kapsamında 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, 5366 sayılı kanun olan “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, 5226 sayılı yasa olan “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 648 sayılı kanun hükmünde kararnamede, 6306 sayılı kanun ve onun uygulama yönetmeliği incelendiğinde tarihi yapılara getirilecek ek ve yapıların tasarımına, strüktürüne vb. bir yorum ve gereklilik getirilmediği görülmektedir(URL-1).

Tüm bunlardan yola çıkarak tarihi yapılara getirilecek eklerin;

- Anıta ve çevresine saygılı
- Ayırt edilebilir (yanıltmayacak şekilde)
- Tarihi yapıyla uyumlu (ölçek, kütle, malzeme, renk)
- Çağdaş ve özgün olmalı
- Strüktürel olarak tarihi yapıya etkisi olmamalı
- Geri döndürülebilir (müdahaleler geri alınabilir olmalı) ölçütlerine uyması gerekmektedir.

Sonuç olarak, tarihi yapılara yapılan çağdaş eklerin koruma faaliyeti olarak görülmesi ve orijinal yapıya uyumlu bir şekilde tasarlanması gerekliliği önemlidir. Bu eklerin yapının bütünlüğünü bozmaması, çevre ve sosyal yapının da dikkate alınması gerekmektedir. Yasal düzenlemelerin çağdaş ek konusunda da açık ve net olması, doğru ve uygun uygulamaların gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

2.2. Çağdaş Ek Türleri

Zeren (2010)'a göre tarihi yapılarda çağdaş ekler çoğunlukla; çatı tamamlamaları, cephe tamamlamaları, iki yapı arasında geçiş elemanları, yapıya eklenen yangın merdivenleri, yapıya eklenen saçak elemanları ve ilave kat uygulamaları şeklinde sınıflandırılmakta; yapıları yatayda, düşeyde veya hem yatayda hem düşeyde etkilemektedirler. En yaygın kullanılan çağdaş ek türü de çatı tamamlamalarıdır (Zeren, 2010). Ayrıca bu ekler tarihi yapıları günümüz kentlerine entegre edebilmek ve yapısal bütünlüğüne kavuşturmak için uygulanmasının yanı sıra Çatalhöyük, Göbeklitepe, Zeugma gibi arkeolojik alanları korumak adına da üst örtü olarak uygulandığı görülmektedir. En çok çatı tamamlama örneklerine rastlanılmakla beraber diğer ek türlerine bakıldığında da çeşitli örnekler karşımıza çıkmaktadır. Bakıldığında tüm bu ek türlerinin genel itibarıyla bir kısmı yıkılmış yapıların kullanılabilmesi için getirilen işlev bağlamında kütsel formlarının oluşturulması ve gerekli mekanların üretilmesi veya ayakta olan yapıların yeniden işlevlendirme kapsamında gerek görülen yapı elemanları ve ek mekanlarının oluşturulması bağlamında oluşturulduğu görülmektedir. Ayrıca SağlamveTavşan (2019)'a göre Çağdaş eklerin Avrupa'daki örnekleri mekân oluşturarak daha çok hacimsel etkisiyle oluşturulurken, Türkiye'deki örnekler daha çok yapı tamamlamaları şeklinde olup mevcut mekânı tamamlama boyutundadır (Sağlam & Tavşan, 2019).

Tablo 3. Tarihi Yapılarda Çağdaş Ek Türleri

Çatı tamamlaması	Cephe tamamlaması	İki yapı arasında geçiş elemanları
Yangın merdivenleri	Saçak elemanları	İlave Kat Uygulamaları

Tarihi çevrede yeni yapılacak ekler ve yapıların tasarımları konusunda literatürde farklılaşan/çeşitlenen ve aynı paydada buluşan görüşler görülmektedir (Altınoluk, 1998; Arslan, Orhan, & Dişli, 2020; Aydın, 1998; Baydarlıoğlu, 1994; Doğrusöz, 1994; Duralı, 2007; Enç, 2009; Güler, 2004; Korumaz

& Özkaynak, 2019; Midilli Sarı, 2005; Velioğlu, 1992) (Tablo 2). Koruma kuramcıları tarafından yaklaşımlar; aynısını yapan yaklaşımlar (kopya-taklit uygulamalar), uyumlu yaklaşımlar, benzer yaklaşımlar, nötr yaklaşımlar, yorumlayarak yapma ve zıt/kontrast yaklaşımlar olarak tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle koruma çerçevesi içerisinde mimari biçimlenmenin temelde üç farklı yaklaşımda gerçekleştiğinden söz edilebilir. Bunlar kısaca taklit etme, yorumlama ve zıt yaklaşım olarak ele alınabilir.

Tablo 2. Tarihi Çevrede Yeni Yapı ve Ek Yaklaşımları

Velioğlu (1992)	Tarihi Çevrede uyum / benzer yaklaşımlar, Tarihsel Biçimlerin Yorumu, Tarihsel Biçimlerin Taklit Edilmesi, Tarihi Çevrede Zıt Yaklaşımlar, Tarihi Çevrede Serbest Yaklaşım
Enç (2009)	Uyum (Armoni)/Benzer Yaklaşım, Karşıt (Kontrast)/Zıt Yaklaşım, Rastlantısal Yaklaşım
Midilli Sarı (2005)	Uyum / Benzer yaklaşımlar, Tarihsel Biçimlerin Taklidi, Tarihsel Biçimlerin Yorumu, Karşıt / Zıt yaklaşımlar
Zakar (2018)	Benzerlik kurma yaklaşımı, Zıtlık kurma yaklaşımı, Gizleme yaklaşımı
Zeren (2010)	Üslup taklidi, geleneksele öykünme, saygılı yaklaşım ve aykırı yaklaşım
Kapubağlı (2005)	Taklit, Yorumlama, Nötr yaklaşım, kontrast / zıt yaklaşım
Güler (2004)	taklit etme, kontrast/zıtlık oluşturma, yorumlama
Duralı (2007)	Uyumlu Yapma Yöntemi (benzetme, etkisizleştirme (nötrleştirme), yorumlama), karşıtlık (zıt yapma) yöntemi
Aydın (1998)	aynısını yapma/taklit, uyumlu yapma/uygunluk (benzetme, etkisizleştirme/ nötrlük, yorumlama) ve zıttını yapma
Semes and Steven (2007)	Üslup Taklidi, Üslup Benzerliği/Benzeşme, Soyut Referans, Bilinçli Zıtlık
Tan Tan (2020)	Üslup Taklidi, Üslup Benzeşmesi, Soyut Referans, Bilinçli Zıtlık
Doğrusöz (1994)	Taklit Etme, Yorumlama, Kontrast
Can (2011)	Biçime Göre Yaklaşımlar (Yeni Yöreselcilik, Tarihselcilik), Bağlamcı Yaklaşımlar (Bağlamcılık, Mekanıcılık, Ekolojik Yaklaşımlar), Kuralcı Yaklaşımlar
Öktem Erkartal and Özür (2016)	Tarihi Dokuyu Taklit Etme, Uyuşma (Replika, Benzeşen) Nötr, Farklılaşma (Soyut Referans, Zıtlık)
Kılıç (2015)	Tarihi Çevrede Uyum / Benzer Yaklaşım, Tarihsel Biçimlerin Taklidi / Tekrar, Tarihsel Biçimlerin Yorumu, Tarihi Çevrede Zıt / Karşıt Yaklaşım
Bayraktar (2015)	Tarihi Çevrede Benzer Yaklaşım (Tarihsel biçimlerin yorumlanması yöntemi, Tarihsel biçimlerin taklidi (benzetme) yöntemi, Etkisizleştirme (nötrleştirme)

	yöntemi), Tarihi Çevrede Karşıt / Zıt Yaklaşım, Tarihi Çevrede Serbest Yaklaşım
Düzgün (2010)	Uygunluk (uyumlu yapma), Zıtlık, Taklit (Aynısını uygulama)
Baydarlıoğlu (1994)	taklit etme, kontrast/zıtlık oluşturma, yorumlama, nötr etki

Ökesli (2011)'e göre bahsedilen yaklaşım modellerinden en çok zorlayan fakat aynı zamanda tarihi dokuda yeni ekin yapıldığı dönemi en iyi yansıtan yöntem olarak zıt yaklaşımlar görülmektedir. AkınveBatur (2003)'e göre doğru bir şekilde uygulandığında eklemelendiği yapı ve(ya) çevrede nirengi noktası haline getirebilecek olan bu yöntem yanlış uygulandığında kente ve kültür varlığında kargaşaya sebep olabilmektedir. Bu tür uygulamalarda da başarı, çevreyi yaratan özgün nitelikleri iyi değerlendirerek ve tasarlanacak zıtlığı buna göre gerçekleştirmeyi amaçlayan uzun bir çalışma ve tasarımcının uzman olmasını gerektirmektedir. (Kayan, 2020). Çağdaş fikirleri yansıtmalı, ancak geri döndürülebilir olmalı ve orijinalin ruhuna saygı duymalı, onu geliştirmelidir (ICOMOS, 1983). Bu noktada bu eklerle alakalı yapılan enerji performansı çalışmalarının çerçevesi çizilecektir.

2.3. Tarihi Yapılarda Çağdaş Eklerin Enerji Performans Çalışmaları

Tarihi yapıların varlığın korunması ve kullanılması hem kültürel mirasın tanıtılması, kullanılması ve sürdürülebilirliği hem de mevcut yapının kullanılarak yeni yapı maliyetinden ve zamandan tasarruf sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi yapıların zaman içerisinde yaşadığı doğal ve insan eliyle olan hasarların yanı sıra mevcut durumda işlevinin gerektirdiği ihtiyaçlara yönelik bazı yeni eklere ihtiyaç duyulduğundan dolayı eklemeler yapılmaktadır. Yasal düzenlemeler, uygulamalar ve yaklaşımlar incelendiğinde tarihi yapılara getirilecek olan eklerin, uygulamanın hemen sonrasında etkisinin gözlemlenebileceği estetik ve strüktürel parametrelerin uygulama öncesi analizlerinin detaylı şekilde yapıldığı, son

yıllarda önemi artan ve çalışmalara konu olan, mikroklima analizleri, konfor koşulları ve enerji performansı konularının düzenlemelerde bahsedilmediği fakat bazı çalışmalarda mevcut uygulamaların incelenerek, mikroklima, enerji performansı ve termal konfor açısından risk ve sorunlarına yönelik önerilerde bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Tarihî Yapılarda Enerji Performansıylak Alakalı Standartlar (Şenalp, 2025)

Standart	İçeriği
ASHRAE 90.1 (2022)	Binalar için enerji performansının minimum gereklilikleri tanımlar.
ASHRAE 100 (2018)	Mevcut binaların—tarihî yapılar dâhil—enerji performansını artırmaya yönelik kapsamlı ölçütler sağlar.
ASHRAE Guideline 34 (2019)	Mimari ve kültürel özgünlüğü koruyarak termal konfor ve enerji performansı müdahaleleri için ayrıntılı çerçeve sunar.
ISO 16813 (2006)	Sağlıklı iç ortam koşulları ve enerji-verimli tasarım ilkelerini tanımlar.
ISO 52016-1: (2017)	Bina enerji performansını değerlendirmeye yönelik hesaplama yöntemleri verir.
EN 16883 (2017)	Tarihî binaların miras değerini koruyarak enerji performansını iyileştirme kılavuzu sunar.
EN 16247	Enerji denetimlerinin yürütülmesi için yapılandırılmış çerçeve sağlar; bu denetimler tarihî binalarda iyileştirmenin kritik ilk adımıdır.
BS 7913 (2013)	Tarihî binaların bakımı ve korunmasında—enerji performansı iyileştirmeleri dâhil—en iyi uygulamaları özetler.
EN 16798-2 (2019)	Doğal havalandırmalı binalarda enerji performansı için kullanılmaktadır.
EN 15217	Enerji performansı sertifikasyon sistemlerinin metodolojisini gösterir.

Genel olarak tarihi yapılarda enerji performansı için gerekli müdahaleler için ilkeleri;

- Minimum müdahale
- Geri dönüştürülebilir
- Tarihi dokuyla uyumlu olma şeklinde özetlenebilir.

Müdahalelerin uygun olmadığı durumlarda oluşan koşullar yapıya zarar vermekte kullanım değerini düşürmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapılan uygulamaların kısıtlı

olduğu ve son zamanlarda dikkat edilen bir konu olduğu görülmektedir. Çatılardan ısı, rüzgâr, su gibi etkenleri yapıdan uzaklaştırması, iç ortam koşullarının konfor koşulları getirilmesi ve bunun sürdürülebilirliğinin sağlanması, kendi ağırlığını ve dış etken ağırlıklarını taşıyıcı sistemlere düzgün şekilde iletmesi ve görsel açıdan yapıyla uyumlu olarak estetik olması beklenmektedir (Coşkun, 2006; Yazıcıoğlu, 2014). Murgul (2015)'ün yürütmüş olduğu çalışmada çağdaş eklerin bu konudaki avantaj / dezavantaj değerlendirilmelerinin yapıldığı görülmektedir. Tarihi yapının avlusunun cam ile örtülmesinin kışın enerji tüketimini azaltabileceği fakat yazları aşırı ısınmadan kaçınmak amacıyla camlı kısmın azaltılması gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca bir avlunun cam ile kapatılmasının faydaları hakkında tespitlerde bulunmuşlardır. Bunlar; avlunun kalitesini ve bakımını iyileştirmek; avlunun gün ışığı performansını iyileştirmek; doğal havalandırmanın olmadığı yaz aylarına mekanik olarak indüklenen hava sirkülasyonu yoluyla avlunun havalandırılmasını iyileştirmek; genel enerji tüketimini azaltmak; binanın değerini artırmak; olumsuz koşullardan koruduğu için doğal çevreyle ilişkinin kuvvetlenmesine katkıda sağlamak olarak belirtilmiştir(Murgul, 2015).

Bazı çalışmalarda ise mikroklimatik açıdan hesaplama yöntemleri ve malzeme üzerine öneriler geliştirilmektedir. Örneğin; Gaspari, Fabbri, Vodola, FerretiveIndio (2020)'in tarihi yapıda avlunun üst örtüsünün kapatılmasının mikroklimatik özellikleri bakımından uygunluğunu ve farklı malzemelerin etkisi üzerinden yapmış oldukları çalışmadaki geliştirdikleri hesaplama metodunu test etmişlerdir. Ayrıca bahar mevsimleri için malzemelerin her ikisinin de uygun sonuçlar verdiği yaz ayları içinse açılabilir olmasının daha uygun olduğunu belirtmişlerdir(Gasparivd., 2020) Noordin, Nasir, NasirveMustapa (2021)'nın yaptıkları çalışmada örneklem çalışmalarındaki eklemlenen avlu üst örtüleri tipolojileri

(kapalılık oranı (tamamen kapalı, yarı kapalı, açılır kapanır), malzeme vb.) açısından değerlendirilmekte olup, tamamen yarı opak malzemeyle kapatmaktansa açılır kapanır şeffaf malzemeyle kapatmanın mikroiklimin kontrolü açısından daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır(Noordinvd., 2021).Noordinvd. (2021)'ın geliştirdikleri modelle avluların üst örtüsünün kapatılmasında geliştirdikleri ECG sisteminin denemesi yapılmış ve avantajları dezavantajlarından bahsedilmiştir(Noordinvd., 2021).

Çalışmaların bazısında uygulanmış örnek üzerinden mikroklimatik açıdan tespitler yapılmıştır. Asefi, ValadiveEbrahimiSalari (2013)'nın çalışmasında örnek yapı içerisinden uygulanması için tasarlanan çağdaş ek modelinin mikroklimatik açıdan etkisi değerlendirilmektedir(Asefivd., 2013).Fabbri, Signorelli, PretelliveMagnani (2018)'nın çalışmalarında avlusu kapatılmış tarihi yapı, malzeme, kapatılma şekli, ısıtma – soğutma elemanlarının eklenmesi vb. birçok yönden mikroklimatik açıdan olabilecek varyasyonlar üzerinden değerlendirilmiştir (Fabbrivd., 2018)

Bazı çalışmalarda ise örneklem üzerinden restorasyon öneri projesi hazırlanması söz konusudur. KarakökveGökarslan (2017)'ın lisans öğrencileriyle yaptıkları workshop çalışması kapsamında, öğrencilerin projelerinde enerji tasarrufunu düşünerek; malzeme olarak çelik strüktür kullandıkları fakat kaplama malzemesi olarak cam, membran, polikarbon gibi farklı malzemelere yöneldikleri görülmüştür(Karakök & Gökarslan, 2017). Eyüpgiller, AltunveBarlık (2008)'nın yaptıkları çalışmada hamam yapısının yıkılmış olan kısmında yeni işlevin de gerektirdiği bir bölüm eklenmesi uygun görülmüş; yapının özgün kısımlarına zarar vermeyecek şekilde planlanarak, çelik strüktürlü, cam yüzeyli bir çatı örtüsü düşünülmüştür. Eklenmesi planlanan bu bölümde yapı fiziğine dair ısı, sıcaklık, akustik değerleri ve termal konfor göz önüne alınarak gerekli yapısal

eklemelerde bulunulmuştur(Eyüpgillervd., 2008). Böylelikle çalışmanın önemi ortaya çıkartılarak ana konusu olan var olan uygulamaların analiz edilecektir.

3. MATERYAL YÖNTEM

Çalışma, tarihî yapılara getirilen çağdaş ekleri örnek-odaklı karşılaştırmalı değerlendirme ile inceleyen bir karma nitel derleme + çoklu-vaka çalışmasıdır. Süreç üç aşamada yürütülmüştür: (i) literatür ve gri literatür taraması, (ii) örnek (vaka) seçimi ve verilerin çıkarılması, (iii) önceden tanımlanmış ölçütlere göre puanlama ve karşılaştırmalı analiz. Bu kapsamda tarihi çevre koruma ve restorasyon faaliyetleri kapsamında günümüzde uygulamalarda artık çoğunlukla yer bulan çağdaş ek yaklaşımı geniş literatür çerçevesinde incelenmiş ve bu yaklaşımın ulusal ve uluslararası tüzük, bildirme, genelge gibi düzenlemelerdeki müdahale şekli belirtilmiştir (Tablo 1).

Genel itibariyle biçimsel ve strüktürel gerekliliklere vurgu yapıldığı görülmekle beraber standartlarda enerji performansı, mikroklima ve termal konfor bağlamında da önerilerden bahsedilmektedir. Bu noktadan hareketle; çağdaş eklerin uluslararası standartlara göre tasarım ilkeleri için belirtilen müdahale şekli, strüktür, estetik, enerji ve iklimsel açıdan ölçüt ve kriterler belirlenmiştir. Buna ek olarak son zamanlarda gündemde yer eden sürdürülebilirlik kapsamında; enerji performansı ve iç ortam koşulları parametreleri de eklenerek değerlendirme ölçütleri oluşturulmuştur (Tablo 4).

Oluşturulan ölçütlere göre belirlenen çağdaş ek uygulamaları analiz edilmiştir. Araştırmanın evreni, 1990–2025 yılları arasında Avrupa ve Türkiye’de gerçekleştirilmiş; çatı tamamlama, cephe tamamlama, iki yapı arası geçiş elemanı ve ilave kat türlerinden en az birini içeren çağdaş ek uygulamalarıdır.

Bu dönem seçimi, çağdaş malzeme ve yapım tekniklerinin yaygınlaştığı dönemle çakışması nedeniyle tercih edilmiştir.

Tablo 4. Standartlara Göre Çıkarılmış Değerlendirme Ölçütleri

Ölçüt	Açıklaması
Tarihi Değere Saygı	Ekler, yapının özgün malzeme, form, işçilik ve tarihi süreçte kazanılmış patinasına (yaşlanma izleri) zarar vermemelidir. Yapının sanatsal ve tarihi "tanıklığını" bozmamalı, taklit veya sahtecilikten kaçınılmalıdır.
Bağlamsal ve Görsel Uyum	Yeni ek, mevcut yapının kütsel oranı, cephe ritmi, silüeti ve yapısal dokusu (dolu-boş oranı) ile uyumlu olmalıdır. Bu, benzerlik değil, görsel bir diyalog ve bütünlük kurmak anlamına gelir.
Ayırt Edilebilirlik	Çağdaş ek, malzeme, renk, doku veya form olarak özgün yapıdan açıkça ayırt edilebilir olmalıdır. Gelecekteki gözlemciler tarihi dokunun nerede bitip çağdaş müdahalenin nerede başladığını net bir şekilde anlayabilmelidir.
Çağdaş Tasarım Dili	Ek, kendi döneminin tasarım, teknik ve malzeme olanaklarını yansıtan özgün bir yapıt olmalıdır. Tarihi bir üslubu veya dönemi asla taklit etmemelidir.
Geri Döndürülebilir	Mümkün olduğunca, ekleme ve bağlantı detayları, geri dönüşü olabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Böylelikle istenildiğinde ekler yapıdan sökülebilir.
Yapısal Özerklik	Yeni ek, mümkünse kendi bağımsız taşıyıcı sistemine sahip olmalı ve tarihi strüktüre minimum düzeyde temas etmemelidir.
Enerji Performansı	Enerji iyileştirmeleri, tarihi dokuyla çatışmayacak şekilde sağlanmalıdır. Tarihi cepheye müdahale gerektiren biçimsel açıdan zarar veren yalıtım uygulamalarından kaçınılmalıdır.
Mikroklima Kontrolü	Tarihi yapının nem dengesini ve hava sirkülasyonunu bozmayacak şekilde olmalıdır. Yeni ekte kullanılan kapalı hacimlerin iklimlendirmesi, ana yapıda yoğunlaşmaya ve biyolojik bozulmaya neden olabilecek ısı ve nem geçişlerine karşı tampon bölge olarak tasarlanabilir.

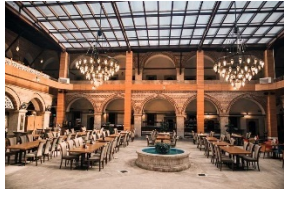
Araştırma kapsamında, çoğunlukla şeffaf malzeme ve çağdaş yapım sistemlerinin kullanılması ve biçimsel olarak ayırt edilebilir olmaları nedeniyle; yapıyı yalnızca biçimsel özellikleriyle değil, aynı zamanda strüktür ve iç ortam koşulları bağlamında da etkileyen, taklit dışında kalan yaklaşımların benimsendiği örnekler seçilmiştir. Benzer koruma yaklaşımlarına sahip Avrupa ve Türkiye'deki örnekler üzerinden; tarihi yapının bir parçası olacak şekilde tasarlanan çağdaş ek türleri, güncel ve tanınmış yapılar üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda seçilen örnekler, yukarıdaki ölçütler çerçevesinde

betimsel ve karşılaştırmalı analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Her örnek için malzeme, strüktür, mekânsal düzen, iklimsel veriler ve enerji çözümleri kayıt altına alınmıştır. Bu nitel derecelendirme, örneklerin birbirleriyle ve uluslararası standartlarla karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır.

4. BULGULAR

Örneklerin seçiminde ve sınıflandırılması tarihi yapının mekânsal organizasyonunu, strüktürünü, iç ortam koşullarını etkileyen ve yapıya birebir müdahaleyle yapılan uygulamalar sınıflandırılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Çağdaş ek yönteminde öncelikle çatı tamamlamalarına bakıldığında çatı yapıların kütleli formunun oluşmasını dış ortam ve iklimsel faktörlerden korunmasını sağlayan yatay kabuk elemanı olduğu görülmektedir. Tarihi yapılara getirilen çatı tamamlama örnekleri en sık karşılaşılan ek türü olmakla beraber üst örtüsü yıkılmış olan binaların kütleli formunu yeniden oluşturabilmek ve kullanabilmek adına; yeniden işlevlendirme kapsamında işlevin gerektirdiği yeni mekân ihtiyacını da karşılayabilmek için özellikle açık avlu gibi üst örtüsü olmayan mekanlara üst örtü getirilme durumudur. Bu sebeple analiz kısmında çok sayıda yapıya yer verilmiştir.

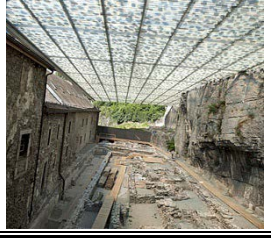
Tablo 5. Çağdaş Ek Kapsamında Çatı Ekleri Örnekleri

Dünya Örnekleri		Türkiye Örnekleri	
Çatı Tamamlamaları			
Victoria Ve Albert Müzesi (İngiltere) (URL-10)			Amasya Taşhan Otel (URL-3)
			Afyonkarahisar Taşhan (URL-5)
			Işakpaşa Sarayı (Ağrı) (URL-7)
			Beyazıt Devlet Kütüphanesi (İstanbul) (URL-9)
			Kastamonu Kırşunlu Han (İstanbul) (Yazar Arşivinden)

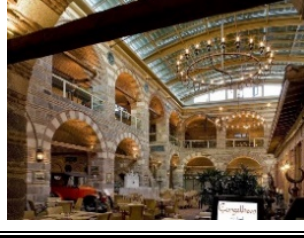
Zürih Üniversitesi
Ek Kütüphane
Binası (URL-11)

Saint Maurice Manastırı
Koruma Çatısı (İsviçre)
(URL-12)

Ankara Rahmi Koç Müzesi Ali Gav Medresesi
(Konya) (Yazar
Arşivinden)

(URL-13)

Tablo 5’te, çeşitli sebeplerle çağdaş ek yöntemiyle çatı tamamlama örnekleri görülmektedir. Bu örneklerin bir kısmı, Ali Gav Medresesi’nde olduğu gibi, zaman içerisinde çeşitli nedenlerle üst örtüsü yıkılmış olan tarihi yapıların bütünlüğünü yeniden kazanması amacıyla uygulanmıştır. Diğer taraftan, Berlin Parlamento Binası’nda yangın gibi doğal afetlerle zarar gören yapıların kütsel formuna geri döndürülerek yeniden işlevlendirilmesi kapsamında da çağdaş ek uygulamalarına rastlanmaktadır. Nitekim bu yapının çatı ekinde yer alan fotovoltaiik paneller sayesinde enerji ihtiyacının karşılanması sağlanmıştır (URL-2). Berlin Parlamento Binası’yla benzer bir tasarım anlayışı benimseyen Norman Foster, British Museum’un avlusunu örten çelik-cam çatıyı da tasarlamış ve böylece açık mekân niteliğindeki avluya kapalı mekân karakteri kazandırmıştır (Kıray & Karaman, 2006). Ayrıca elektronik olarak hareket eden geniş bir güneş kalkaniyla iç mekâna aşırı güneş ışığının girmesi engellenmiştir (URL-14).

Bu yapıların dışında, çalışmanın da ana parametreleri olan enerji performansı ve mikroklimatik etkilerin Avrupa ve Türkiye’deki diğer örneklerde yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, çatı tamamlama örnekleri kapsamına girmese de yapının düşeyde ve üst örtü bağlamında etkilenmesini sağlayan uygulamalar da vardır. Örneğin Zürih

Üniversitesi Ek Kütüphane Binası'nda getirilen yeni işlev için, tarihi yapıdan tamamen bağımsız bir strüktür üretilmiştir. Genel olarak en çok uygulama alanı bulan çağdaş ekler ise, orijinal işlevlerini kaybetmiş avlulu yapılarda görülmektedir. Bu yapılarda, yeni işlev kapsamında avlu üst örtülerinin çağdaş malzemelerle kapatıldığı ve genellikle müze işlevi kazandırıldığı anlaşılmaktadır. Tabloda yer alan diğer tüm örnekler bu kapsamda değerlendirilerek şekillenmiştir.

Çağdaş ek uygulamaları değerlendirildiğinde, Avrupa örneklerinden özellikle Reichstag Binası ve British Museum tarihi değere saygıyı gözetirken aynı zamanda çağdaş tasarım dili kullanmalarıyla öne çıkmaktadır. Reichstag, enerji performansı ve mikroklima kontrolü açısından en ileri düzeyde çözümler geliştirmiş; doğal aydınlatma, havalandırma ve sürdürülebilir enerji kaynaklarını bütüncül biçimde entegre etmiştir. British Museum ise bağlamsal uyum ve görsel bütünlüğü ön planda tutarak, tarihi dokuyla çelişmeyen fakat çağdaş kimlik kazandıran cam çatısıyla dikkat çekmektedir. Zeughaus Müzesi ve Saint Maurice Manastırı ise yapısal özerklik ve geri döndürülebilirlik açısından güçlü örneklerdir. Hafif çelik-cam örtülerle tarihi yapıya minimum müdahale edilmiş, gerektiğinde sökülebilirlik sağlanmıştır. Tablo 6'da standartlar ve tüzüklere göre belirlenmiş analiz parametrelerine göre yapılar değerlendirilerek özellikleri özetlenmiştir.

Tablo 6. Çatı Ekleri Örneklerinin Ölçütlere Göre Değerlendirilmesi

	Reichstag Binası	British Museum	Zeughaus Müzesi	Glasdach Staatliche Bibliothek	Victoria ve Albert Müzesi	Zürich Üniversitesi ek	Saint Maurice Manastırı	Amasya Taşhan Otel	Afyonkarahisar Taşhan	İshakpaşa Sarayı	Beyazıt Devlet Kütüphanesi	Kastamonu Kurşunlu Han	Ankara Rahmi Koç Müzesi	Ali Gav Medresesi
Tarihi Değere Saygı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Bağlamsal ve Görsel Uyum	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ayırt Edilebilirlik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Çağdaş Tasarım Dili	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Geri Döndürülebilir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yapısal Özerklik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Enerji Performansı	✓	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
Mikroklima Kontrolü	✓	✓	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Türkiye’deki örneklerde ise genellikle tarihi yapının korunması ve işlevsel kullanımı ön plandadır. Bu eklerde bağlamsal uyum ve tarihi değere saygı öne çıkarken, çağdaş tasarım dili daha ölçülü ve muhafazakâr şekilde uygulanmıştır. Yapısal özerklik çoğunlukla sağlanmış olsa da enerji performansı ve mikroklima kontrolü çoğu uygulamada gözetilmemiştir.

Tablo 7. Çağdaş Ek Kapsamında Cephe Ekleri / Tamamlaması Örnekleri

Dünya Örnekleri		Türkiye Örnekleri	
Cephe Tamamlamaları			
Ales-Fransa Turist Ofisi (URL-15)			Izmir Agora Evi Bütünleme Çalışması (URL-16)
			
Virginian Evi (URL-17)			Tedd Hangar Binaları (Nazilli / Aydın) (URL-18)

Amasya Taşhan Otel ve Afyonkarahisar Taşhan gibi han restorasyonlarında çatı örtüleri öncelikle mekânsal kullanımı sağlamak amacıyla yapılmış, çağdaş tasarım dili sınırlı kalmıştır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi çağdaş çatısıyla ayırt edilebilirlik ve yapısal özerklik açısından daha ileri bir örnek sunmaktadır. Ankara Rahmi Koç Müzesi ve Konya Ali Gav Medresesi örneklerinde eklerin tarihi kütleyle uyumlu, fakat geri döndürülebilirlik açısından sınırlı olduğu görülmektedir. Bu yapılar görsel uyum ve tarihi değerle bütünleşme açısından başarılıdır ancak enerji performansı açısından bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat Rahmi Koç müzesinin üst örtü elemanının gölgelendirmesi sayesinde iç ortam koşulları gözetilip aydınlatma açısından etkisi kontrol edilebilmektedir. İshakpaşa Sarayı, Kastamonu Kurşunlu Han ve Kadirli Ala Cami gibi örnekler ise daha çok koruma işleviyle ön plana çıkmakta, çağdaş tasarım dilini geri planda tutmaktadır. Mikroklima kontrolü kısmen sağlansa da Avrupa'daki örneklerdeki gibi sistematik

değildir. Genel olarak Türkiye’deki uygulamalar, estetik uyum ve tarihi değere saygıyı ön planda tutarken enerji ve iklim mikro performansında geri planda kalmaktadır.

Tablo 8. Cephe Ekleri / Tamamlaması Örneklerinin Ölçütlere Göre Değerlendirilmesi

	Ales-Fransa Turist Ofisi	Virginian Evi	İzmir Agora Evi	TCDD Hangar Binaları
Tarihi Değere Saygı	✓	✓	✓	✓
Bağlamsal ve Görsel Uyum	✓	✓	✓	✓
Ayırt Edilebilirlik	✓	✓	✓	✓
Çağdaş Tasarım Dili	✓	✓	✓	✓
Geri Döndürülebilir	✓	✓	✓	✓
Yapısal Özerklik	✓	✓	✓	✓
Enerji Performansı	✓	×	×	×
Mikroklima Kontrolü	✓	×	×	×

Çağdaş ek türlerinden cephe tamamlama uygulamalarına bakıldığında, genellikle hasar görmüş bir yapının yeniden kullanılabilmesi amacıyla şekillendiği görülmektedir. Ülkemizden ve dünyadan incelenen örneklerde, cephe tamamlama uygulamalarının çatı tamamlama örneklerine göre daha az sayıda olduğu söylenebilir. Bu örneklerden Ales-Fransa Turist Ofisi, fotovoltaiik camlama sistemleriyle cephe tamamlaması yapılarak enerji tüketim ihtiyacını karşılayan bir çözüm sunmaktadır. Ancak diğer üç yapıda mikroklimatik ya da enerji tüketimine yönelik doğrudan bir yapısal çözümleme bulunmamaktadır (Tablo 8).

**Tablo 9. Çağdaş Ek Kapsamında İki Yapı Arası Geçiş
Elemanlarından Örnekler**

Dünya Örnekleri	Türkiye Örnekleri
İki Yapı Arası Geçiş Elemanları	
Media Library and Cantonal Archives of Valais (2016) (URL-18)	Yapılan araştırma ve incelemelere göre ülkemizde bu şekilde bir uygulama tespit edilememiştir.
Jona Museum (2011) (İsviçre) (URL-19)	
Joanneum Museum (Graz, Avusturya) (URL-20)	

Avrupa'daki cephe tamamlama örneklerinde (Ales-Fransa Turist Ofisi, Virginian Evi) tarihi değere saygı, bağlamsal uyum ve çağdaş tasarım dili ön planda tutulmuş, eklenen cephelerin ayırt edilebilirliği güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Bu yönleriyle, çağdaş tasarım anlayışının tarihi yapılarla dengeli bir biçimde buluşturulduğu örnekler olarak değerlendirilebilirler. Türkiye'deki örnekler (İzmir Agora Evi Bütünleme Çalışması, TCDD Hangar Binaları) ise daha çok yapının korunması ve işlevsel kullanımının sürdürülmesine odaklanmaktadır. Bu yapılarda tarihi değere saygı, bağlamsal uyum ve strüktürel özerklik güçlü yönler olarak öne çıkarken; çağdaş tasarım dili

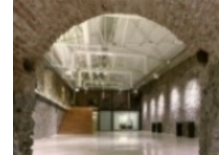
Avrupa'daki örneklere kıyasla daha ölçülü kullanılmıştır. Ayrıca enerji performansı ve mikroklima kontrolü gözetilmemiş, cephe tamamlama yaklaşımı daha çok bütünlük sağlama ve kullanım işlevini destekleme amacı taşımıştır.

Tablo 10. İki Yapı Arası Geçiş Elemanı Örneklerinin Ölçütlere Göre Değerlendirilmesi

	Media Library and Cantonal Archives of Valais	Joanneum Museum	Joanneum Museum
Tarihi Değere Saygı	✓	✓	✓
Bağlamsal ve Görsel Uyum	✓	✓	✓
Ayırt Edilebilirlik	✓	✓	✓
Çağdaş Tasarım Dili	✓	✓	✓
Geri Döndürülebilir	✓	✓	✓
Yapısal Özerklik	✓	✓	✓
Enerji Performansı	×	×	×
Mikroklima Kontrolü	×	×	×

İki yapı arasındaki geçiş elemanları uygulamalarına baktığımızda tarihi yapılar arasında bir geçiş-sirkülasyon veya ara mekân istenildiği zaman karşımıza çıkmaktadır. Genel itibariyle bu yapı parçalarının etrafındaki dokuyu yansıtacak düzeyde yansıtıcı yüzey elemanlarının kullanıldığı veya şeffaf malzemenin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca Joanneum Müzesi'nde olduğu gibi aradaki mekân bir yeni yapı olmasına rağmen üst kısmı bir teras olup geçiş alanı oluşturulmuştur (Tablo 10).

Tablo 11. Çağdaş Ek Kapsamında İlave Kat Uygulaması Örnekleri

Dünya Örnekleri	Türkiye Örnekleri
İlave Kat Uygulamaları	
Moritzburg Museum (URL-21) Caxia Forum Madrid (URL-23) Louviers Müzik Okulu (Fransa) (URL-21) 	 Taksim Maksim Gazinosu (URL-22) Beyoğlu Belediye Binası (İstanbul) (URL-24) Tuz Anbarı (İstanbul) (URL-25) Agi Sumer Kampüs Binası (URL-8) Salt Galata (İstanbul) (URL-26)

Çağdaş ek türlerinden ilave kat uygulamaları çatı tamamlamalarında olduğu gibi bir kısmı hasar görmüş yapıların kütleli formunu yeniden oluşturarak yeniden kullanımını

sağlamak ve yeniden işlevlendirmeye tarihi yapıya getirilen işlevin gerektirdiği mekân ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına uygulamalar yapılmaktadır. Tablo 12'den anlaşılabileceği gibi tamamıyla yeni ekin ayırt edilebilir nitelikte ve ön plana çıkacak doğrultuda olabildiği gibi Salt Galata örneğinde olduğunda gibi saygılı bir davranışla bütünsellik oluşturulan uygulamalar da mevcuttur (Tablo 11).

Tablo 12. İlave Kat Uygulaması Örneklerinin Değerlendirilmesi

	Moritzburg Museum Extension	Caxia Forum Madrid	Louviers Müzik Okulu	Taksim Maksim Gazinosu	Beyoğlu Belediye Binası	Tuz Ambarı (İstanbul)	AGÜ Sümer Kampüs Binası	Salt Galata (İstanbul)
Tarihi Değere Saygı	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Bağlamsal ve Görsel Uyum	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✓	✗
Ayırt Edilebilirlik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Çağdaş Tasarım Dili	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Geri Döndürülebilir	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Yapısal Özerklik	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Enerji Performansı	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Mikroklima Kontrolü	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗

Farklı çağdaş ek türlerine göre yapılan değerlendirmeler sonucunda, mevcut tarihi yapıdan ayırt edilebilme, yapıyla uyumlu olma, zarar vermeme, estetik değer taşıma ve strüktürle ilişkili parametrelerde genellikle özenli davranıldığı; buna karşılık iç ortam koşulları ve enerji performansı gibi parametrelerde tasarımcı ve uygulayıcıya bağlı olarak farklı derecelerde dikkat gösterildiği görülmüştür.

5. TARTIŞMA

5.1. Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada incelenen Avrupa ve Türkiye örnekleri, tarihî yapılara çağdaş ek getirme pratiğinin biçimsel ve strüktürel ölçütlerde büyük ölçüde benzerlik taşıdığını göstermektedir. Uluslararası örneklerde enerji performansı ve mikroklimatik konfor konularının tasarımın erken aşamalarına entegre edildiği, özellikle Reichstag Binası ve British Museum gibi yapılarda doğal aydınlatma, doğal havalandırma ve yenilenebilir enerji kullanımı ile sürdürülebilirliğe katkı sağlandığı görülmüştür. Türkiye'deki örnekler ise genellikle tarihî değere saygı ve bağlamsal uyum açısından başarılı olmakla birlikte, enerji performansı ve mikroklima kontrolüne ilişkin sistematik çözümlerden yoksundur.

Çağdaş ek türleri açısından en yaygın uygulamanın çatı tamamlama olduğu belirlenmiştir. Bu durum hem mekânsal ihtiyaçların hem de iklimsel koruma gereksinimlerinin doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Cephe tamamlama, iki yapı arası geçiş elemanları ve ilave kat uygulamaları ise sayıca daha azdır; bu tür uygulamalarda da tarihî kütleye müdahalenin sınırlı kalması ve reversibl (geri döndürülebilir) çözümler öne çıkmaktadır.

5.2. Kuramsal ve Yasal Bağlamda Tartışma

Elde edilen bulgular, Venedik Tüzüğü, Burra Tüzüğü ve ICOMOS ilkeleri ile uyumludur. Bu ilkelerde özellikle ayırt edilebilirlik, özgün yapıya saygı ve geri döndürülebilirlik konuları vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de yürürlükteki 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve ilişkili mevzuat, çağdaş eklere yönelik enerji verimliliği ve iç mekân iklim koşulları gibi sürdürülebilirlik ölçütlerine dair açık hükümler içermemektedir. Bu eksiklik,

koruma uygulamalarında uzun vadeli malzeme dayanımı ve kullanıcı konforu açısından risk doğurmaktadır.

5.3. Sürdürülebilirlik ve Enerji Performansı

Enerji performansı ve iklim kontrolü, hem tarihî yapıların fiziksel korunumu hem de karbon ayak izinin azaltılması bakımından kritik öneme sahiptir. Avrupa'daki örneklerin bir kısmında, fotovoltaiik paneller, açılır-kapanır çatı sistemleri ve pasif havalandırma çözümleriyle bu riskleri azaltırken; Türkiye örneklerinde ise benzer çözümler sınırlıdır, çoğu uygulama pasif iklim stratejilerinden yoksun olup enerji ihtiyacı mekanik sistemlerle giderilmekte, bu da ek maliyet ve çevresel yük doğurmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, tarihî yapılara çağdaş eklerin yalnızca estetik ve strüktürel değil, aynı zamanda iklimsel ve enerji odaklı bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmadan çıkan temel sonuç ve öneriler şunlardır:

- 1. Bütüncül Koruma Yaklaşımı:** Çağdaş ekler; tarihî değere saygı, bağlamsal uyum, ayırt edilebilirlik ve geri döndürülebilirlik ilkeleri ile birlikte enerji performansı ve iklim kontrolünü de içerecek şekilde planlanmalıdır.
- 2. Mevzuat Geliştirme:** 2863 sayılı yasa ve ilgili yönetmeliklere, tarihî yapılara çağdaş ek getirilirken enerji performansı ve iklimsel konfora yönelik açık kriterlerin eklenmesi gerekmektedir.
- 3. Erken Tasarım Aşamasında İklim Verisi:** Proje sürecinin ilk aşamalarında yerel iklim verileri kullanılmalı, enerji ve iklimsimülasyona ilişkin simülasyonlar standart hale getirilmelidir.

4. **Eğitim ve Uzmanlık:** Koruma mimarları ve uygulayıcıları için enerji ve iklimsel konfor odaklı disiplinlerarası eğitim programları teşvik edilmelidir.
5. **Uluslararası İyi Uygulama Transferi:** Reichstag ve British Museum gibi örneklerin tasarım ve teknik detayları, Türkiye’deki benzer projeler için örnek model olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, tarihî yapılara çağdaş eklerin gelecekte yalnızca görsel ve strüktürel niteliklerle değil; sürdürülebilirlik, enerji performansı ve iklimsel uyum hedeflerini de içeren çok boyutlu ölçütler çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım, hem kültürel mirasın uzun ömürlü korunmasına hem de kullanıcıların çağdaş gereksinimlerinin karşılanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*: Yem Yayın.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*: Yem Yayın.
- Akın, N., & Batur, A. (2003). Kentsel korumada cephe sürekliliği: Konuralp örneği. *Mimar. İst Dergisi*, 10, 68.
- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların yeniden kullanımı*. İstanbul Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Altınöz, A. G. B. (2010). Tarihi Dokuda Yeni” nin İnşası. *Ege Mimarlık*(75), 18-26.
- Arslan, H. D., Orhan, Ş. B., & Dişli, G. (2020). Tarihi Çevrede Yeni Yapı Tasarımının Müze İşlevi Özelinde Değerlendirilmesi. *Art-e Sanat Dergisi*, 13(25), 71-101.
- Asefi, M., Valadi, S., & EbrahimiSalari, E. (2013). New proposal for a retractable roof over a courtyard in Tabriz Islamic Art University. *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 23(2), 113-120. Retrieved from <http://ijaup.iust.ac.ir/article-1-160-en.html>
- Aydın, E. (1998). *Tarihi Çevre İçindeki Yeni Yapılaşmaların Uygulama Sonuçları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baydarlıoğlu, B. (1994). *Tarihi Şehir Dokusunda Yeni Yapı Uygulamaları: Karaköy - Beşiktaş Arasında Silueti Etkileyen Bir Grup Yeni Yapının Değerlendirilmesi*,. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Bayraktar, G. T. (2015). *arihi Çevrede Değişim Olgusunun Yeni Doku ve Yeni Yapı Tasarımı Bağlamında Değerlendirilmesi-İstanbul Beyoğlu Demirören Avm. Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Burra Tüzüğü. (2013). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Can, A. (2011). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Koşulları Ve Kadıköy-Rasimpaşa Mahallesi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Carta Del Restauro. (1932). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Coşkun, K. (2006, 17-18 Ekim 2006). *Çatı Sistemleri İle İlgili Performans Gereksinimleri*. Paper presented at the 3.Ulusal Çatı & Cephe kaplamaları Çağdaş Malzeme ve Teknolojiler Sempozyumu, İTÜ, İstanbul.
- Çağdaş Mimarının Eski Yapı Gruplarına Girişine İlişkin Sempozyum Kararları. (1972). Retrieved from
- Doğrusöz, F. (1994). *Tarihi Ve Özgün Çevrelerde Yeni Yapı Sorunu Ve'infil'Olgusuna Farklı Yaklaşımlar*. (Yüksek Lisans Tezi). İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Dresden Bildirgesi: "Savaşta Yıkılmış Anıtların Yeniden Yapımı". (1982). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Duralı, İ. K. (2007). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Uygulamalarının İrdelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
- Düzgün, H. (2010). *Tarihi Çevrelerde Yeni Yapı Tasarımında Kabuk - Bağlam İlişkisinin Temel ve Güncel Tasarım Kavramları Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi,). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Enç, G. (2009). *Tarihi kent dokusunda yeni yapı tasarım ölçütleri ve Fener semti örneğinde uygulanabilirliğinin irdelenmesi*. (Yüksek Lisans). Yıldız Teknik Üniversitesi,

Erkartal, Ö., & Özür, M. (2016). Tarihi dokuyu taklit etme/yok sayma. *Fill in the Blanks*, 145-155.

Eski ve Yeni Mimari: Tasarım İlişkisi Sempozyumu. (1977). Retrieved from

Eyüpgiller, K. K., Altun, C., & Barlık, T. (2008). Korumanın Tarihi Yapıya Çağdaş Ek Boyutu: Kastamonu Çifte Hamam Örneği. *Mimarlıkta Malzeme Dergisi*(10), 56-76.

Fabbri, K., Signorelli, L., Pretelli, M., & Magnani, C. (2018). Villa La Petraia (Florence) UNESCO World Heritage. In *Historic Indoor Microclimate of the Heritage Buildings* (pp. 185-222): Springer.

Gaspari, J., Fabbri, K., Vodola, V., Ferretti, G., & Indio, L. (2020). A Simplified Algorithm to Predict Indoor Microclimate in Case of Courtyard Covering. A Case Study for the Courtyard of Palazzo Poggi in Bologna. *Eng*, 1(2), 222-239.

Güler, Ö. (2004). *Tarihi Çevrelerde Çağdaş Bina Tasarımı: Ortaköy ve Yakın Çevresinde Yeni Bina Uygulamalarının Değerlendirilmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,

ICOMOS. (1983). *Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment*. Retrieved from

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü. (1999). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>

- ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. (2013). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- İçişleri Bakanı Tarihi Koruma Standardı. (1978). Retrieved from
- Kapubağlı, S. (2005). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Ve İstanbul Örneğinde İnfill Uygulamaların Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakök, E. Ç., & Gökarslan, A. B. (2017). Tarihi Dokuda “Çağdaş Ek” Kavramının Atölye Ortamında Deneyimlenmesi: Mass’ Workshop 2015. *tasarım+kuram dergisi*, 13(24), 54-78.
- Kayan, L. E. (2020). *Tarihi Yapılardaki Çağdaş Eklerin Koruma ve Tasarım Bağlamı Üzerine Bir Araştırma*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
- Kılıç, A. (2015). *Tarihi çevrede yeni yapı-yeni ek bağlamında Norman Foster yapıları*. (Yüksek Lisans Tezi,). Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Kıray, M. T., & Karaman, Ö. Y. (2006). *Tarihi Yapıların/Dokuların Yenilenme Sürecinde "Çağdaş Cephe ve Çatı Elemanları" Kullanımı*. Paper presented at the 3. Ulusal Çatı ve Cephe Sempozyumu, İstanbul.
- Korumaz, M., & Özkaynak, M. (2019). Tarihi Çevre/Yapı Duyarlı Stüdyo Eğitimi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 201-225.
- ICOMOSYeniZelandaTüzüğü. (2010). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Midilli Sarı, R. (2005). *Tarihi Çevre İçerisindeki Tasarımlarda–izimler, Modernizm, Postmodernizm, Dekonstrüktivizm*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Murgul, V. (2015). Reconstruction of the courtyard spaces of the historical buildings of Saint-Petersburg with creation of atriums. *Procedia engineering*, 117, 808-818.
- Noordin, M., Nasir, N., Nasir, R., & Mustapa, D. (2021). *New added values to the existing Chinese heritage shop-houses' courtyards towards occupant environment wellness: a case study at Kota Bharu, Kelantan, Malaysia*. Paper presented at the IOP Conference Series: Earth and Environmental Science.
- Ökesli, F. D. S. (2011). Kültürel Miras ve Koruma Üzerine Yasal Çelişkiler ve Tarihi Çevrede Yeni Yapı. *güney mimarlık*, 1(3), 13-18.
- Quebec Mirasının Korunması Tüzüğü. (1982). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Sağlam, K., & Tavşan, C. (2019). Tarihi Çevrede Çağdaş Eklerin Biçimsel ve Kavramsal Kriterlere Bağlı Değerlendirilmesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Yakın Mimarlık Dergisi*, 3(1), 48-65.
- Semes, S. W., & Steven, W. (2007). Differentiated'and Compatible': Four Strategies for Additions in Historic Settings, Sense of place: Design guidelines for New construction in Historic districts. *Preservation Alliance for Greater Philadelphia*, 4-11.
- Standartları Uygulama Yönergesi. (1979). Retrieved from
- Şenalp, M. (2025). *Tarîhî Yapılarda Avlu Üst Örtüsü Tasarım Senaryolarına Yönelik Enerji-Termal Konfor Odaklı Parametrik Bir Model Önerisi*. (Doktora). Konya Teknik Üniversitesi,
- Tan, B. (2020). *Tarihi Çevrenin Korunmasında Mimari Tasarımın Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi İstanbul.

- Tanrısever, C., Saraç, Ö., & Aydoğdu, A. (2016). Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Dergisi*(54), 1068-1082.
- URL-1. Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- URL-2. https://en.wikipedia.org/wiki/Reichstag_dome
- URL-3. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/amasya/TurizmAktiviteleri/amasya-tashan-1>
- URL-4. https://en.wikipedia.org/wiki/British_Museum
- URL-5. <https://kulturenvanteri.com/yer/tas-han-afyonkarahisar/#16/38.755203/30.536652>
- URL-6. <https://yapidergisi.com/tarihi-yapi-ve-ek-yapi-iliskisinde-cagdas-yaklasimlar-alman-tarih-muzesi-ve-cagdas-ek-yapisi/>
- URL-7. <http://tayproject.org/haberarsiv20099.html>
- URL-8. <https://divisare.com/projects/413371-awwscz-westnerschuhrrer-zohrer-sebastian-schels-sebastianschels-glasdach-staatliche-bibliothek#lg=1&slide=0>
- URL-9. <https://www.arkitera.com/proje/beyazit-devlet-kutuphanesi-renovasyon-projesi/>
- URL-10. <https://depositphotos.com/178801662/stock-video-aerial-view-london-historic-victoria.html>
- URL-11. <https://inspiration.detail.de/faculty-library-in-zurich-107853.html?lang=en>
- URL-12. <https://tur.architecturaldesignschool.com/coverage-archaeological-ruins-abbey-st-38888>

- URL-13. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/tarihi-camiye-metal-cati-aciklama-geldi-6095181>
- URL-14. <https://v3.arkitera.com/g160-meclis-binalari.html?year=&aID=2840>
- URL-15. <https://tur.architecturaldesignschool.com/coverage-archaeological-ruins-abbey-st-38888>
- URL-16. <http://www.milliyet.com.tr/agora-daki-tarihi-yapiya-2-ege-2472089/>
- URL-17. <http://mimdap.org/2020/06/240616/>
- URL-18. <https://www.trenhaber.com/>
- Velioğlu, A. (1992). *Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma*. (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, FBE, Yayınlanmamış Trabzon.
- Venedik Tüzüğü. (1964).
- YapılıÇevreninKorunmasıveGeliştirilmesiçinAppletonTüzüğü. (1983). Retrieved from <http://www.icomos.org.tr/>
- Yazıcıoğlu, F. (2014). *Restore Edilen Binalarda Çatı Tasarımı, İstanbul'da Çelik Taşıyıcı Sistemli Bir Çatı Örneği*. Paper presented at the 7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu.
- Zakar, L. (2018). *Tarihi Binalara Ek Bina Tasarımında Yapısal Bütünleştirme Performansını Değerlendirmek İçin Bir Model Önerisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Zeren, M. T. (2010). *Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu Çağdaş Yaklaşım Örnekleri*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KONUTUN BÜTÜNLEŞİK ÇERÇEVESİ: SOSYAL, EKONOMİK VE ÇEVRESEL BOYUTLARIN KESİŞİMİ

Aysu UĞURLAR¹

1. GİRİŞ

İnsan yaşamının merkezinde yer alan konut, beslenmeden sonraki en temel ihtiyaç olmanın ötesinde, bir sosyal gerekliliktir (Okeyinka, 2014). Çünkü bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesi, güvenliği ve genel refahı, konutlarının fiziksel niteliklerinin yanı sıra, onun çevresel, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıyla kurduğu uyumla doğrudan şekillenmektedir (UN-Habitat, 2012a). Bu bağlamda, konut salt bir barınma yapısı olmaktan çıkarak hayatı etkileyen çok yönlü bir unsura dönüşmektedir. Bu çok boyutluluk, konutu yaşam kalitesini belirleyen temel bir koşul haline getirmektedir (Balestra & Sultan, 2013; Streimikiene, 2015). Barınma temel bir ihtiyaç olarak değişmezken, yeterli konutun ne olduğuna dair görüşler değişmektedir (Balestra & Sultan, 2013). Bu değişim, yeterli ve ekonomik açıdan erişilebilir konut teminini, küresel ölçekte hükümet politikalarının merkezine yerleştirmiştir (UNECE, 2015).

Birleşmiş Milletler'in konut hakkına ilişkin temel tanımı, ilk olarak 1976 Habitat I Konferansı'nda şekillenmiş ve 1996 Habitat II'de “yeterli konut” kavramıyla pekiştirilmiştir. Buna göre yeterli konut; mahremiyet, güvenlik, mülkiyet güvencesi, temel altyapı hizmetleri, sağlıklı çevre koşulları ve iş olanaklarına

¹ Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, augurlar@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6172-7906.

erişilebilir bir konumda, uygun fiyatla sunulmalıdır (Golubchikov & Badyina, 2012). Ancak bu talebin karşılanması, doğal ve sosyal çevre üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Konut inşası ve kullanımının çevresel maliyetleri sürdürülebilirliği zorlaştırmakta (Winston, 2009; Chiu, 2003), sosyal boyuttaki eksiklikler ise toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Zayıf komşuluk ilişkileri, yetersiz dayanışma ağları ve güven kaybı (Balestra & Sultan, 2013), bireylerin psikolojik sağlığını zedelemekte ve toplumsal uyumu azaltmaktadır. Bu nedenle, konut politikalarının yalnızca “yeterlilik” ölçütüyle sınırlı kalmaması, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği de içerecek şekilde geliştirilmesi önem taşımaktadır (Chiu, 2004). Aksi takdirde, fiziksel olarak yeterli konutlar dahi uzun vadede sağlık ve yaşam memnuniyetini olumsuz etkileyebilmektedir. Nihayetinde, sürdürülebilir bir konutun sağlanabilmesi için yapılı çevrenin kültürel, ekonomik, ekolojik ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir (Chiu, 2003; Andrade & Bragança, 2016).

İşte bu bütünsel yaklaşım, yoksulluk, az gelişmişlik ve sosyal adalet gibi sosyo-ekonomik sorunları da kapsayabilmektedir. Ancak, ekonomik önceliklerin yanı sıra bu sosyal sorunlara eşlik eden değişkenlerin önemi, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Yoğunluk ve nüfus yapısı, ulusal ekonomi, yaşam standartları, coğrafi koşullar, doğal afet riski, arazi ve su kaynaklarının bulunurluğu, enerji üretimi, bina sektörünün durumu ve mevcut bina stokunun kalitesi gibi faktörler, ulusal yaklaşımların ve değer yargılarının şekillenmesinde kritik rol oynamaktadır (CIB, 1999; CIB, 1998, aktaran Hoşkara & Sey, 2008). Bu farklılıklar, dünyada Kuzey ve Güney ülkeleri arasında "Yeşil" ve "Kahverengi" olarak adlandırılan iki farklı sürdürülebilirlik gündemini beraberinde getirmiştir. Yeşil Gündem, daha çok zengin ülkelerdeki aşırı tüketim ve refahın ekosistemler üzerindeki etkisini azaltmaya

odaklanırken; Kahverengi Gündem, yoksul ve az gelişmiş bölgelerdeki temel çevresel tehditlerden (kirli hava ve su, yetersiz sağlık koşulları, katı atık) kaynaklanan sağlık riskleriyle mücadele etmeyi hedeflemektedir (CIB & UNEP-IETC, 2002; IIED, 2001 aktaran Hoşkara & Sey, 2008).

Sürdürülebilir konut, nüfus artışı, hızlı kentleşme, yoksulluk, iklim değişikliği ve enerji krizine karşı etkili çözümler sunmaktadır (Ingrao et al., 2018; Mulanga, 2011). Nihai amacı, doğal kaynakların tüketimini sınırları içinde tutarken yaşam kalitesini korumaktır (UN-Habitat, 2012a). Bu bağlamda doğal çevrenin korunmasına odaklanan Yeşil Gündem ile yaşanabilir çevre hedefleyen Kahverengi Gündemin bütünleştirilmesi amaçlanmaktadır. (Okeyinka, 2014). Ancak bu durum, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 11. maddesi kapsamında yer alan kapsayıcı, güvenli, dirençli ve sürdürülebilir yerleşim hedeflerine ulaşmakta zorlanan gelişmekte olan ülkeler için hala önemli bir ikilemdir (Oyediran, 2019).

Sürdürülebilir konut, barınma olgusunu gelecek kuşakların haklarını gözetken ve mevcut kaynakları adil biçimde dağıtan bir perspektifle ele almaktadır. Artan kentleşme, iklim değişikliği ve derinleşen sosyo-ekonomik eşitsizlikler karşısında, konutun yalnızca fiziksel bir yapı değil, çok boyutlu bir sistem olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda sürdürülebilir konut, çevresel koruma ve ekonomik kalkınmanın ötesine geçerek, yaşam kalitesinin ve sosyal eşitliğin geliştirilmesi için bir fırsat sunmaktadır (Bhatti & Dixon, 2003; Fisher, Pollakowski, & Zabel, 2009; Pullen, Arman, Zillante, Zuo, & Chileshe, 2010; Mulliner & Maliene, 2015; Mulliner, Malys, & Maliene, 2016). Söz konusu yazarlar, konutun yalnızca hane gelir-gider dengesine göre uygun fiyatlı olmasının yeterli olmadığını; çevresel kalite, güvenlik, istihdam ve hizmetlere erişim gibi niteliksel unsurları da karşılaması gerektiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Golubchikov ve Badyina

(2012) da “yeterli konut” kavramını bu çok boyutlu niteliklerle ilişkilendirmektedir.

Konutun sürdürülebilirliği, uygun fiyatlı, enerji verimli ve çevre dostu yaşam koşullarını ele alması bakımından kentsel gelişim açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlayış, erişilebilirlik ve adaleti gözetirken karbon ayak izini azaltan yenilikçi strateji ve politikaları gerektirmektedir. Sürdürülebilir konutun başarısı, çevresel güvenlik, sosyal kapsayıcılık ve ekonomik verimlilik ilkeleri çerçevesinde konutun sürdürülebilirliği ile kullanıcı memnuniyeti arasındaki dengenin sağlanmasına bağlıdır (Chan & Adabre, 2019; Saliu & Akiomon, 2022). Bu yaklaşım, teknik olduğu kadar sosyal ve yerel boyutları da içermektedir. Uyumlu sosyal ilişkiler, topluluk istikrarı, aidiyet duygusu ve kolektif katılım gibi unsurlar, konutun toplumsal sürdürülebilirliğini belirlemektedir (Chiu, 2004; Uzzell, Pol & Badenas, 2002; Dempsey et al., 2011). Dolayısıyla sürdürülebilir konut, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları bütünleştirerek mevcut ve gelecek nesiller için yaşanabilir çevreler oluşturmayı hedefleyen bütüncül bir yaklaşımdır.

Bu bölümde, sürdürülebilir konut ya da konutun sürdürülebilirliği birbirleriyle yakından ilişkili üç temel boyut—sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik—çerçevesinde ele alınmaktadır. İzleyen bölümlerde ise, bu boyutlar ayrıntılı olarak incelenmekte ve sürdürülebilir konut yaklaşımının çok boyutlu yapısı ortaya konmaktadır.

2. KONUTUN SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Konutun sosyal sürdürülebilirliği, kullanıcıların fiziksel, zihinsel ve sosyal refahını destekleyecek bir fiziksel çevrenin tasarlanması ve yönetilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sosyal sürdürülebilirlik, kentsel topluluklarda yaşam kalitesini artıran, sosyal eşitlik ve kapsayıcılığı destekleyen çok boyutlu bir

kavram olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilirliğin bütüncül ilkeleri uyarınca, bu yaklaşım toplumun ekolojik ve ekonomik süreçleriyle güçlü bir ilişki içindedir ve kentsel planlama süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır (Barron & Gaunlett, 2002; Littig & Griebler, 2005). Sosyal sürdürülebilirlik; topluluk katılımı, kamusal alanların erişilebilirliği, aidiyet duygusu, güvenlik ve genel yaşam kalitesi gibi somut faktörler üzerinden somutlaşmakta ve bu çerçevede analiz edilmektedir (Bhatti & Dixon, 2003; Abed, 2023; Marvi vd., 2024).

Sürdürülebilir konut, sakinlerin fiziksel ve zihinsel sağlığını destekleyen uygun iç mekan koşullarını sağlamaktadır. Düşük VOC'li malzemeler, yeterli havalandırma, doğal ışık ile termal ve akustik konfor gibi unsurlar, yaşam kalitesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Adamec, Janoušková, & Hák, 2021; Saidu & Yeom, 2020; Shama & Motlak, 2019). Jara-Baeza, Rajagopalan ve Andamon (2023) sosyal konutlardaki iç mekan çevre kalitesi algısının sakinlerin refahını doğrudan etkilediğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, konfor ve sağlık, sürdürülebilir konutun temel sosyal bileşenleri arasında kabul edilmektedir (Adabre, Chan, Edwards, & Mensah, 2022). Bu faktörler, bireylerin konutla olan bağını güçlendirerek sosyal sürdürülebilirliği de desteklemektedir.

Sürdürülebilir konutlar, yaş, engellilik durumu veya gelir düzeyine bakılmaksızın herkesin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmayı amaçlar. Bu yaklaşımın kuramsal temelini oluşturan "Herkes İçin Tasarım" (Universal Design) ilkeleri, sosyal dışlanmayı önlemede ve mekânsal eşitliği sağlamada kritik bir rol üstlenmektedir (Aliyari, 2024; Abdou, 2023). Dolayısıyla, bu ilkeler sürdürülebilir kentsel gelişimin temel bir bileşeni konumunda olup sosyal kapsayıcılığı güvence altına almaktadır.

Sürdürülebilir konut projeleri, sosyal etkileşimi teşvik eden ortak alanların yanı sıra sakinlerin iş, eğitim, sağlık ve diğer

temel hizmetlere erişimini kolaylaştıran bir yaklaşımı benimsemektedir. Toplu taşıma, yürüyüş ve bisiklet yolları ile entegre bir şekilde konumlanmış olan "iyi konumlanmış konut" modeli, sosyal sürdürülebilirliğin temel göstergeleri arasında yer almaktadır (Aliyari, 2024; Newman, 2002; Shama & Motlak, 2019). Karma arazi kullanımı ise bu bağlamda topluluk etkileşimini ve sosyal bağlılığı güçlendiren bir işlev görmektedir.

Sürdürülebilir konut anlayışı, yeterli mahremiyet, mekânsal konfor, güvenlik ve yapısal istikrar sağlayan bir yapılaşmayı temel prensip olarak benimsemektedir. Güvenli bir konut ortamı, hanelerin refahı, psikolojik güvenliği ve kendine yeterliliği için temel bir ön koşul olarak öne çıkmaktadır (Jyothi & Ramachandran, 2024; Saidu & Yeom, 2020). Hadj Ali, Roy, Amireche ve Antoni (2023) planlı arazi kullanımının, Sunday, Shukor Lim ve Mazlan (2021) ise güvenli arazi seçiminin bu bağlamda kritik önem taşıdığını göstermektedir. Bu göstergeler, sosyal sürdürülebilirliğin mekânsal ve fiziksel boyutlarını doğrudan şekillendirmektedir.

Sosyal sürdürülebilirlik, erişilebilirlik, okunabilirlik, canlılık, hafıza, çeşitlilik ve konfor gibi olumlu mekânsal göstergeler üzerinden değerlendirilebilmektedir (Jacobs, 1961; Hidalgo & Hernandez, 2001). Buna karşılık, artan suç oranları, kamusal alan kaybı ve yoğun göç hareketleri gibi olumsuz göstergeler, sosyal bağlılığı zayıflatmakta ve mekâna aidiyet ile topluluk bağlılığını olumsuz etkilemektedir (Brown et al., 2003). Dolayısıyla sosyal sürdürülebilirliğin güçlendirilmesi, fiziksel çevrenin korunması ve topluluk temelli katılım mekanizmalarının etkinleştirilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Sosyal sürdürülebilirlik, bir yere bağlılıkla şekillenmekte olup, kimlik ve anlam bu sürecin temel sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır. Konut çevrelerinde sosyal sürdürülebilirliğin artması, bireylerin ve toplulukların kimliğini güçlendirmekte; aidiyet, memnuniyet, güvenlik ve sosyal katkı duygusuyla birlikte gelişmektedir

(Brown et al., 2003). En uygun koşullar, bireylerin yalnızca konutlarına değil, mahalle ve kente de bağlılık geliştirdikleri durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bazı bireyler bağlılık hissetmelerine rağmen orada yaşamaktan mutluluk duymamakta; bu durum, sosyal göstergelerin yerel ve bağlamsal olduğunu göstermektedir (Knez, 2005). Sosyal sürdürülebilirliğin başlıca göstergeleri, konut, ticaret ve rekreasyon alanlarının çeşitliliği ile ekonomik hareketlilik ve erişilebilirlik üzerinden okunabilmektedir. El-Husseiny ve Kesseiba (2012), kentsel toplulukların sosyal sürdürülebilirliğini beş boyutta ele almakta; bu boyutlar sosyal sermaye (katılım ve bağlar), çevre (güvenli ve sağlıklı yaşam), ekonomi (yerel ihtiyaçların karşılanması), politika (yönetişim ve katılımcı karar alma) ve mekân üretimi/yaşanabilir mekân tasarımı (kamusal alan ve mekânsal kimlik) olarak tanımlanmaktadır. Bu boyutlar topluluklara göre farklı ağırlıklar taşımakta olup, tek tip bir ölçüm mümkün olmamaktadır.

3. KONUTUN EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Ekonomik sürdürülebilirlik, konutun yalnızca ilk yatırım maliyetiyle değil, tüm yaşam döngüsü boyunca yarattığı ekonomik değer ve maliyet etkinliği ile ilgilidir. Bu bağlamda, konutun ekonomik erişilebilirliği, dayanıklılığı ve uzun vadeli finansal istikrarı ekonomik sürdürülebilirliğin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Uygun fiyatlı konut, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir ve özellikle gelişmekte olan toplumlarda, hane bütçelerinde önemli bir harcama kalemini oluşturmaktadır (Sujatha, 20025). Bu nedenle, sürdürülebilir konut politikalarının en önemli hedeflerinden biri, konutun hem erişilebilir hem de uzun vadede ekonomik olarak sürdürülebilir olmasını sağlamaktır.

Bu çerçevede, karma kullanımlı gelişmeler ve ortak konut modelleri, mekânsal eşitliği ve satın alınabilirliği artırmaya katkı sağlarken; artımlı konut yaklaşımı ise konutun tek seferde değil, zamana yayılan ve kullanıcı katılımını içeren bir süreçte inşa edilmesini öngörerek, ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir model sunmaktadır (Aliyari, 2024). Diğer taraftan, sürdürülebilir konut uygulamaları da enerji ve kaynak verimliliği yoluyla uzun vadeli maliyet tasarrufları sağlamaktadır. Gorjian (2025), bu tür sürdürülebilir konut önlemlerinin önemli ekonomik avantajlar sunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla, söz konusu uygulamalar yalnızca bireysel hane ekonomilerine katkı sunmakla kalmaz, aynı zamanda kentsel sistemlerin genel ekonomik dayanıklılığını da güçlendirmektedir.

Ekonomik sürdürülebilirliğin bir diğer boyutu, uzun vadeli işletme maliyetlerinde sağlanan azalmadır. Çevresel sürdürülebilirliğin doğrudan bir uzantısı olan bu yaklaşım, enerji ve su tüketiminde elde edilen verimlilik sayesinde sakinlerin harcamalarını düşürmekte ve konutun uzun vadeli erişilebilirliğini artırmaktadır (Aliyari, 2024; Khan & Fang, 2020). Nitelikli malzeme ve işçilikle inşa edilen, düşük bakım gerektiren konutlar, zaman içerisinde onarım ve yenileme maliyetlerini azaltarak ekonomik ömürlerini uzatmaktadır (Reed, 2008). Dolayısıyla, ekonomik sürdürülebilirlik, kısa vadeli kâr odaklı yaklaşımlardan ziyade uzun vadeli finansal istikrarın sağlanmasını öncelemektedir.

Ayrıca, sürdürülebilir tasarım özelliklerine sahip konutların piyasa değerlerinde artış gözlemlenmektedir. Bu tür konutlar, enerji verimliliği, çevresel uyum ve kullanıcı konforu gibi faktörler sayesinde yatırımcılar açısından cazip hale gelmekte; mülkün değerini ve kiraya verilme potansiyelini artırmaktadır (Reed, 2008). Bununla birlikte, ekonomik sürdürülebilirliğin en kritik boyutu, özellikle düşük ve orta gelirli haneler için konutun uygun fiyatlı olmasıdır (Aliyari, 2024;

Gorjian, 2025; Silva et al., 2024; Tan, 2011). Bu amaçla yalın inşaat yöntemleri, modüler tasarım yaklaşımları ve devlet sübvansiyonları maliyetleri düşürmede etkili araçlar olarak öne çıkmaktadır (Khan & Fang, 2020).

Ekonomik sürdürülebilirlik, yalnızca piyasa dinamiklerine bırakılamayacak kadar stratejik bir hedeftir; bu süreçte güçlü politika ve yönetim mekanizmaları kilit rol oynamaktadır. Bu bağlamda araştırmalar, İskandinav ülkelerindeki merkezi konut modellerinden Avrupa Birliği'nin politika entegrasyon çabalarına kadar, gelişmiş ekonomilerde sürdürülebilir konut başarısının arkasında etkin bir devlet yönetişimi bulunduğunu göstermektedir (Williams, 2021). Yaşam döngüsü maliyet indirimlerini sosyal entegrasyonla birleştiren, uyarlanabilir ve bağlama duyarlı tekniklerin geliştirilmesi gerekmektedir. Kurumsal faktörler, her ne kadar çoğu zaman geri planda kalsa da, kentsel konutun sürdürülebilirliğinde belirleyici bir rol üstlenmektedir (Bulkeley & Betsill, 2005). Bununla birlikte, düşük ve orta gelirli ülkelerde yönetişimin parçalanması ve finansal sınırlamaların devam etmesi, sürdürülebilir konut politikalarının uygulanabilirliğini önemli ölçüde kısıtlamaktadır (Gorjian, 2025). Bu noktada, yenilikçi finansman modellerinin hayata geçirilmesi, hem toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasında hem de konut sektörünün iklim hedefleriyle uyumlaştırılmasında kritik bir rol oynayabilir. Tüm bunlar, ekonomik sürdürülebilirliğin salt teknik bir mesele olmadığını, aynı zamanda güçlü yönetim yapıları ve sosyal politika boyutu gerektiren çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

4. KONUTUN ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

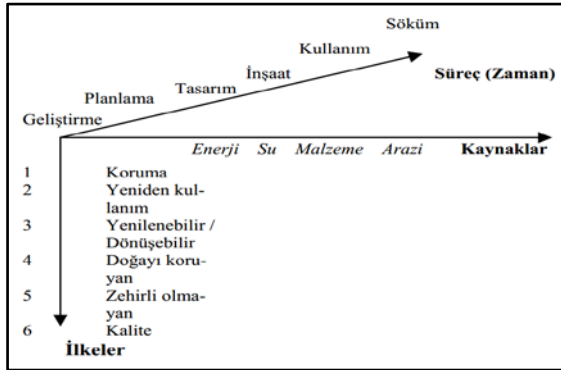
Konutun çevresel sürdürülebilirliği, yapıların çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirerek doğal kaynakların verimli kullanılmasını, enerji tüketiminin azaltılmasını ve ekosistemle uyumlu yaşam alanlarının oluşturulmasını ifade etmektedir. Sürdürülebilir konut yapımı, "yaşam dönemi" perspektifiyle, yapılaşmış çevrenin inşası ve yönetimine dair bütüncül bir düşünce yaklaşımını ifade etmektedir. Kibert'e (1994) göre bu yaklaşım kaynak verimli ve ekolojik ilkelere bağlı sağlıklı bir yapılaşmış çevrenin yaratılması ve sorumlulukla yönetilmesidir. Huovila ve Koskela (1998) ise konuya daha geniş bir çerçeveden bakarak, sürdürülebilir yapımı, inşaat sektörünün sürdürülebilir kalkınma çabasına verdiği bir yanıt olarak yorumlamaktadır. Bu ilkeleri somut uygulamalara dökmek gerekirse, "sürdürülebilir bir konut"; enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kullanımı ve etkin atık yönetimi yoluyla karbon ayak izini azaltmayı hedeflemektedir (Laquatra, 2020). Bu hedeflere ulaşmak için; yüksek performanslı yalıtım, enerji tasarruflu pencereler, sürdürülebilir binalar için küresel bir standart olan LEED'e uygun aydınlatma ve pasif güneş tasarımı gibi yöntemlerle enerji talebi önemli ölçüde azaltılabilir. Yenilenebilir enerji sistemlerinin (özellikle güneş enerjisi) entegre edilmesi ise, konutun karbon ayak izini sıfırlama hedefine giden yolda kritik bir adım oluşturmaktadır (Blazey & Gillies, 2008). Su yönetimi de temel bir unsur olup, düşük akışlı armatürler, yağmur suyu hasadı ve gri su geri dönüşüm sistemleri ile konutlardaki su tüketimi azaltılarak su stresinin hafifletilmesine katkıda bulunmaktadır (Ruíz & Mack-Vergara, 2023; Sujatha, 2025). Malzeme seçiminde, geri dönüştürülmüş, yenilenebilir, yerel ve düşük gömülü enerjiye (bir ürünün, malzemenin ya da yapının üretilip kullanıma hazır hale gelene kadar harcanan toplam enerji miktarını ifade eder) sahip

malzemelerin kullanımı teşvik edilebilir (Abbas, Dhuha, & Tabark, 2024; Shama & Motlak, 2019). Ayrıca, “Azaltma, Yeniden Kullanım ve Geri Dönüşüm” (3R) prensipleri ile döngüsel ekonomi modelleri sayesinde inşaat ve yıkım atıkları minimize edilebilir (Sujatha, 2025). Öte yandan, iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılık, sürdürülebilir konutun vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda, dayanıklı malzeme kullanımı, sel veya aşırı sıcaklıklara karşı tasarım çözümleri ve doğal afet riski düşük alanların seçimi önem taşımaktadır (Ruíz & Mack-Vergara, 2023).

Enerji verimliliği yenilemelerinin çevresel ve sosyo-ekonomik etkileri farklı coğrafyalarda incelenmiştir. Malik ve Bardhan (2020), Mumbai’deki düşük gelirli konutlarda bu yenilemelerin termal enerji tüketimini %35 azalttığını, ancak maliyet erişilebilirliğinin yalnızca devlet sübvansiyonlarıyla sağlanabildiğini göstermiştir. Öte yandan, Francart ve ark. (2022) İsveç’teki sosyal konut projelerinde enerji verimliliğini %40 artırırken kiracı maliyetlerini sabit tutabilmişlerdir. Bu örnekler, benzer enerji verimliliği hedeflerinin gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde sosyo-ekonomik uygulanabilirlik açısından farklı sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir konut uygulamaları, enerji verimliliğinin ötesinde yenilikçi yaklaşımlarla şekillenmektedir. Brezilya’daki uygun fiyatlı konut projelerinde yeşil cepheler ve geri dönüştürülmüş malzemeler, hem termal konforu artırmış hem de maliyetleri düşürmüştür (Fensterseifer et al., 2022). Birleşik Krallık’ta yapılan politika analizleri, “biyoçeşitlilik net kazanç” stratejilerinin ekolojik ve konut hedeflerini bütünleştirerek entegre çözümler sunduğunu göstermektedir (zu Ermgassen et al., 2022). Ancak, bu olumlu örneklerin aksine, Latin Amerika bağlamında Cubillos-González ve Cardoso (2021) tarafından yapılan bir yönetim çalışması, parçalanmış yönetim yapılarının, sürdürülebilirliğin kentsel konut politikalarına entegrasyonunun önündeki en büyük

engellerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgular, enerji performansından döngüsel ekonomiye ve ekosistem hizmetlerine kadar sürdürülebilir konut uygulamalarının başarısının; politika desteği, yenilikçi tasarım ve etkin yönetim gibi yerel faktörlere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Gorjian, 2025).

Konutun planlama, tasarım, inşaat, kullanım, yenileme ve kullanım ömrü sonu aşamalarında çevresel sürdürülebilirlik kriterleri farklılaşmaktadır. Yukarıdaki bilgilerin ışığında sürdürülebilir konut/yapım olgusunun bileşenleri üzerinden çözümlenebilmesi için Kibert'in (1994 aktaran Hoşkara & Sey, 2008) öncü çalışmasında geliştirdiği ve Şekil 1'te gösterilen model, kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Kibert, sürdürülebilir konutun çok boyutlu ve dinamik yapısını açıklığa kavuşturmak amacıyla, temel ilkeler, kaynak türleri ve zaman eksenini bütünleştiren üç boyutlu bir model ortaya koymuştur. Bu modelde, söz konusu üç eksenin her kesişimi, yapım süreci içerisinde kritik bir karar noktasını ifade etmektedir. Model, yapı üretim sürecinin tüm yaşam döngüsü boyunca kullanılan kaynakların, önceden tanımlanmış ekolojik, etik ve ekonomik ilkelere uygun biçimde planlanmasını ve yönetilmesini amaçlayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmektedir (Hoşkara & Sey, 2008).

Şekil 1. Kibert (1994) tarafından geliştirilen sürdürülebilir yapım için kavramsal bir model (Hoşkara & Sey, 2008).

Aşağıda Tablo 1, Kibert'in (1994) "ilkeler, kaynaklar ve zaman" eksenlerinden oluşan modelindeki "zaman" boyutunun (yaşam döngüsü aşamaları), "çevresel sürdürülebilirlik" ilkeleri ve "malzeme, enerji, su" gibi kaynakların kesişiminde alınacak somut karar ve uygulamaları göstermektedir. Buna göre Tablo 1'de sunulan çerçeve, konutun yaşam döngüsü boyunca çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin dikkate alınması gereken temel ölçütleri sistematik biçimde ortaya koymaktadır. Konutun planlama aşamasında, seçilen alanın doğal çevre üzerindeki etkileri, kentin bütünüyle kuracağı ilişkiler, yerel yapılaşma kalitesi, karma kullanım olanakları, yoğunluk dengesi, çok-merkezlilik, ulaşım altyapısı, yeşil alanların varlığı ve çevresel riskler önemli kriterler olarak öne çıkmaktadır. Bina tasarımı aşamasında ise gömülü enerji ve kaynak kullanımının minimize edilmesi, enerji ve su verimliliğinin tasarım sürecine entegre edilmesi, bölgesel ısıtma ve mikro-üretim sistemlerinin uygulanması, sürdürülebilir atık yönetimi, yeşil çatılar, dayanıklılık ve geleceğe uyum gibi faktörler sürdürülebilirlik açısından belirleyici olmaktadır. İnşaat sürecinde kullanılan malzemelerin güvenli, çevre dostu, yerel ve ekonomik olmasına özen gösterilmesi, aynı zamanda inşaat faaliyetlerinin çevresel etkilerinin azaltılması öncelik taşımaktadır. Kullanım aşamasında ise enerji performansı, iklimlendirme, hava kalitesi, su kullanımı ve geri kazanımı, konfor ve hijyen koşulları, ulaşım altyapısının enerji verimliliği, atık yönetimi, geri dönüşüm uygulamaları ve çevresel iyileştirme girişimleri konutun çevresel etkilerini doğrudan şekillendirmektedir. Yenileme döneminde malzeme seçimi, enerji verimliliği ve inşaat atıklarının yönetimi ön plana çıkarken, kullanım ömrü sonunda binaların yıkımı veya yeniden kullanımı, yapı bileşenlerinin geri dönüşümü ve atık yönetimi kritik sürdürülebilirlik boyutlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, konutların yalnızca inşa sürecinde değil, tüm yaşam döngüsü boyunca çevreye duyarlı, kaynakları verimli kullanan ve

toplumsal refahı destekleyen bir sistem içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Kibert'in (1994) Sürdürülebilir Yapım Modeli Çerçevesinde Konut Yaşam Döngüsü Aşamaları ve Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Uygulamalar

Sürdürülebilir Yapım Eksenleri (Kibert, 1994)	Konut yaşam döngüsü aşaması (Zaman Eksenleri)	Çevresel sürdürülebilirlik açısından örnek uygulamalar ((İlkeler & Kaynaklar Eksenleri)
Zaman (Süreç Yönetimi)	Planlama aşaması	Planlanan alanın yerel çevre üzerindeki etkisi; şehirle ilişkisi, yerel yapılaşma kalitesi, karma kullanım ve yoğunluk; çok-merkezlilik; altyapı, toplu taşıma; yeşil alanlar, çevresel riskler.
	Bina tasarımı	Gömülü enerji ve kaynak kullanımı; tasarım yoluyla enerji ve su verimliliğinin sağlanması; bölgesel ısıtma ve mikro-üretimin entegrasyonu; sürdürülebilir atık yönetimi, yeşil çatılar; dayanıklılık ve yönetimi, geleceğe uyum sağlama; iyileştirme olasılığı, yaşam tarzlarının şekillendirilmesi.
	İnşaat	Güvenli, çevre dostu, yerel ve uygun fiyatlı malzeme kullanımı; inşaat faaliyetinin çevresel etkisinin en aza indirilmesi.
	Kullanım	Enerji performansı; iklimlendirme, hava kalitesi; sakinlerin yarattığı kirlilik ve yerel kirliliğin sakinler üzerindeki etkisi; su kullanımı ve yönetimi, suyun geri kazanımı; konfor ve hijyen, yerel altyapı ve ulaşımın kalitesi ile enerji verimliliği; mülkün bakımı ve yönetimi, atık yönetimi ve geri dönüşüm, çevrenin yeşillendirilmesi; doğal afetler.
	Yenileme	Yenileme malzemelerinin seçimi; enerji verimli tasarım, çevreye verilen rahatsızlık; inşaat atıklarının yönetimi.
	Kullanım ömrü sonu	Yıkım veya yeniden kullanım; yapı bileşenlerinin geri dönüşümü, inşaat atıklarının yönetimi.
İlkeler ve Kaynaklar(Karar Verme Kriterleri)	Tüm Aşamalar	İlkeler: Kaynak verimliliği, ekolojik denge, enerji tasarrufu, atık yönetimi, dayanıklılık. Kaynaklar: Malzemeler, enerji, su, toprak, finansman, işgücü.

Kaynak: Kibert (1994) aktaran Hoşkara ve Sey (2008) ve UN-Habitat (2012b)'den uyarlanarak oluşturulmuştur.

Sonuç olarak Kibert'in modeli, "Neyi, ne zaman ve hangi ilkelere göre yönetmeliyiz?" sorusuna yanıt veren stratejik bir şema niteliğinde olup Tablo 1, bu şemanın her bir hücrelerine

karşılık gelen somut eylem adımlarını tanımlayarak modeli uygulamaya dönüştürmektedir.

5. SONUÇ

Konut sektörü, ekonomik kalkınma ve temel insani ihtiyaçların karşılanmasında kritik bir rol oynamakta, aynı zamanda küresel enerji tüketimi ve çevre kirliliğine önemli katkıda bulunmaktadır. Yaşam döngüsü boyunca yoğun kaynak tüketen konutlar, ulaşım, sağlık, sosyal eşitlik ve yaşam kalitesi üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir konut, çevresel korumanın ötesinde sosyal adalet ve ekonomik dayanıklılığı da merkezine almaktadır.

Sürdürülebilir konutun temelinde çevresel, sosyal ve ekonomik boyutların bütünleşik şekilde ele alınması önem arz etmektedir. Örneğin enerji verimli tasarımlar, işletme maliyetlerini düşürerek ekonomik fayda sağlamakta, iç mekan konforunu artırarak sosyal refahı desteklemektedir. İyi erişilebilir konumlar ise sosyal katılımı kolaylaştırmakta, ulaşım kaynaklı karbon emisyonlarını ve bireysel ulaşım maliyetlerini azaltmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim, sürdürülebilirliğin ancak disiplinlerarası ve bütünleşik bir yaklaşımla sağlanabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir konut, "yeşil bina" kavramının çok ötesine geçen, dönüştürücü bir toplumsal yaklaşımdır. Nihai hedefi, sadece kaynakları verimli kullanan yapılar değil, aynı zamanda dayanıklı, kapsayıcı, erişilebilir ve sağlıklı yaşam çevreleri oluşturmaktır. Geleceğin yerleşim politikaları, bu üçlü boyutu dengeleyen, mekânsal planlamayı sosyal ve ekonomik hedeflerle uyumlu hale getiren bütüncül bir perspektifi benimsemelidir.

KAYNAKÇA

- Abd  , M. G. M. (2023). Housing sustainability towards: An appropriated community. *Journal of Sustainable Tourism and Hospitality Management*, 18(2), 1–12. <https://doi.org/10.20428/jst.v18i2.99>
- Abed, A. (2023). *Social capital and collective networks in housing projects in Jordan*. Amman University Press.
- Adabre, M. A., & Chan, A. P. C. (2022). Interactive effects of institutional, economic, social and environmental barriers on sustainable housing in a developing country. *Building and Environment*, 207 (Part B), 108487. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2021.108487>
- Adamec, J., Janouřkov  , S., & H  k, T. (2021). How to measure sustainable housing: A proposal for an indicator-based assessment tool. *Sustainability*, 13(3), 1152. <https://doi.org/10.3390/su13031152>
- Adanbre, M. A., & Chan, A. P. (2019). Bridging the gap between sustainable housing and affordable housing: The required critical success criteria. *Building and Environment*, 151, 112–125.
- Ali, C. H., Roy, D., Amireche, L., & Antoni, J. P. (2023). Development of a Cellular Automata-based model approach for sustainable planning of affordable housing projects: An application case study in Algiers. *Land Use Policy*, 125, 106468.
- Aliyari, M. (2024). Improving housing sustainability through an innovative approach. *International Journal of Sustainable Construction Engineering and Technology*. Advance online publication. <https://doi.org/10.63053/ijset.50>

- Andrade, J., & Bragança, L. (2016). Sustainability assessment of dwellings—A comparison of methodologies. *Civil Engineering and Environmental Systems*, 33(2), 125–146.
- Balestra, C., & Sultan, J. (2013). *Home sweet home: The determinants of residential satisfaction and its relation with well-being* (OECD Statistics Working Papers, No. 2013/05). OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/5jzbcx0czc0x-en>
- Barron, L., & Gauntlett, E. (2002). *Housing and sustainable communities indicators project: Stage 1 report – Model of social sustainability*. Western Australian Council of Social Service.
- Bhatti, M., & Dixon, A. (2003). Introduction to special focus: Housing, environment and sustainability. *Housing Studies*, 18(4), 501–504.
<https://doi.org/10.1080/02673030304245>
- Blazey, P., & Gillies, P. (2010). Sustainable housing in Australia: Fiscal incentives and regulatory regimes—Current developments and policies for the future. In *Sustainable development and environmental management: Lessons from Australia and Malaysia* (pp. 215–230). Springer.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780199577989.003.0013>
- Brown, B., Perkins, D., & Brown, G. (2003). Place attachment in urban neighborhoods: Social sustainability indicators. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259–271.
- Bulkeley, H., & Betsill, M. (2005). Rethinking sustainable cities: Multilevel governance and the urban politics of climate change. *Environmental Politics*, 14(1), 42–63.
- Chan, A. P., & Adanbre, M. A. (2019). Bridging the gap between sustainable housing and affordable housing: The required

- critical success criteria. *Building and Environment*, 151, 112–125.
- Chiu, R. L. H. (2003). Social sustainability, sustainable development and housing development: The experience of Hong Kong. In *The Routledge handbook of sustainability* (pp. 221–239). Routledge.
- Chiu, R. L. H. (2004). Socio-cultural sustainability of housing: A conceptual exploration. *Housing, Theory and Society*, 21(2), 65–76.
- Cubillos-González, R. A., & Cardoso, G. T. (2021). Affordable housing and clean technology transfer in construction firms in Brazil. *Technology in Society*, 67, 101768.
- Dempsey, N., Bramley, G., Power, S., & Brown, C. (2011). The social dimension of sustainable development: Defining urban social sustainability. *Sustainable Development*, 19(5), 289–300. <https://doi.org/10.1002/sd.417>
- El-Husseiny, M. A., & Kesseiba, K. (2012). Challenges of social sustainability in neo-liberal Cairo: Re-questioning the role of public space. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 68, 790–803.
- Fensterseifer, P., Gabriel, E., Tassi, R., Piccilli, D. G. A., & Minetto, B. (2022). A year-assessment of the suitability of a green façade to improve thermal performance of an affordable housing. *Ecological Engineering*, 185, 106810.
- Fisher, L. M., Pollakowski, H. O., & Zabel, J. (2009). Amenity-based housing affordability indexes. *Real Estate Economics*, 37(4), 705–746. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6229.2009.00261.x>
- Francart, N., Polycarpou, K., Malmqvist, T., & Moncaster, A. (2022). Demands, default options and definitions: How artefacts mediate sustainability in public housing projects

- in Sweden and Cyprus. *Energy Research & Social Science*, 92, 102765.
- Golubchikov, O., & Badyina, A. (2012). *Sustainable housing for sustainable cities: A policy framework for developing countries*. UN-Habitat.
- Gorjian, S. (2025). *Sustainable energy technologies for the building sector*. Academic Press.
- Gorjian, M. (2025). Affordable and sustainable housing: A systematic review of global evidence, equity gaps, and policy pathways. *Housing Studies*. Advance online publication.
- Hidalgo, R., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical issues. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281.
- Hoşkara, E., & Sey, Y. (2008). Ülkesel koşullar bağlamında sürdürülebilir yapım. *İTÜ Dergisi Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7, 50–61.
- Ingrao, C., Messineo, A., Beltramo, R., Yigitcanlar, T., & Ioppolo, G. (2018). How can life cycle thinking support sustainability of buildings? *Journal of Cleaner Production*, 201, 556–569.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Jara-Baeza, F., Rajagopalan, P., & Andamon, M. M. (2023). A holistic assessment of indoor environmental quality perception in Australian high-rise social housing. *Energy and Buildings*, 284, 112859.
- Jyothi, K. K., & Ramachandran, K. V. (2024). Sustainability of housing conditions in rural Kerala. *International Journal*

- of Social Science and Economic Research*, 9(5), 1450–1465. <https://doi.org/10.46609/IJSSER.2024.v09i05.008>
- Khan, M. S. I., & Fang, P. (2020). Research proceeding on sustainable practices in affordable housing. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 555(1), 012115. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/555/1/012115>
- Kibert, C. J. (1994). *Sustainable construction: Proceedings of the First International Conference of CIB TG 16*. University of Florida.
- Knez, I. (2005). Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25(2), 207–218.
- Knight Frank India. (2025). Affordable housing gap widens; India builds just 0.36 homes for every unit of sale. *Housing.com*. <https://housing.com/news/affordable-housing-gap-widens-india-builds-just-0-36-homes-for-every-unit-of-sale/>
- Laquatra, J. (2020). Sustainable housing: Reducing the carbon footprint of the residential sector. *Applied Environmental Research*, 42(1), 1–15. <https://doi.org/10.35762/AER.2020.42.1.1>
- Littig, B., & Griebler, R. (2005). Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 65–79.
- Malik, J., & Bardhan, R. (2020). Energy target pinch analysis for optimising thermal comfort in low-income dwellings. *Journal of Building Engineering*, 28, 101045.
- Marvi, S., Khan, R., & Ahmed, T. (2024). Community accessibility and safety in Hyderabad: Social

- sustainability perspectives. *International Journal of Urban Development*, 29(4), 112–129.
- Moore, T., Nicholls, L., Strengers, Y., Maller, C., & Horne, R. (2017). Benefits and challenges of energy efficient social housing. *Energy Procedia*, 121, 300–307.
- Mulanga, M. (2011). *Constrains and opportunities of sustainable housing in low-income urban settings*. International Institute for Environment and Development.
- Mulliner, E., & Maliene, V. (2015). An analysis of professional perceptions of criteria contributing to sustainable housing affordability. *Sustainability*, 7(3), 248–260. <https://doi.org/10.3390/su7030248>
- Mulliner, E., Malys, N., & Maliene, V. (2016). Comparative analysis of MCDM methods for the assessment of sustainable housing affordability. *Omega*, 59, 146–156. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2015.07.004>
- Newman, P. (2002). *Sustainability and housing: More than a roof over head*. Housing and Sustainable Communities Linkage Project.
- Okeyinka, Y. (2014). Housing in the third world cities and sustainable urban developments. *Developing Country Studies*, 4(8), 112–120.
- Oyediran, O. S. (2019). Institution and housing development: Mirage, magic and miracle of low-cost housing in Nigeria. *Economic and Financial Review*, 57(4), 37–68.
- Pullen, S., Arman, M., Zillante, G., Zuo, J., Chileshe, N., & Wilson, L. (2010). Developing an assessment framework for affordable and sustainable housing. *Australasian Journal of Construction Economics and Building*, 10(1/2), 60–76.

- Reed, R. G. (2008). *The relationship between sustainability and housing value*. Paper presented at the 14th Annual Pacific Rim Real Estate Society Conference, Kuala Lumpur, Malaysia.
- Ruíz, M. A., & Mack-Vergara, Y. L. (2023). Resilient and sustainable housing models against climate change: A review. *Sustainability*, 15(18), 13544. <https://doi.org/10.3390/su151813544>
- Saidu, A. I., & Yeom, C. (2020). Success criteria evaluation for a sustainable and affordable housing model: A case for improving household welfare in Nigeria cities. *Sustainability*, 12(2), 656. <https://doi.org/10.3390/su12020656>
- Saliu, I., & Akiomon, E. (2022). Sustainable housing in developing countries: A reality or a mirage. In A. Almusaed & A. Almssad (Eds.), *Sustainable housing* (pp. 1–14). IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.99060>
- Shama, Z. S., & Motlak, J. B. (2019). Indicators for sustainable housing. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 518(2), 022009. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/518/2/022009>
- Silva, L. P. P., Najjar, M. K., Da Costa, B. B. F., Haddad, A. N., & Vieira, D. R. (2024). Sustainable affordable housing: State-of-the-art and future perspectives. *Sustainability*, 16(10), 4187. <https://doi.org/10.3390/su16104187>
- Streimikiene, D. (2015). Quality of life and housing. *International Journal of Information and Education Technology*, 5(2), 140–145.
- Sunday, D., Shukor Lim, N. H. A., & Mazlan, A. N. (2021). Sustainable affordable housing strategies for solving low-

- income earners housing challenges in Nigeria. *Studies of Applied Economics*, 39(4).
- Sujatha, M. (2025). Sustainable urban housing. *International Journal for Science Technology and Engineering*. Advance online publication. <https://doi.org/10.22214/ijraset.2025.72510>
- Tan, T. H. (2011). Sustainability and housing provision in Malaysia. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*, 7(1), 62–75.
- UN-Habitat. (2012a). *Sustainable housing for sustainable cities: A policy framework for developing countries*. UN-Habitat. ISBN: 978-98-1-132488-4
- UN-Habitat. (2012b). *Going green: A handbook of sustainable housing practices* (in developing countries). Nairobi, Kenya: UN-Habitat.
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2015). *Geneva UN Charter on Sustainable Housing*. Geneva: UNECE. <https://unece.org/housing/charter>
- Uzzell, D., Pol, E., & Badenas, D. (2002). Place identification, social cohesion, and environmental sustainability. *Environment and Behavior*, 34(1), 26–53. <https://doi.org/10.1177/0013916502034001003>
- Winston, N. (2009). Urban regeneration for sustainable development: The role of sustainable housing? *European Planning Studies*, 17(12), 1781–1796. <https://doi.org/10.1080/09654310903265954>
- zu Ermgassen, S. O. S. E., Drewniok, M. P., Bull, J. W., Corlet Walker, C. M., Mancini, M., Ryan-Collins, J., & Serrenho, A. C. (2022). A home for all within planetary boundaries: Pathways for meeting England's housing needs without transgressing national climate and

biodiversity goals. *Ecological Economics*, 201, 107562.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107562>

YAPILARDA PASİF TERMOREGÜLASYON YÖNTEMLERİ¹

Banu Çiçek AVCIOĞLU²

Hüdayim BAŞAK³

1. GİRİŞ

Dünyadaki enerjinin %40'ı binalarda kullanılmaktadır. Binalardaki enerjinin %80'i ise ısınma ve sıcak su ihtiyaçları için kullanılmaktadır. Günümüz şartlarında ısınma ihtiyacı gaz, petrol, kömür ile sağlanırken soğutma ihtiyacı elektrikle sağlanmaktadır ve zamanla elektrik tüketimine olan talep artacaktır. Elektrik tüketiminin artmasıyla elektriğin karbon ayak izinden dolayı karbon dioksit emisyonu zamanla artacaktır ve bugün bile binaların karbon dioksit emisyonundaki payı %30'dur. Mevcut ısınma ve soğutma yöntemleri hava kirliliğine, sınırlı kaynakların tüketimine ve küresel ısınmayla beraber iklim değişikliğine sebep olurken ekonomiye de zarar vermektedir. Termal ihtiyaçlar için enerjiye olan talebin aynı oranda karşılanamaması ve dağıtılamaması, enerji kaynaklarının yönetimindeki diğer problemlerdir (Ge vd., 2018; Sarbu & Sebarchievici, 2014; Yang, Yan, & Lam, 2014). Son 40 yılda yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşam alanlarındaki konforun sağlanmasında mühendislik ve enerji bilimleri ve çevresel bilimlerin ardışık bir şekilde diğer alanlara göre etkin rol üstlenen

¹ Bu çalışma “Biyomimetik Tasarım Metodolojisi ile Termoregülatif Yapı Kabuğu Birimi Tasarımı” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

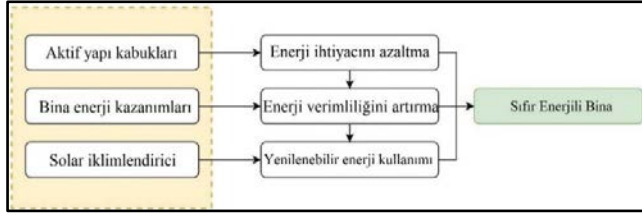
² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği, bcavcioglu@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2517-0164.

³ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği, hbasak@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8066-5384.

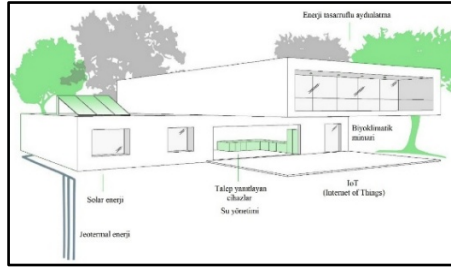
alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Termal konforu sağlarken ortaya çıkan zararları mümkün olduğunca azaltmak ve mevcut kaynakları en iyi şekilde değerlendirebilmek için enerji, tasarruflu olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda, binalarda etkin sıcaklık yönetimi stratejileri geliştirebilmek için ilgili bilim alanlarının multidisipliner çalışmaları gerekmektedir. Bu çalışmada farklı alanlara hizmet edebilecek stratejilere dair bilgi edinilebilmesi adına yapılarda enerji etkin pasif termoregülasyon yöntemleri üzerine kapsamlı bir aktarım amaçlanmaktadır.

2. YAPILARDA SICAKLIK YÖNETİMİ

Yapılarda yaşayan insanların termal konforu sağlarken aynı zamanda karbon salınımının azaltılması ve iklim değişikliğinin önlenmesi için çevresel etkileri minimuma indirmek gerekmektedir. Literatürde günümüz teknolojilerinin maliyeti ve sistemlerin yönetimi için gerekli enerji tüketimi dikkat çekici noktalar arasındayken, çevresel etkiler de artık önemli hale gelmeye başlamıştır (Belussi vd., 2019; Carreras, Boer, Cabeza, Jiménez, & Guillen-Gosalbez, 2016). Bu da enerji tüketiminin azaltılmasıyla doğrudan ilgilidir. Binalarda kullanılan enerji tüketiminin azaltılması, öncelikle binalardaki enerji talebini kendi kendine yeterlik ile azaltmak ve sonrasında ise gerekli enerjiyi yenilenebilir enerji kaynakları ile sağlamakla gerçekleştirilebilmektedir (Şekil 1). Enerjiyi bu şekilde yönetme prensibi üzerine kurulu bu tür binalar, Sıfır Enerjili Bina (Zero Energy Building - ZEB) olarak tanımlanmaktadır (Şekil 2) (Belussi vd., 2019).

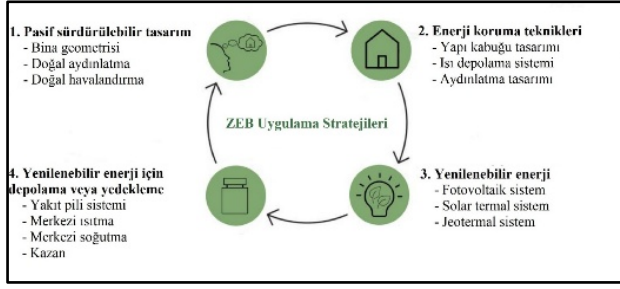
Şekil 1. Teknolojilerin sıfır enerjili binalara yönlendirilmesi
(Cabeza & Chàfer, 2020)

Şekil 2. Sıfır enerjili bina (Zero Energy Building-ZEB) konsepti
(Cabeza & Chàfer, 2020)

2.1. Günümüz Stratejileri ve Teknolojileri

ZEB yapılarda kendi kendine yetebilirliği sağlamak amacıyla dışarıdan talep edilen enerji miktarını minimize etmeye yönelik stratejiler olarak tanımlanabilecek “pasif stratejiler” ve gerekli enerjiyi doğadan elde etmeye yönelik stratejiler olarak tanımlanabilecek “aktif stratejiler” olmak üzere iki çeşit yaklaşım kullanılmaktadır (Şekil 3). Enerji talebini azaltmayı hedefleyen pasif stratejilerin ilki bina tasarımıdır ve bina geometrisi, doğal ıslıklandırma ve doğal havalandırmayı kapsamaktadır. İkincil olarak ise enerji koruma stratejileri gelmektedir. Bu stratejiler de yapı kabuğu ve ısı depolama sistemlerini kapsamaktadır. Sonrasında gerekli enerjiyi mümkün olan en az çevresel etkiyle elde etmeyi hedefleyen aktif stratejiler gelmektedir ve biyokütle,

Şekil 1. Sıfır enerjili binaları elde etmek için uygulanabilir pasif ve aktif stratejiler (Cabeza & Chàfer, 2020)

Jeotermal ve solar enerjiler gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını kapsamaktadır. Son olarak ise termal enerjinin ve elektrik enerjisinin depolanabilirliği hedeflenmektedir (Cabeza ve Chàfer, 2020). Yönelinen stratejiler Tablo 1’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 1. ZEB konseptli yapılarda mevcut teknolojiler (Cabeza & Chàfer, 2020)

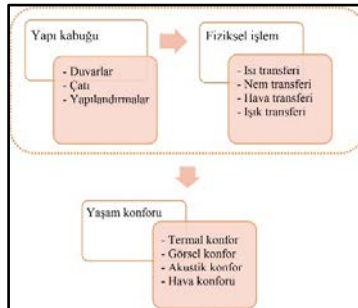
Bina geometrisi	-
Yapı kabuğu geliştirmeleri	Termal yalıtım Hava sızdırmazlığı Termal yüklenim Yansıtıcı/yeşil çatılar Aktif gölgelendirme sistemleri Yeni/geliştirilmiş/sürdürülebilir malzemeler
Pencere/cam geliştirmeleri	Seçici cam Geliştirilmiş cam Elektrokromik pencere camı
İç koşullar	İç tasarım koşulları İç ısı yükleri
HVAC	Doğal havalandırma Biyokütle kazanı Hava kaynaklı ısı pompası (Air Source Heat Pump - ASHP) Toprak kaynaklı ısı pompası (Ground Source Heat Pump-GSHP) Mekanik havalandırma ve ısı geri kazanımı (Mechanical Ventilation and Heat Recovery - MVHR) Solar termal Merkezi ısıtma ve soğutma
Güç	Solar fotovoltaik (Photovoltaic - PV) Yakıt hücreleri
HVAC ve Güç	Hibrit solar enerji fotovoltaik-termal (PV/T) Mikro kombine ısı ve güç (Micro-combined heat and power - CHP) Mikro rüzgâr üretimi Gerilim optimizatörleri Geliştirilmiş kontrol

2.2. Biyoklimatik Stratejiler

Yapılarda ısıl ihtiyaçları karşılamak amacıyla enerji tüketen HVAC sistemleri yerine, bilinen en eski pasif ısıl düzenleme yöntemlerini kullanan ve mevcut çevre şartlarına uyumlanabilen yapılar biyoklimatik yapılar olarak tanımlanmaktadır (Tejero-González, Andrés-Chicote, García-Ibáñez, Velasco-Gómez, & Rey-Martínez, 2016). Bu tür yapılardaki enerji yönetimi, doğadaki enerjinin kaynağı olan Güneş ışınlarının yönetimi ilkesi üzerine kuruludur. Bu ilişkinin bir kısmı, yapıdaki kapalı yüzeyler olarak tanımlanan yapı kabuğu ile sağlanmaktadır (Manzano-Agugliaro, Montoya, Sabio-Ortega, & García-Cruz, 2015).

2.2.1. Termoregülasyonda Pasif Yapı Kabuğu Stratejileri

Yapı kabuklarının birincil amacı yapılarda iç ortam ile dış ortamı birbirinden ayırarak iç ortamdaki yaşam konforunu sağlamaktır. Bu bağlamda, teknolojik, termal, fonksiyonel, çevresel ve estetik bileşenleri olduğu gibi yapının enerji yönetim performansı ve sürdürülebilirlik üzerinde de son derece etkin bir role sahiptir. Bu nedenle yapı kabuğunun formu ve yapıldığı malzeme oldukça önemlidir (Şekil 4) (Kumar & Raheja, 2016; Mussard, 2017; Stevanović, 2013).

Şekil 4. Yapı kabuğunun ana bileşenleri ve içindeki fiziksel süreçler (Cabeza ve Chàfer, 2020)

Doğayla uyumlanarak minimum zarar, maksimum fayda ilkesi üzerine kurulu ve literatürde iklim uyumlu yapı kabuğu (Climate Adaptive Building-CAB) olarak tanımlanan yapı kabukları, dinamik çözümler sunarak, binaların değişen çevre şartlarında farklı senaryolara cevap verebilmelerini ve enerjiyi optimum şekilde kullanarak performanslarını sürdürebilmelerini sağlamaktadır. Bu da fonksiyonlarının, özelliklerinin ve davranışlarının tekrarlayıcı ve tersine değişim gösterebilme özelliklerine sahip olabilmesiyle sağlanmaktadır (Longo, Montana, & Sanseverino, 2019; Loonen, Trčka, Cóstola, & Hensen, 2013). Günümüze kadar gelmiş yapılarda fonksiyonel ve görsel olarak uygulanabilirlik için yeni stratejilerin geliştirilmesi kadar ekonomik olarak uygulanabilirliği ve performansı da gözeten, aynı zamanda çevreyle uyumlu yeni malzeme seçimi ve geliştirimi de önem arz etmektedir (Cabeza vd., 2013; Cabeza, De Gracia, & Pisello, 2018; Webb, 2017).

Yapılarda termal enerji yönetimini doğaya uyumlanarak sağlayan ve yapılarda çatı ve duvarlara uygulanabilir olan pasif yapı kabuğu stratejileri şu şekildedir (Cabeza ve Chàfer, 2020):

- Yalıtım
- Doğal havalandırma
- Çift katmanlı duvarlar (Double Skin Façades - DSFs)
- Gölgeleme
- Yeşil alan kullanımı
- Faz Değiştiren Malzeme (Phase Change Material - PCM) ile termal yüklenim
- Serbest soğutma
- Çatı kaplamaları
- Buharlaşmalı soğutma
- Çatı havuzları

2.2.1.1.Yalıtım

Termal yalıtım geliştirmeleri yapı kabuğu teknolojisinin de ilerlemesiyle enerji tüketimini azaltmanın ana bileşenlerindendir. Yapı kabuklarındaki hava kaçağına bağlı ısı kaybı, total ısı kaybının %40'ı kadar olabilmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020; Mélois, Moujalled, Guyot, & Leprince, 2019). Bunu önlemek adına yapılarda kullanılan geleneksel yalıtım malzemeleri řu şekildedir (Jelle, 2011):

- Mineral yün
- Geniřletilmiş polistiren (Expanded Polystyrene - EPS)
- Ekstrüde edilmiş polistiren (Extruded Polystyrene - XPS)
- Poliüretan (Polyurethane - PU)
- Selüloz
- Mantar

Yalıtımda kullanılan inovatif malzemeler ise řu şekildedir:

- Vakumlu Yalıtım Panelleri (Vacuum Insulation Pannels - VIP)
- Gazlı Yalıtım Panelleri (Gas-Filled Pannels - GFP)
- Aerojeller
- Vakumlu Yalıtım Malzemeleri (Vacuum Insulation Materials - VIM)
- Nano Yalıtım Malzemeleri (Nano Insulation Materials - NIM)
- Dinamik Yalıtım Malzemeleri (Dynamic Insulation Materials - DIM)

Termal iletkenlik, delik hassasiyeti, kesilerek şekillendirme ile binaya uygulanabilirlik, mekanik dayanım, yangın koruması, yangın sırasında duman salınımı, iklimin sebep olduğu termal yaşlanmaya dayanıklılık, donma-çözünme döngülerine dayanıklılık, suya dayanıklılık, maliyet ve çevreyle etkileşim yalıtım malzemelerinde gözetilen etkenlerdir.

Kullanımı yapının yer, duvar, tavan ve çatı gibi yerlerine göre değişmekte olan yalıtım malzemelerinden mineral yün; cam yünü ve taş yünü olmak üzere iki çeşittir ve levha halinde kullanılsa da yapıdaki oyuk ve boşlukları doldurmada sıkça tercih edilmektedir. Su buharının ısıyla şişirilerek elde edilen EPS, termal dayanım özelliğini kaybetmeden kesilerek binaya uygulanabilmektedir. XPS ise eritilmiş ham petrole şişirme gazı eklenmesiyle elde edilmektedir. XPS de EPS gibi kesilerek şekillendirilebilmektedir. Geri dönüştürülmüş kâğıt veya ağaç liflerinden elde edilen selüloz, yapılardaki boşlukları doldurmak için kullanıldığı gibi levha halinde de kullanılmaktadır. Mantar meşesinden elde edilen mantar ise hem dolgu malzemesi hem de levha halinde kullanılabilir. Pencere ve kapılarda dolgu malzemesi olarak kullanılan PU, mineral yün, polistiren (Polystyrene – PS) ve selülozla karşılaştırıldığında minimum termal iletkenliğe sahip, dolayısıyla yalıtımı en iyi şekilde yapan malzemedir. Belirlenen amaçta kullanımı güvenli olan PU, yangın durumunda hidrojen siyanür (Hydrogen Cyanide - HCN) salmaktadır. HCN hücre selülünü engelleyen çok zehirli bir gazdır. Mineral yün, EPS, XPS, PU ve selülozun termal iletkenliği sıcaklık, nem ve kütle yoğunluğuna göre değişmektedir.

Metalize polimer lamine tabakalar arasında dumanlı silikanın açık gözenekler halinde bir araya getirilmesiyle elde edilen VIP kesildiği zaman bütünlüğünün bozulmasından dolayı iletkenliği artmakta ve yalıtım özelliği düşmektedir. Bu nedenle kesilerek şekillendirmeye uygun değildir. 50-100 yıl kullanım

ömründe termal yaşlanma ile iletkenliğinin artması VIP'nin bir diğer dezavantajıyken mineral yün ve polistiren ürünlerle karşılaştırıldığında daha iyi bir termal yaşlanma performansı göstermesi ve ekonomik kazanç sağlaması VIP'i daha tercih edilebilir bir malzeme kılmaktadır.

Argon (Argon-Ar), kripton (Krypton - Kr) ve ksenon (Xenon - Xe) gibi havadan daha az iletken bir gazla yalıtım sağlamayı öneren GFP, yapısındaki düşük emisyonlu ızgaralar sayesinde ışınlama transferi azaltmaktadır. Yapısındaki gazların havayla veya nemle temasının önlenmesi GFP'lerde önemli bir husustur. Bu bağlamda vakumlu yalıtım panelleri, gazlı yalıtım panellerine göre yalıtım konusunda çok daha başarılıdır.

Aerogeller süper kritik kurutma yoluyla, bir jeldeki sıvı bileşenin uzaklaştırılırken katı matrisin jel içinde çökmeden tutulmasıyla elde edilmektedir. Aerogeller yüksek gözenek miktarı ve transparan oluşundan dolayı genellikle silika jellerden üretilir. Silika aerogeller, çapraz bağlı SiO₂ (Silicon Dioxide - Silikon Dioksit) zincirlerinden oluşur ve hava ile doldurulmuş çok sayıda küçük gözeneklere sahiptir. Gözenekli oluşu aerogelleri termal yalıtımda oldukça başarılı yapmaktadır. Diğer yandan, yüksek gözeneklilik aerogellerin mekanik mukavemetinin de düşmesine sebep olmaktadır. Yüksek maliyeti sebebiyle kullanımının yaygın olamasa da günümüzde en iyi performansla sahip yalıtım malzemesi olarak uzay teknolojilerinde de kullanılan aerogeller, opak, yarı transparan ve transparan olabilmelerinden dolayı oldukça caziptir.

Termal iletkenliğin istenen aralıkta ayarlanabilmesini sağlayan DIM ve VIP teknolojisindeki gözenekleri nano boyutta küçülterek termal iletkenliği azaltmayı öneren NIM ise gelecekte kullanımı yaygınlaşacak malzemelerdendir.

Yalıtım malzemelerinin kullanımında en önemli faktörlerden biri malzeme kalınlığıdır. 50 cm üzeri kalınlıktaki

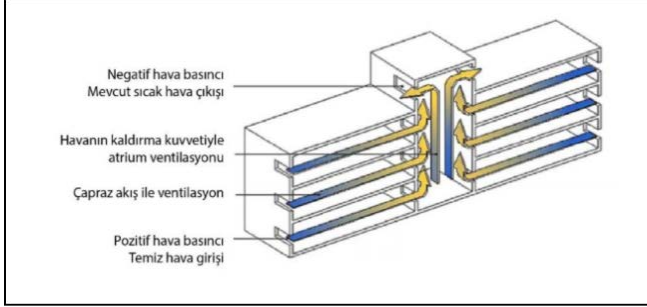
levhalar çatı ve duvarlarda ekstra yapılanma gerektirdiğinden tercih edilmemektedir. Yalıtım malzemesinin kalınlaşması aynı zamanda maliyeti de artırdığından, ideal yalıtım malzemesi kalınlığı termal iletkenliğin ve optimum maliyetin bir arada sağlandığı aralıktır (Aditya vd., 2017; Jelle, 2011).

Görsel katkıları kadar güneş ışıklarını kullanarak enerjinin etkin kullanımını sağlayan transparan yalıtım malzemeleri (Transparent Insulation Materials - TIM) kullanımı ise gelecekte bir üst seviye yalıtım teknolojisi olarak tanımlanmaktadır (Sun, Wilson, & Wu, 2018). Sürdürülebilir potansiyeli olan, doğal malzemelerden bitki lifleri veya geri dönüştürülmüş malzemeler, geleceğin yalıtım malzemeleri olarak önerilmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020; Wang vd., 2018).

2.2.1.2. Doğal Havalandırma

HVAC sistemler kullanmadan termal konforu sağlamanın bir diğer yolu olan doğal havalandırma, sıcak mevsimlerde güneş ışınlamıyla rüzgârın itirme kuvveti (thermal buoyancy) sayesinde serinleme ihtiyacını enerji tüketmeksizin karşılamaktır (Cabeza & Chàfer, 2020; Tejero-González vd., 2016). Rüzgâr bacası, güneş bacası ve binalardaki hava koridorları olarak tanımlanabilir atriumlar (Şekil 5) da doğal havalandırma ile birlikte kullanılan yapılardandır. Atriumların geometrisi, sayısı ve konumu binada oluşturulacak hava akımlarının etkinliği bakımından önem arz etmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020; Moosavi, Mahyuddin, Ab Ghafar, & Ismail, 2014). Salcido ve arkadaşlarının ofis binalarında incelediği Karışık-Mod Havalandırma (Mixed-Mode Ventilation - MMV) sistemleri ise hem doğal havalandırma hem mekanik sistemleri birleştirerek günün farklı zamanlarında veya farklı mevsimlerde termal konfor ihtiyacına cevap vermektedir. Bu şekildeki hibrit sistemler ile farklı yön ve hızdaki rüzgâr için optimize edilmiş gölgeleme, kaplama, yalıtım ve cephe tasarımlarıyla doğal havalandırmadan maksimum verim elde

edilebilirken mekanik sistemler için gerekli enerji tüketimini de minimize edilmektedir (Salcido, Raheem, & Issa, 2016).

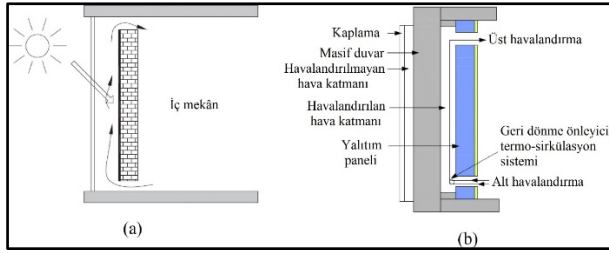

Şekil 5. Atriyum yoluyla doğal havalandırmayı temsil eden akış diyagramı (Moosavi, Mahyuddin, Ab Ghafar ve Azzam Ismail, 2014)

2.2.1.3. Çift Katmanlı Duvarlar (Double skin façades-DSFs)

DSF'ler birbirine paralel iki duvar arasındaki boşluktan akan hava akışı prensibine dayanan duvar modeline verilen genel bir grup olup yapı, geometri, boşluktaki havalandırma mekanizması ve hava akış şemalarına göre çeşitlenmektedir (Şekil 6). Özelleşmiş hali Trombe duvarlar (trombe walls) olarak literatürde yer alan bu duvar modeli, solar ön ısıtma, enerji tasarrufu, ses koruması, rüzgâr ve kirletici maddelerden koruma, estetik kalite, gece soğutması ve fotovoltaik hücreler (Photovoltaik cell - PV cell) ile enerji birikimi için alan sağlayan bir tampon bölge sağlamaktadır (Cabeza & Chàfer, 2020; Catto Lucchino, Goia, Lobaccaro, & Chaudhary, 2019). Solar ısıyı biriktiren Trombe duvarı, koyu renkte ve yüksek yoğunluklu dış duvar ile bu duvarın 10 cm önündeki saydam bir duvarın birleşiminden oluşmaktadır. Saydam duvar güneş ışınlarını geçirirken arkasındaki duvar ısıyı yüklenir. Kışın ısınmak amacıyla, yazın ise serinlemek amacıyla Trombe duvarlardan yararlanılmaktadır. Kış mevsiminde gelen güneş ışınlarından, duvar tarafından absorbe edilemeyenleri cama geri yansısa da

bazıları çıkamaz ve içeride kalır. Bu ışınlar iki duvar arasındaki boşlukta bulunan havayı ısıtır. Isınan hava duvarın üst kısmında bulunan menfezler ile içeriye aktarılır ve iç ortam ısıtılmış olur. İçeride ısıyı aktardıktan sonra soğuyan ve aşağı çöken hava, aynı şekilde alt menfezlere gelerek tekrar ısınmak üzere hava boşluğuna geçer. Bu döngü duvardaki enerji var olduğu sürece devam etmektedir. Kış gecelerinde gündüz biriktirilen enerji kaybının önlenmesi için ise saydam tabaka yalıtımlı kullanılabilir.

Şekil 6. Klasik trombe duvarı (a), kompozit Trombe duvarı (b)
(Cabeza ve Chäfer, 2020)

Yaz mevsiminde ise duvarın altına açılan menfezler aracılığı ile dışarıdan serin hava alınır. Serin hava içeride ısınarak yükselir ve duvarın üstündeki menfezlerden dışarı atılır (Tokuç & Yıldızber, 2009). Trombe duvarlar %16 oranında enerji tasarrufu sağlamaktadır (Pomponi, Piroozfar, Southall, Ashton ve Farr, 2016). Genel olarak DSF yapılardan maksimum verim sağlanabilmesi için yapılandırıldıkları iklime göre tasarımları da çeşitlenmelidir (Ibañez-Puy, Vidaurre-Arbizu, Sacristán-Fernández, & Martín-Gómez, 2017). DSF duvarlar; Trombe-Michel duvarlar, sulu Trombe duvarı, zikzak Trombe duvarı, solar trans-duvarlar, akışkanlaşmış Trombe duvarı ve PV Trombe duvarlar olmak üzere çeşitlenmektedir. Sulu Trombe duvarlar ise, opak yapı kabuklu su duvarı, PCM su duvarı ve diğer pasif yapılarla kombine su duvarları olmak üzere dört çeşittir. Bu seçeneklerin mevsime ve yere göre termal performansları gözetilerek farklı uygulamalara gidilmektedir (Wu & Lei, 2016).

2.2.1.4. Gölgeleme

Gölgeleme sistemleri pasif gölgeleme, aktif gölgeleme ve biyomimetik yaklaşım ile entegre edilmiş hibrit sistemler olmak üzere üç çeşittir (Al-Masrani, Al-Obaidi, Zalin, & Isma, 2018). Pasif gölgeleme sistemleri güneş ışınlarının binaya özel olarak yönlendirilmesi ile binanın ısı yüklenimini ve serinleme ihtiyacını azaltırken, aynı zamanda yapı içinde doğal aydınlatmayı da sağlamaktadır (Bhamare, Rathod, & Banerjee, 2019; Cabeza & Chàfer, 2020). Aktif gölgeleme sistemleri ise güneş ışınlarını seçerek ve optimize ederek doğal aydınlatmayı ve ısınmayı sağlamaktadır (Konstantoglou & Tsangrassoulis, 2016; Oropeza-Perez & Østergaard, 2018). Aktif gölgeleme sistemleri akıllı cam, kinetik gölgeleme ve yenilenebilir enerjiyle entegre edilmiş gölgeleme olmak üzere üç çeşittir. Kinetik gölgeleme sistemleri katlanabilir ve döner gölgeleme sistemleri olmak üzere iki çeşittir. Bunlardan katlanabilir sistemler, akıllı kumanda ve sensörler gerektirdiğinden maliyetinden dolayı kullanımı sınırlandırmaktadır. Döner gölgeleme sistemleri yatırım maliyeti, malzeme ve kaynak ulaşılabilirliği bakımından katlanabilir sistemlere göre daha tercih edilir durumdadır. Yenilenebilir enerji kullanan PV sistemler ise gölgeleme sağlarken aynı zamanda enerji üretimi de sağladığından avantajlı ve tercih edilebilir sistemlerdendir (Al Dakheel & Tabet Aoul, 2017). Aktif gölgeleme sistemleri, binada soğutma için gerekli enerjiyi %12-%50 arasında azaltmaktadır (Al-Masrani vd., 2018)

2.2.1.5. Yeşil Alan Kullanımı

Enerji korunumu için pasif stratejilerden bir diğeri olan yeşil alanların kullanımı ise binanın cephe, çatı ve balkon bölümlerinde tercih edilmektedir. Yeşillik kullanımı, nem ile ani ısı dalgalanmalarını önlerken karbon tutma özelliği ile enerji

tüketimini azaltarak iklim değişikliğini de yavaşlatmaktadır. Terleme ile buharlaşma sayesinde havayı nemlendirme ve yaprakların biyofiltrasyon özelliği ile havadaki organik uçucu bileşikleri arındırma sayesinde havayı temizleme özelliği ile iç ortam hava kalitesini yükselten yeşilliklerin kullanımında gözetilmesi gerek bazı faktörler vardır. Bunlar; konumlandırma, yaprak boyutları, nem tutma kapasitesi, bina formuna entegre edilme, yalıtım seviyesi ve farklı mevsimlerdeki performans durumları olup üzerine çalışma yapılması gereken faktörlerdendir. Yeşil alan yerleşiminde yatay konumlandırma sadece çatıda yapıldığından binanın diğer yüzeylerinden yararlanılamamaktadır. Bu durumda verim, çatı ile sınırlı kalmaktadır. Dikey konumlandırmada ise günümüz yüksek binalarında bitki boyunun göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bitkilerin ısı tutma kapasitesi kış mevsiminde bir avantajken yaprakların yaptığı gölge, ısıya olan ihtiyacı tekrar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle yalıtımı zayıf eski binalarda bitkiler ile oluşturulan ekstra katman yalıtımı geliştirmektedir. Güneş ışınları dik geldiğinden yeşil alan kullanımının maksimum yarar sağladığı mevsim ise yaz mevsimidir. Buharlaşma ile terleme ve gölgeleme sayesinde yazın binanın serinleme ihtiyacını karşılarken, yalıtıma olan katkısı ile de kışın termal enerji yönetimine katkı sağlayan yeşillik kullanımının avantajları dezavantajlarından daha fazla olduğundan binalarda kullanımı tercih edilebilir durumdadır (Charoenkit & Yiemwattana, 2016; Raji, Tenpierik, & Van Den Dobbelsteen, 2015).

2.2.1.6. Termal Yüklenim

Binalarda ısı yönetimi, ısının emilmesi, depolanması ve salınımı olarak tanımlanabilecek termal yüklenim ile de sağlanabilmektedir. Isının bu şekilde kullanımı, sıkıştırılmış toprak, bitki lifleri, bitki toprakları (plant aggregates) ve ferronikel cüruf ile karıştırılarak mukavemet ve esneklik kazandırılmış beton gibi yüksek yoğunluklu malzemelerle veya PCM ile

sağlanabilmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020; Laborel-Préneron, Aubert, Magniont, Tribout, & Bertron, 2016; Saha, Khan, & Sarker, 2018; Shafigh, Asadi, & Mahyuddin, 2018). Yüksek termal yüklenim özelliği olan bina kabukları çevresel sıcaklığı, azaltarak ve geciktirerek binaya iletmektedir. Buna “ısıl eylemsizlik” denilmektedir (Verbeke & Audenaert, 2018). Termal yüklenim bu özelliği ile pik yüklenim noktasını aşağı çekerek enerjinin bir sonraki gün de kullanımı sağlayarak enerji talebini dengelediğinden enerji korunumunu sağlamaktadır (Olsthoorn, Haghighat, Moreau, & Lacroix, 2017). Yapı kabuğuna PCM eklenmesi, yapıda ani ısı dalgalanmalarını önlediğinden PCM kullanımını bir avantaja dönüştürürken (Cabeza & Chàfer, 2020) PCM’nin ısınma ve soğuma için istenen sıcaklık değerini sağlamaya çalışması gecikmeyi de beraberinde getirmekte ve zaman gerektirmektedir. Binanın aralıklı kullanıldığı durumlarda da bu durum dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Faz değişimi sırasında yüksek hacim gerektirmesi de PCM malzemelerin bir diğer dezavantajıdır (Jelle, 2011).

2.2.1.7. Serbest Soğutma

Doğal havalandırmanın soğutma amacıyla kullanıldığı serbest soğutma ise dışarıdaki havayı ventilasyon ile ısı giderici olarak kullanan bir stratejidir. İç ortam sıcaklığı, dış ortam hava sıcaklığından daha yüksek olduğunda kullanılmaktadır. Aynı zamanda dış ortam sıcaklığı da konforlu sıcaklık aralığında olmalıdır. Bu strateji PCM’nin de yapı kabuğuna entegre edilmesi ile daha verimli bir hale getirilebilir. Yapı kabuğu gece elde ettiği serinliği gündüz saatlerinde kullanabilir. Bu yöntemin uygulanması, seçilen PCM malzemesine, PCM sıcaklığına, PCM stratejisine ve iklim koşullarına göre değişmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020).

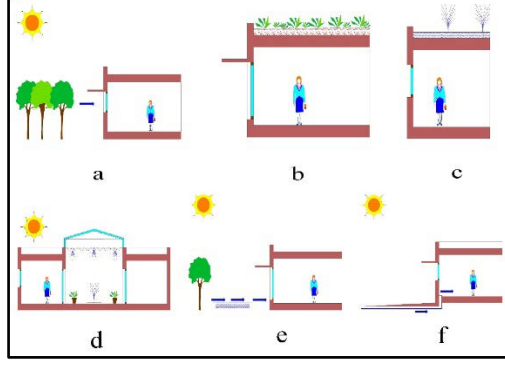
2.2.1.8. Çatı Kaplamaları

Pasif stratejilerden serinletme amaçlı yansıtıcı çatı kaplamaları, yeşil çatılar ve çatı havuzları gibi binanın ısınmasını önlemekte kullanılmaktadır. Bunun için, bir malzemenin beyazlık derecesi anlamına gelen ve yüzeye gelen ışığı soğurmadan yansıtabilme özelliğine sahip albedo malzemeler kullanılmaktadır. Kaplama, membran veya fayans formunda örtülen çatılar, yaz mevsiminde binanın aşırı ısınımını önleyerek iç mekânda termal konforu sağlarken enerji ihtiyacını da %57'ye kadar azaltabilmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020).

2.2.1.9. Buharlaşmalı Soğutma

Suyun bir alanda buharlaştırılması prensibine dayanan buharlaşmalı soğutma, nem aracılığı ile ısı yükünün dışarıdaki havaya aktarımıyla serinleme sağlanmasıdır. Bu yöntem, yaz mevsiminde ve kurak iklim koşullarında pasif serinletme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Buharlaşma doğrudan su aracılığı ile sağlanabildiği gibi bitkilerdeki nem aracılığı ile de sağlanabilmektedir. Bitkilendirme yapının dışında (Şekil 7 (a)) veya çatısında (Şekil 7 (b)) olabilmektedir. Spreyle su buharlaştırma ise yapının çatısında (Şekil 7 (c)) veya iç mekânda (Şekil 7 (d)) gerçekleştirilmektedir. Yapı dışında bir su birikintisinden suyun buharlaşmasıyla serinleyen havanın rüzgâr ile iç mekâna iletilmesi (Şekil 7 (e)) ve içinden aynı zamanda hava geçişine de izin verebilmesi için 1/3'üne kadar su ile dolu boruların yapı dışına yerleştirilmesi (Şekil 7 (f)) ile de buharlaşmalı soğutma sağlanabilmektedir (Manzano-Agugliaro vd., 2015). Yüksek verimlilik, düşük maliyet, bakım kolaylığı ve geri ödeme süresinin cazip olmasından dolayı geniş kullanım alanı sağlamaktadır. Buharlaşmalı soğutmanın dezavantajı, serinletilmek istenen havanın ulaşabileceği minimum sıcaklığın, dışarıdaki havanın nem miktarına bağlı olmasıdır. Dışarıdaki hava, maksimum nem doyumluğuna ulaştığında nem aracılığı ile

ısı alışverişi durmaktadır. Bu problem de kurutucu madde içeren ve buharlaşmalı soğutmanın dolaylı yolla yapıldığı sistemler ile çözülebilmektedir (Cabeza & Chàfer, 2020).

Şekil 7. Buharlaşmalı soğutma teknikleri: (a) dış bitkilendirme, (b) çatı bitkilendirmesi, (c) çatı spreyleme, (d) iç mekân spreyleme, (e) su birikintisi, (f) su boruları ile soğutma (Manzano-Agugliaro, Montoya, Sabio-Ortega ve García-Cruz, 2015)

2.2.1.10.Çatı Havuzları

Bir diğer pasif strateji olan çatı havuzlarında ise yazın dolaylı buharlaşmalı soğutma ile ışınlama soğutma yöntemi kombine edilerek serinleme sağlanırken kışın suyun ısı kapasitesi kullanılarak ısınma sağlanmaktadır. Çatıda solar ışınlama maruz kalan su, ısıyı yüklenir ve kondüksiyon ile çatının altında yer alan tavana iletir. Tavana iletilen ısı ise ışınlama ve biraz da konveksiyon ile iç ortamı ısıtır. Soğutma havuzları şu şekilde çeşitlenmektedir:

- Açık çatı havuzları
- Hareketli yalıtımlı çatı havuzları
- Yüzer yalıtımlı çatı havuzları
- Yürünebilir çatı havuzları
- Havalandırılmalı çatı havuzları
- Çantalı çatı havuzları

- Gölge çatı havuzları
- Havalandırılabilir çatı havuzları
- Kapalı çatı havuzları

Isıtma çatı havuzları ise şu şekilde çeşitlenmektedir:

- Skytherm
- Çatıya entegre sulu solar kolektör
- Gündüz saatlerinde su püskürten yürünebilir havuzlar
- Su püskürtmesiz açık çatı havuzları

Kurak ve ılıman iklimlerde verimli olması, yağmur suyunun depolaması ve yönetiminde etkin olması, aynı zamanda biriktirilen suyun yangın durumlarında da kullanılabilir olması ve diğer pasif stratejilerde olanın tersine performansının bina ile uyumundan etkilenmemesi çatı havuzlarının avantajlarından. Sadece çatı üstünde konumlandırılabilmesi ve dolayısıyla çatının kullanımına engel olması, iyi bakım sağlanmazsa su kaçağına veya kirliliğe sebep olması, çok katlı binalarda verimsiz olması, en verimli olduğu kurak iklimde aynı zamanda su temini gibi bir sorunun da olması ve binanın enerji yükünü uzaklaştırmak için tek başına yetersiz olması çatı havuzlarının önemli dezavantajlarından (Cabeza & Chàfer, 2020; Sharifi & Yamagata, 2015).

3. SONUÇ

Yapılarda enerji etkinliğini artırmak ve çevresel etkileri azaltmak, günümüz mimarlık ve mühendislik disiplinlerinin ortak hedefi haline gelmiştir. Bu kapsamda geliştirilen pasif termoregülasyon stratejileri, yapıların iklim koşullarına uyumlu hale getirilmesini sağlayarak enerji tüketimini minimize etmektedir. Literatürde görüldüğü üzere, yalıtım, doğal

havalandırma, çift katmanlı duvarlar, gölgelendirme sistemleri, yeşil alan uygulamaları ve termal yüklenim gibi pasif yöntemler, binalarda konfor koşullarını sağlarken enerji talebini düşürmekte ve karbon salınımını azaltmaktadır.

Doğayla uyumlu çözümler sunan biyoklimatik yaklaşımlar, yapı kabuğu üzerinden enerji yönetimini mümkün kılarak “Sıfır Enerjili Bina (ZEB)” konseptine geçişte temel bir adım oluşturmaktadır. Bu stratejilerin doğru biçimde bütünleştirilmesi, hem iklim değişikliğine karşı duyarlı hem de ekonomik açıdan sürdürülebilir yapı tasarımlarını mümkün kılmaktadır.

Gelecekte, malzeme teknolojilerindeki gelişmelerin (örneğin faz değiştiren malzemeler, nano yalıtım sistemleri ve dinamik cephelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, pasif sistemlerin performansının daha da artacağı öngörülmektedir. Bu doğrultuda, enerji verimliliğini artıran ve çevresel dengeyi koruyan mimari yaklaşımların desteklenmesi, sürdürülebilir yapılaşma politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aditya, L., Mahlia, T. I., Rismanchi, B., Ng, H. M., Hasan, M. H., Metselaar, H. S. C., ... Aditiya, H. B. (2017). A review on insulation materials for energy conservation in buildings. *Renewable and sustainable energy reviews*, 73, 1352-1365.
- Al Dakheel, J., & Tabet Aoul, K. (2017). Building Applications, opportunities and challenges of active shading systems: A state-of-the-art review. *Energies*, 10(10), 1672.
- Al-Masrani, S. M., Al-Obaidi, K. M., Zalin, N. A., & Isma, M. A. (2018). Design optimisation of solar shading systems for tropical office buildings: Challenges and future trends. *Solar Energy*, 170, 849-872.
- Belussi, L., Barozzi, B., Bellazzi, A., Danza, L., Devitofrancesco, A., Fanciulli, C., ... Salamone, F. (2019). A review of performance of zero energy buildings and energy efficiency solutions. *Journal of building engineering*, 25, 100772. <https://doi.org/10.1016/j.jobbe.2019.100772>
- Bhamare, D. K., Rathod, M. K., & Banerjee, J. (2019). Passive cooling techniques for building and their applicability in different climatic zones—The state of art. *Energy and Buildings*, 198, 467-490.
- Cabeza, L. F., Barreneche, C., Miró, L., Morera, J. M., Bartolí, E., & Fernández, A. I. (2013). Low carbon and low embodied energy materials in buildings: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 23, 536-542.
- Cabeza, L. F., & Chàfer, M. (2020). Technological options and strategies towards zero energy buildings contributing to climate change mitigation: A systematic review. *Energy and Buildings*, 219, 110009. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2020.110009>

- Cabeza, L. F., De Gracia, A., & Pisello, A. L. (2018). Integration of renewable technologies in historical and heritage buildings: A review. *Energy and buildings*, 177, 96-111.
- Carreras, J., Boer, D., Cabeza, L. F., Jiménez, L., & Guillen-Gosalbez, G. (2016). Eco-costs evaluation for the optimal design of buildings with lower environmental impact. *Energy and Buildings*, 119, 189-199.
- Catto Lucchino, E., Goia, F., Lobaccaro, G., & Chaudhary, G. (2019). Modelling of double skin facades in whole-building energy simulation tools: A review of current practices and possibilities for future developments. *Building Simulation*, 12(1), 3-27. <https://doi.org/10.1007/s12273-019-0511-y>
- Charoenkit, S., & Yiemwattana, S. (2016). Living walls and their contribution to improved thermal comfort and carbon emission reduction: A review. *Building and environment*, 105, 82-94. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2016.05.031>
- Ge, T. S., Wang, R. Z., Xu, Z. Y., Pan, Q. W., Du, S., Chen, X. M., ... Chen, J. F. (2018). Solar heating and cooling: Present and future development. *Renewable Energy*, 126, 1126-1140. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2017.06.081>
- Ibañez-Puy, M., Vidaurre-Arbizu, M., Sacristán-Fernández, J. A., & Martín-Gómez, C. (2017). Opaque Ventilated Façades: Thermal and energy performance review. *Renewable and sustainable energy reviews*, 79, 180-191.
- Jelle, B. P. (2011). Traditional, state-of-the-art and future thermal building insulation materials and solutions—Properties, requirements and possibilities. *Energy and buildings*, 43(10), 2549-2563.

- Konstantoglou, M., & Tsangrassoulis, A. (2016). Dynamic operation of daylighting and shading systems: A literature review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 268-283.
- Kumar, G., & Raheja, G. (2016). Design determinants of building envelope for sustainable built environment: A review. *International Journal of Built Environment and Sustainability*, 3(2). Geliş tarihi gönderen <https://ijbes.utm.my/index.php/ijbes/article/view/127>
- Laborel-Préneron, A., Aubert, J.-E., Magniont, C., Tribout, C., & Bertron, A. (2016). Plant aggregates and fibers in earth construction materials: A review. *Construction and building materials*, 111, 719-734.
- Longo, S., Montana, F., & Sanseverino, E. R. (2019). A review on optimization and cost-optimal methodologies in low-energy buildings design and environmental considerations. *Sustainable cities and society*, 45, 87-104. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.027>
- Loonen, R. C., Trčka, M., Cóstola, D., & Hensen, J. L. (2013). Climate adaptive building shells: State-of-the-art and future challenges. *Renewable and sustainable energy reviews*, 25, 483-493.
- Manzano-Agugliaro, F., Montoya, F. G., Sabio-Ortega, A., & García-Cruz, A. (2015). Review of bioclimatic architecture strategies for achieving thermal comfort. *Renewable and sustainable energy reviews*, 49, 736-755.
- Mélois, A. B., Moujalled, B., Guyot, G., & Leprince, V. (2019). Improving building envelope knowledge from analysis of 219,000 certified on-site air leakage measurements in France. *Building and Environment*, 159, 106145.

- Moosavi, L., Mahyuddin, N., Ab Ghafar, N., & Ismail, M. A. (2014). Thermal performance of atria: An overview of natural ventilation effective designs. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 34, 654-670.
- Mussard, M. (2017). Solar energy under cold climatic conditions: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 74, 733-745.
- Olsthoorn, D., Haghighat, F., Moreau, A., & Lacroix, G. (2017). Abilities and limitations of thermal mass activation for thermal comfort, peak shifting and shaving: A review. *Building and Environment*, 118, 113-127. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2017.03.029>
- Oropeza-Perez, I., & Østergaard, P. A. (2018). Active and passive cooling methods for dwellings: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 82, 531-544.
- Raji, B., Tenpierik, M. J., & Van Den Dobbelaert, A. (2015). The impact of greening systems on building energy performance: A literature review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 45, 610-623.
- Saha, A. K., Khan, M. N. N., & Sarker, P. K. (2018). Value added utilization of by-product electric furnace ferronickel slag as construction materials: A review. *Resources, Conservation and Recycling*, 134, 10-24.
- Salcido, J. C., Raheem, A. A., & Issa, R. R. (2016). From simulation to monitoring: Evaluating the potential of mixed-mode ventilation (MMV) systems for integrating natural ventilation in office buildings through a comprehensive literature review. *Energy and Buildings*, 127, 1008-1018.
- Sarbu, I., & Sebarchievici, C. (2014). General review of ground-source heat pump systems for heating and cooling of

- buildings. *Energy and buildings*, 70, 441-454.
<https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2013.11.068>
- Shafigh, P., Asadi, I., & Mahyuddin, N. B. (2018). Concrete as a thermal mass material for building applications-A review. *Journal of Building Engineering*, 19, 14-25.
- Sharifi, A., & Yamagata, Y. (2015). Roof ponds as passive heating and cooling systems: A systematic review. *Applied Energy*, 160, 336-357.
<https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2015.09.061>
- Stevanović, S. (2013). Optimization of passive solar design strategies: A review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 177-196.
- Sun, Y., Wilson, R., & Wu, Y. (2018). A Review of Transparent Insulation Material (TIM) for building energy saving and daylight comfort. *Applied Energy*, 226, 713-729.
<https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2018.05.094>
- Tejero-González, A., Andrés-Chicote, M., García-Ibáñez, P., Velasco-Gómez, E., & Rey-Martínez, F. J. (2016). Assessing the applicability of passive cooling and heating techniques through climate factors: An overview. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 65, 727-742.
- Tokuç, A., & Yıldızber, Z. E. (2009). Enerji Etkin Konut Tasarımında Tesisat Bileşenleri İle Birlikte Kullanılabilecek Yapı Elemanlarının Araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 11(2), 31-42.
- Verbeke, S., & Audenaert, A. (2018). Thermal inertia in buildings: A review of impacts across climate and building use. *Renewable and sustainable energy reviews*, 82, 2300-2318.

- Wang, H., Chiang, P.-C., Cai, Y., Li, C., Wang, X., Chen, T.-L., ... Huang, Q. (2018). Application of wall and insulation materials on green building: A review. *Sustainability*, 10(9), 3331.
- Webb, A. L. (2017). Energy retrofits in historic and traditional buildings: A review of problems and methods. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 77, 748-759.
- Wu, T., & Lei, C. (2016). A review of research and development on water wall for building applications. *Energy and Buildings*, 112, 198-208.
- Yang, L., Yan, H., & Lam, J. C. (2014). Thermal comfort and building energy consumption implications—a review. *Applied energy*, 115, 164-173. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2013.10.062>

ÇOKDİNLİ YAŞAMIN İZLERİNİ KENT TARİHİ ÜZERİNDEN OKUMAK: 15. YÜZYILDA GRANADA

Fatma Sema SEKBAN¹

1. GİRİŞ

Toplumların bir arada yaşama zorunluluğuyla ortaya çıkan kent kavramı, *"bir topluluğun kültür ve erkinin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimi"* (Mumford, 2007) tanımında, kültürün şekillendirdiği en temel özneyi oluşturmaktadır. Biriktirme ve yerleşme eğilimi (Mumford, 2007), eyleme dönüştüğü sırada ilk olarak kır kavramını oluşturmaya rağmen, artan nüfus yoğunluğu nedeniyle kırdan farklı ikinci bir kavramı yani kenti meydana getirmiştir. Yerleşim eğilimlerindeki farklılaşma, nüfus yoğunluğunun ötesinde birliktelik kavramının algısında saklanmaktadır. Kırsal alanda aynı kültürü paylaşan, yaşam tarzları benzeyen, birbirini tanıyan, ortak yaşamda gerçek bir “biz” olgusu taşıyan topluluğun birlikteliği esassen, kentte yaşanan birliktelik kendisinden farklı olan birey ya da grupların iletişim kurma ve beraber yaşama gayretlerini ifade etmektedir.

İskân ettirdiği toplulukların farklılıklarına rağmen onlara bir arada yaşam imkânı sunan kentlerin, bu toplulukların kültürlerinden etkilendiği ve bu etkiyle gerek yönetsel, gerek fiziksel, gerekse sosyal anlamda şekillendiği saptanmaktadır. Dolayısıyla farklı kültürleri bir arada barındıran kentlerin dokusu da sahip olduğu çeşitlilik ölçüsünde zenginlik kazanmaktadır. Aynı zamanda -din başta olmak üzere- bu çeşitlilikler, insanları

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü, fatma.sekban@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6851-0686.

gruplara ayırdığı gibi kentleri sosyo-kültürel ve fiziksel bakımdan bölgelere ayırmaktadır. Bir grup bir başka grubu anlamadığında ve “öteki” olarak tanımladığında, toplumda kesin ayrışmalar yaşanmakta, bu ise birlikte yaşam yerine ayrı yaşamak kavramını doğurmakta, kentsel olarak da ayrı yaşam alanları kurulmaktadır.

Kentlerin sosyal ve mekânsal yapısı irdelenirken bu yapıyı oluşturan tek bir unsurun seçilerek o doğrultuda analiz yapılması, birlikte yaşam kültürü hakkında yapılan çalışmaları diğer unsurlar göz ardı edildiği için noksan ve tek yönlü bırakmaktadır. Bir aradalığın ya da ayrılığın altında yatan temel neden, kentlerin yalnızca geniş yaşam alanları sunan fiziksel çevreler olmaktan öte, kültürle beslenen sosyal yaşam alanları oluşundan kaynaklanmaktadır. Kentleri şekillendiren fiziksel faktörlerin ön planda olduğu çalışmaların aksine, sosyo-kültürel faktörlerin kentleri biçimlendirişine örnek nitelikteki bu çalışma, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman halkların farklı dini mensubiyetlerine rağmen birlikte yaşam kültürünün kente yansıdığı Granada kentini 15. yüzyıldaki izlerini irdelemektedir. Granada kentini ve kültürünü oluşturan Yahudi, Hristiyan, Müslüman halkların geçmişte kentte birlikte yaşamış olması çalışmaya imkân sağlamaktadır. Çok dinli kentlilerin sahip oldukları birlikte yaşam algısının, sosyal duruşundan kent kurgusuna dek önem taşıdığı, dolayısıyla mimari dokuyu, ekonomik yapıyı, sosyal yaşam örüntüsünü etkilediği hipotezine dayanmaktadır.

15. yüzyılda Granada’da ilahi dinlerin bir arada yaşama algısındaki esas ve değişkenlerin Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık açısından irdelenmesi sonucunda çok bileşenli birlikte yaşam kültürünün yansımaları olan kente dair tespitler amaçlanmaktadır. Kentlerin yalnızca fiziksel alanlar olarak algılanmalarının ötesinde, insanlar ve kültürleriyle birlikte tanımlanması, kent dokusunun kültür ve din bağlamında incelenmesi, kent çatkısını oluşturan değerlerin saptanması çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışmanın kapsamı, 15. yüzyılda

Granada kentinde üç ayrı ilahi dinin (Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık) birbirlerine bakış açıları, dini hükümler açısından birlikte yaşam algıları ve kent kurgusunda mahalle dokusu olarak sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında tündengelim metodu uygulanmaktadır. Öncelikle birlikte yaşam algısı üç ilahi dinin kutsal kitapları ve önemli kaynakları açısından irdelenmekte, ardından birlikte yaşam kavramı Granada kenti üzerinden sorgulanmaktadır. Literatür ve arşiv çalışmaları sırasında İslam Araştırmaları Merkezi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden yararlanılmıştır. Kaynaklar kısmında belirtilen yayınların yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Mühimme Defterlerinden döneme ilişkin yazışmalar incelenmiştir.

Giriş ve sonuç bölümleriyle birlikte 6 bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, çalışma hakkında genel bilgi ve tanımlamalara yer verilmektedir. İkinci bölümde ilahi dinler ve birbirlerine bakışları, üçüncü bölümde aynı dinden olmayanla birlikte yaşama durumu irdelenmektedir. Dördüncü bölümde, Granada örneği üzerinden farklı ilahi dinlerden olan toplumların kent kurgusuna dâhil oluşu incelenmektedir. Beşinci bölümde, değişen yönetimle birlikte Granada'daki nüfus hareketliliğinin kente ve birlikte yaşama yansıması ele alınmıştır. Altıncı bölüm yani sonuç kısmında ise çalışmanın çıktıları tartışılmaktadır.

2. İLAHİ DİNLERDE “ÖTEKİ” KAVRAMI

"İnsanları Tanrı'ya bağlayan bağ" (Karaman, Bardakoğlu, & Apaydın, 1998) olarak tanımlanan ve kültürü oluşturan ana öğelerden olan din kavramının, toplumsal hayatla birlikte başladığı (Turan, 1994), Tanrı'yla bağ kuracak olan insanın var oluşuyla eş zamanlı ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kutsal kitaplarda adı geçen ilk insan, ilk peygamber Hz. Âdem'le birlikte başlayan bu bağ yani din, kişilerin düşünce, yaşam biçimi,

tutum ve davranışlarını etkileyen en eski ve en önemli örgütlenme biçimlerinden biridir (Berktaş & Atasoy, 2007). Toplumların örgütlenme biçimleri arasında sayılan din kavramı, bir kabile ya da bir milletin kültürü, gelenekleri, insanları, idari sınırlarının yüzölçümü ile sınırlanmaksızın, doğduğu topraklardan tüm dünyaya bildirilmesi ilkesiyle (Schimmel, 1999) evrensel din olarak tanımlanmaktadır. İlahi vahye dayanan tek tanrı inancına sahip Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık dinleri, taşıdıkları evrensel nitelik sebebiyle geçmişten günümüze dek farklı coğrafyalarda hala bir arada varlık sürdürmektedir.

Dünya üzerindeki farklı kıtalara ulaşmış olsa bile, tek tanrılı (monoteist) dinler arasında en eski olma özelliğini taşıyan Yahudilik sahip olduğu nüfus oranıyla en küçük evrensel din olma özelliğini de taşımaktadır (Berktaş & Atasoy, 2007). Bunun nedeni, kendi inanışlarına göre Yahudi olmanın bazı ırkî ve dinî kriterlere dayanmasından ileri gelmektedir. Babil Sürgününden sonra ortaya çıkan Yahudi hukuk sistemi Halakha'da yer alan bu kriterler, Yahudi bir anne-babadan veya anneden doğan kişinin Yahudi olduğu, sadece babası bu dine tabi olan veya ırken Yahudi olmayıp bu dine giren kişinin (giyyur) de bu dinden sayılacağı şeklinde sıralanmaktadır (Adam & Katar, 2005). Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'a göre insanlar, Âdem ismindeki tek bir atadan meydana gelmekte, Nuh'a dek insanlar ırklara ayrılmamakta ve Nuh'un oğlu Sam'dan sonra ırki ayrım başlamaktadır (Adam & Katar, 2005). Yahudilikteki geleneksel inanışa göre, Nuh'un oğlu Sam'ın fazileti İbrahim'e, sonra oğlu İshak'a, ardından İsrail olarak da anılan Yakup'a geçmiştir ve İsrailoğulları isimlerini ataları Yakup'tan almaktadır (Adam & Katar, 2005). İshak'ın büyük ata olarak kabulü dışında fazilet atfedilmesinin nedeni, İbrahim'in diğer oğlu olan İsmail'in soyundan da bir peygamber gelmesi ve üstü kapalı bir ifadeyle de olsa, o peygamberin bu faziletten yoksun olduğu kabulünden kaynaklanmaktadır. Yahudilik açısından ortaya çıkan “öteki”

kavramının altında, aslında amcaoğulları olmalarına rağmen üstün olma kaygısı, tercih edilme arzusu yatmaktadır.

Halakhah'a göre dini inançlar bakımından "öteki"nin hukuksal tanımı, Nuh'un tevhid esasına dayalı yedi temel kanununu benimseyen, uygulayan kimseler yani "*Nuhîler*" (*Bney Noah*) ve "*Putperestler*" (*Avoda Zarîm*) olarak ikiye ayırarak yapılmaktadır (Adam & Katar, 2005). Bu anlayışa göre kurtuluş, seçilmiş halk Yahudiler ve muhtediler için olduğu kadar Nuhiler için de söz konusudur ancak bu gruplar arasında derece farklılıkları olacağına inanılmaktadır. Çünkü klasik Rabbani (Yahudi mezhebi) anlayışından modern Ortodoks inanişına dek ırken Yahudi olmanın seçilmişlik olduğu kabul edilmektedir (Adam & Katar, 2005). Seçilmiş halk olma inanişının, Yahudiliğin Hristiyanlığa bakış açısını da etkilediği oldukça açık bir şekilde görülmektedir. Modern din bilginlerinin, İsa'yı bir Yahudi, Hristiyanlığı da kendi dinlerinden türemiş olarak görmelerine rağmen, sonrasında politeist bir hal alması bu dine karşı olumsuz bir tavır geliştirmelerine neden olmaktadır (Adam & Katar, 2005). Yahudi bilginler, doktrin ve gelenek olarak Müslümanlığı kendi inanişlarına daha yakın bulsalar da, İbrahim'in oğulları İshak ve İsmail arasındaki olaylardan dolayı İsmail'in torunu olan Müslümanlara karşı gizli bir rekabet duymaktadırlar. Fakat köken bakımından Hristiyanlığı, inanç bakımından ise İslam'ı kendine daha yakın olarak tanımlayan Yahudiler için "öteki" kavramı, kendi ırkları dışındakilerin tamamını nitelendirecek kadar belirgin bir durum haline gelmektedir.

Öteki olan her bir grubun bir başkasını öteki olarak tanımladığı bu döngüde, Yahudi için öteki olan Hristiyan ve Müslümanın kendisi gibi düşünmeyen ve inanmayan "öteki"ni tanımlaması da aslında aynı ifadeleri içermektedir. Başta Hristiyanlık olmak üzere tüm dinlerin genel görüşü, tek kurtuluş yolunun kendi dinlerinden geçtiğini, ötekilerin yanlış olduğunu

savunan *Dinsel Dışlayıcılık (exclusivizm)* anlayışına dayanmaktayken, sonraları Hristiyan kaynaklı *Dinsel Kapsayıcılık (inclusivizm)* adında yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır (Yazoğlu & Aydeniz, 2006). Yeni anlayışa göre, kurtuluşa diğer dinlerle de ulaşılabilmesine rağmen asıl yolun Hristiyanlık olduğudur ki, bu görüş kendisi dışındaki dinlerin varlığını ve de yetkinliğini kabul eden, ancak üstünlüğü kendine atfeden bir yol izlemektedir.

Hristiyanların “öteki”lere bakış açısı tarih boyunca farklı bir tavırda gözlemlenirken, kutsal kitapları ötekilere ilişkin (Matta 7: 12) “*başkalarının size nasıl davranmasını istiyorsanız siz de onlara öyle davranın*” ilkesi üzerinde durmaktadır (Gündüz, 2008). Kutsal metinlerde sevgi ve bağışlama erdemlerine o kadar çok vurgu yapılmaktadır ki, bu nedenle kural koyucu Eski Ahit’ten farklı olarak, Yeni Ahit’in sevgi yasası olduğu ileri sürülmektedir (Gündüz, 2008). “Öteki”nin, Hristiyan anlayışındaki yeri ve durumu İncillerde sevgiyle karşılık bulmakta ve *İsa’ya ilk emrin ne olduğu sorulduğunda Tanrı’yı tüm kalbinle sevmek, ikinci emrin ise komşunu kendin gibi sevmek, ayrıca dostları ve sevenleri değil düşmanları bile sevmek* (Matta 5: 43-46) gerektiği bildirilmektedir (Gündüz, 2008). Bu öğreti, kendisi dışında olan ötekinin varlığını kabul etmekle birlikte ona sevgi ve iyilikle davranmayı öğütlemektedir. Bu ise birlikte yaşam kavramının temelini oluşturmaktadır.

Birlikte yaşam kavramı, Müslümanlık açısından kutsal kitap Kuran uyarınca ele alınmakta ve ilahi bir buyrukla “öteki”ne “öteki” olarak kalma hakkı tanınmaktadır. Müslümanların, başka bir inanç sistemine inananları din konusunda serbest bırakmaları gerekliliği “*Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi hakkı benimseyip iman ederdi. Yoksa sen inanmaları için insanlara zor mu kullanacaksın?*” (Yûnus, 99) ayetinde açıkça ifade edilmektedir (Karaman vd., 1998). Ancak bunun yanı sıra Müslümanlığın hak olduğu, geçerli tek yol olduğu da “*Dinde*

zorlama yoktur; artık hak ile bâtil tamamen birbirinden ayrılmış ve hak bütün açıklığıyla meydana çıkmıştır” (Bakara, 256) şeklinde belirtilmekte, ötekinin batıl olduğu vurgulanmaktadır (Karaman vd., 1998). Bu ayrıma rağmen, “Eğer müşriklerden biri, senden 'eman (güvenlik) isterse', ona eman ver; öyle ki Allah'ın sözünü dinlemiş olsun, sonra onu 'güvenlik içinde olacağı yere ulaştır...” (Tevbe Suresi, 6) diyerek müşrik insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği ortaya konmaktadır (Karaman vd., 1998).

İslamiyet açısından Yahudi ve Hristiyanların öteki kimlikleri ehl-i kitap olmaları nedeniyle diğerlerinden farklı tanımlanmaktadır. Bu farklılık, Kurandaki hükümlere göre oluşmakta, iki tarafın birbirlerinin yemek davetlerine icabet edebilmelerinden Müslümanlar erkekler ile Ehl-i Kitap kadınlar arasında nikah sonucu akrabalık bağlarının kurulmasına dek uzanmaktadır. Müslümanlık, herkese olduğu gibi ehli kitap olarak nitelendirdiği dinlere karşı da adaleti ve iyiliği tavsiye etmekte, kendi inancından ödün vermeksizin ortak bir yol arama çabasına girişmekte ve bu anlayış, *De ki: "Ey Kitap Ehli, bizimle sizin aranızda müşterek bir kelimeye gelin. Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp bir kısmımız bir kısmımızı Rabler edinmeyelim...” (Al-i İmran Suresi, 64) ayetiyle belgelenmektedir (Karaman vd., 1998). Bu ortak yol arayışı, her bir topluluğu kendi kimliğinden vazgeçmeksizin birlikte yaşam kavramının olabilirliğine inandırmakta ve Yahudi-Hristiyan-Müslüman birlikteliğinin yaşam alanında var edilebilmesi umudunu taşımaktadır.*

3. “ÖTEKİ” İLE BİRLİKTE YAŞAM TEORİSİ

Öğretileri üzerinden birbirlerine anlayış, sevgi ve adaletle yaklaşması öğütlenen bu üç dinin taraftarları, tekil ilişkilerde bu uyumu sağlamalarına rağmen toplulukların ortak yaşam

kurallarını hukuki bir düzleme oturtma gereksinimi duymuşlardır. Bu gereksinim, Yahudi hukuku Halakhah'ta adı geçen, tevhidi inanca sahip Nuhiler yani yedi kanuna uyan kimseler için bazı hukuki haklar tanımakta, Yahudi hukukunun geçerli olduğu topraklarda avantajlı konumda sayılmakta, bu dine sonradan girenlerin (muhtedi) sahip olduğu haklardan faydalanmaları sağlanmaktadır (Adam & Katar, 2005). Bu hakların temelinde Yahudi cemaati arasında yaşayan azınlıklar hakkında özel hükümler getiren Tevrat'tan *“Yahudi cemaati arasında yaşayan yabancı bir gariptir ve o garibe zulmedilmemelidir. Kendi aralarındaki gariplere sevgiyle muamele etmelidirler. Ayrıca, Allah da garipleri sevmektedir”* ifadeleri öne çıkmaktadır (Adam & Katar, 2005). Yönetimin Yahudi olduğu toplumlarda yönetenlerin Yahudi olmayan halklara ilişkin tutumunun muadili/aynısı, yönetimin öteki ve yönetilenin Yahudi olduğu toplumlarda Yahudilerce beklenmekte ve bu durum olmasa bile, dinin bütünlüğüne zarar gelmemesi önemsenmektedir. Dini ibadet ve gerekliliklerini sürdürebildikleri sürece yönetime itaat etme geleneği hâkim olmaktadır. Bu özellik, geçmişte birçok toplum tarafından sürgün edilmeleri ve kabul görmemelerine rağmen Yahudi toplumunun yaşadığı düzene uyum sağlamasını kolaylaştırmakta ve hatta kimliğini korumak kaydıyla düzenin bir parçası halini almasına neden olmaktadır.

Yahudilerde olduğu gibi, Hristiyanlarda da yöneten ve yönetilen olma hali kutsal öğretilerden bağımsız olarak farklı tavırlara dönüşebilmektedir. Komşusunu ve hatta düşmanını sevmesi öğütlenen Hristiyanlar için yönetilen oldukları dönemde sivil otoriteye karşı sergilemeleri gereken tutumu belirleyen Pavlus'un *“Romalıları Mektup”*u (13:1-2) temel bir referans sayılmaktadır (Gündüz, 2008). Pavlus, İsevi öğretilerden yola çıkarak *“Herkes altında bulunduğu yönetime tabi olsun. Çünkü tanrıdan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, tanrının*

düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır.” demesi ve bu durumun o dönemde geçerlilik kazanması, sahip olunan güç ve güce dair umutla ilişkilendirilmektedir (Gündüz, 2008).

Yahudi ve Hristiyan dininin temel öğretilerinde ortak nokta olmasına ve bunun İslam’la paralellik göstermesine karşın daha sonradan bu iki dinin taraftarlarınca değiştirilmesi tarih boyunca farklı uygulamalarına sebep olmuştur. Oysa erken dönem Hristiyan din bilginleri, dinden dönmeye ve putlara tapmaya zorlanmadıkça yöneticilere itaatin şart olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle kilise, ortaçağ döneminde kendini siyasal bir güç olarak ilan edinceye dek siyasal otoriteye bağlı kalmaktadır. Yönetilen olma durumunda benzer bir tavır, siyasal anlamda iktidarı elinde tutan kişiye “itaat” edilmesi emriyle Müslümanlıkta da görülmektedir. Bu itaatte aranan bazı temel şartlar vardır ki, bunların başında yöneticinin koyduğu kanunların Allah’ın emrine aykırı olmaması gelmektedir. Dinin gerek ve yükümlülüklerini serbest bir biçimde yerine getirebilmek tüm dinler açısından olduğu gibi Müslümanlar açısından da en gerekli koşul halini almaktadır.

Müslümanların yönetici olma durumunda ise gayri Müslim halk ile yapılan anlaşmalar ön plana çıkmaktadır. Vatandaşlık, bağlılık (zimmet) anlaşmalarında, din ve vicdan hürriyetinin tanınması, bağlı oldukları dinin gereklerini özgürce yerine getirebilmeleri, ibadethane yapabilmeleri gibi haklar karşılığında yönetimin ortak ilke ve kurallarına tabi olmaları şartı esas alınmaktadır (Karaman vd., 1998). İslam anlayışına göre, hayatın, malın, dinin, aklın, nesil ve onurun dokunulmazlığı beş temel hak olarak sıralanmaktadır (Şentürk, 2007). Bu hakka bütün insanlar sahip olmakla birlikte, bunu anlaşmayla güvence altına almış olan gayr-i Müslimler hakkın kesin sahipleri olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, anlaşma İslam hukukunda “öteki” olma haklarını garanti altına almak anlamı taşımaktadır.

Birlikte yaşam hakkında tarafların birbirlerine gösterdikleri anlayış, yükledikleri görev ve tanıdıkları haklar bütünüyle bu sistemin iskeletini oluşturmaya rağmen, ortaya çıkacak olan tablo kimin, hangi anlayışla ve kutsal öğretisinin ne kadarıyla yönetime geçeceği detayına dayanmaktadır. Tarih göstermiştir ki, bu detay aynı insanlarla Granada'yı bir masal kentine dönüştürürken, başka koşullar altında aynı kenti kâbus bir mekâna çevirebilmektedir; bu durum, insan topluluklarının sosyal ve kültürel dinamiklerinin kentsel deneyimler üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

4. TEORİDEN KENTE: GRANADA

Granada, ayrı toplumların ya da daha net bir ifadeyle üç ilahi dinin yani Yahudi, Hristiyan ve Müslüman halkların birlikte yaşam tecrübesi adına bir ilk değildir ve son da olmayacaktır. Ancak bu deneyime sahip diğer kentlerden farklı olarak, Granada'nın hikâyesi, yüzyıllar boyunca birlikte var olabilmiş ve teoriden kente aktarılmış 'ötekiler topluluğu'nun, değişen güç dengeleriyle göreve gelen yeni yönetim tarafından teorisinin dışına itilmesiyle son bulmaktadır. Oysa "Convivencia"nın başlangıcı, ötekiler topluluğunun önemli bir unsuru olan Müslümanların İber Yarımadası'na ayak basmasına dayanmaktadır.

Göç etmeye alışkın Yahudi toplumunun yarımadayla tanışıklığı, bu topraklara fetih niyetiyle gelen Müslümanlarla olan tanışıklığından çok daha eskilere dayanmaktadır. Hristiyanlığın Roma devlet yönetiminde etkili olması ve ülkesinde tek inanç uygulamak isteyen Kral Justinyen'in politikaları sonucunda, Yahudiler yarımada'ya doğru göç etmeye başlamıştır (İlhan, 2006). Yarımada'ya göç eden Yahudiler, burada hüküm süren Vizigotların yaptırımları ve inançlarına dair engellemeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Aynı mekânın paylaşılmasından taraflar arasında evlilik yapılmasına, sinagog inşa edilmesinden

Hristiyanların Yahudi mülküne girmelerine dek Hristiyan din adamlarınca her alanda Yahudiler aleyhine yaptırımlar uygulanmıştır (İlhan, 2006). Vizigotların katı kuralları altında dini yaşamları engellenen, ticaretleri sonlandırılan Yahudilerden göç etmeleri ya da Hristiyanlığı kabullenmeleri beklenirken, Emevi ordularının yarımadadaki fetih hareketleri Yahudiler için kurtuluş ihtimali olarak kabul edilmiştir. Güneyde, İlbire bölgesine bağlı küçük bir yerleşim olan Granada'nın yönetimi, yarımadadaki diğer birçok yerleşim yeri gibi 711 yılında Tarık bin Ziyad ve ordusu tarafından ele geçirilmiştir (Şükürov, 2008). İlbire'deki kuşatmada Yahudiler Granada'nın iç kalesine gönderilmiş, böylece onlar da Müslümanlara lojistik destek sağlamıştır (İlhan, 2006). Fetihten sonra Müslüman hukukuna göre, bu topraklardaki toplumsal yaşamın sürekliliği için anlaşma yapılması gerekmekte ve bu gereklilik, 713 yılında Endülüs Emiri Musa bin Nusayir'in, gayri Müslimleri temsilen Mursiye Hâkimi Teodomiro ile yaptığı anlaşmayla yerine getirilmektedir (İlhan, 2006). Bu anlaşma ile gayr-i müslimlere sağlanan yaşam, inanç ve ekonomik serbestliklerin ardından Müslüman yönetiminde refah içinde yaşam süren Granada'lı Yahudilerin nüfusu gittikçe artış göstermekte, bu artışla birlikte kent “Yahudi Gırnata” olarak anılmaktadır (İlhan, 2006).

Merkezi Şam olan Emevi hilafetinin çöküşüyle birlikte, I. Abdurrahman'ın kurduğu Endülüs Emevi Devleti güç kaybı yaşamış, sonrasında beylikler dönemine geçilmiştir (Şükürov, 2008). Bu dönemde Berberi akınları nedeniyle yağmalanan İlbire kenti sönerken, küçük bir yerleşim birimi olan Granada kentleşmeye başlamıştır (Şükürov, 2008). Mülükü't-Tavaif dönemi olarak da anılan Beylikler döneminde, Zırrilerin eline geçen kent yine el değiştirmiş, Murabıtlar döneminde Murabıtların kenti haline gelmiştir (Şeyban, 2007). Muvahhidler döneminde ise yönetim değişmeksizin Murabıtların elinde kalmıştır (Şeyban, 2007). Fetihlerin ardından Valiler dönemiyle

birlikte altı siyasi dönem geçiren Endülüs'teki Müslüman hâkimiyetinin son devri, Benî Ahmer Devleti yani Gırnata Nasrîler Dönemi olarak anılmaktadır (Şeyban, 2007). Hristiyan İspanyol Krallıklarının, Endülüs kentlerine saldırılarındaki ve 711'de fethedilen toprakların kaybındaki artış sonucunda, Endülüs hâkimiyeti Granada ve çevresiyle sınırlı kalmıştır. Granada'da kent devleti kuran Benî Ahmer ailesi, İspanyol Krallıklarının saldırılarına başkaldırarak 250 yıl kadar ayakta kalmış ve “convivencia”nın son kalesini temsil etmiştir (Şeyban, 2007).

Bu temsil, yönetici Müslümanların varlığı, dışlanmış bir topluluk statüsünden özel bir statüye geçen Yahudilerin ve onlardan ayırt edilmeksizin kabul gören Hristiyanların yönetime tabi olmalarıyla sağlanmıştır. Siyasal yaşamda kurulan bu düzen, kendisini sosyal yaşamda ve kent düzleminde göstermekte geç kalmaksızın Granada'yı şekillendirmiştir. Benî Ahmer kentinde görülen ibadethaneler yöneticilerin Müslüman olması ve yapılan anlaşmalar nedeniyle, camilerle birlikte kilise ve sinagoglara da yer verilmiştir (Şükürov, 2008).

Konutlar biçimlenişlerinde, mülk sahiplerinin ekonomik durumu ve tabî oldukları din ön plana çıkmaktadır. Yüksek gelir seviyesindekiler yaşadıkları Endülüs medeniyetinin zevkini yansıtan, sütunlu geniş salonları olan, iç-dış duvarları mozaik işlerle süslü, çatısı kiremitle kaplı, Müdeccen mimari olarak anılan tarzda inşa edilmiş köşk ve saraylarda oturmaktadır (Şükürov, 2008). Bu konutlar, su kuyusu ve gıda ambarı gibi ek yapıları da içermektedirken, düşük gelir seviyesindeki halkın barındığı konutlar ise küçük boyutlarda ve sade niteliklerde inşa edilmektedir (Şükürov, 2008). Ortalama 50 m²'lik bir alan sahip olan evler, bir oda ve avludan oluşmakla birlikte, ekonomik düzey arttıkça mekânsal olarak küçük olmalarına rağmen oda sayısı da artmaktadır (Şükürov, 2008). Konutların döşenmesinde zenginlerin tercihi ipek ve yün olurken, yoksullar geriye kalan

hasır ve basit döşemeleri tercih etmektedir. Ancak genel olarak evler mum ve kandillerle aydınlatılmaktadır (Şükürov, 2008).

Şekil 1 J. Hoefnagel ve F. Hogenberg ait bir Granada gravürü, 1563. (Kaynak: *Civitates Orbis Terrarum (Granata)*, Universidad de Granada, Carmen de la Victoria, Residencia Universitaria)

Granada'daki el-Beyyazîn, Entekîra, Fahharîn, Kumârîş ve el-Mansûr mahallelerinden, el-Beyyazîn'deki evler küçük ve bitişik nizamda, sokaklar ise dar olarak tasarlanmıştır (Şükürov, 2008). Ancak geniş bir mahalle olması nedeniyle kasaba statüsünde sayılmış ve bağımsız bir hâkim atanmıştır (Şükürov, 2008). Granada'nın zengin kesimi ise el-Fahharîn mahallesinde, bostanlar içinde inşa edilmiş kasırlarda yaşamayı tercih etmiştir (Şükürov, 2008). Gayri Müslimlerden Yahudilerin konutları olabildiğince sade, bitişik nizamda, küçük evlerden oluşmakla birlikte, bu yapı dili Müslüman ve Hristiyan yerleşmelerinde de görülmektedir (Şükürov, 2008). Gösterişten uzak evler, dar ve dolambaçlı başka bir deyişle korunaklı sokakları oluşturmakta, bu sokaklardan da mahalleler meydana gelmektedir. Kenti üçe bölen nehirler üzerine kurulu köprüler, kasırlar ve hatta El-Hamra Sarayı gibi anıtsal yapılar, Granada'nın simge yapılarıdır; ancak

“convivencia”nın temsili, farklı dinlere ait mabetlerde, farklı toplulukların kullandığı hamamlarda, sokaklarda ve konutlarda görülmektedir.

Şekil 2 J. Hoefnagel ve F. Hogenberg’e ait Granada Kent Tasviri, 1564. (Kaynak: *Civitates Orbis Terrarum (Granata)*, Universidad de Granada, Carmen de la Victoria, Residencia Universitaria)

Granada’da camilerin yakınında hamamların yer alması prensibi gibi, Sinagog çevresinde ya da Yahudi mahalle merkezinde hamamlar bulunmaktadır (İlhan, 2006). Ayrıca kendi hamamları olmasına rağmen Hristiyan ve Yahudilerin, Müslüman hamamlarını kullandığı tarihi kayıtlar arasında yer almaktadır (İlhan, 2006). Çarşılar, pazarlar, meydanlar, idari kurumlar ve hatta hamamlarda bir arada olan halk, eğitim, ibadet, konaklama mahallerinde birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu ayrılık, katı ve keskin çizgilerle olmasa bile görünmez sınırlarla belirlenmektedir. Endülüs’te bütün ötekiler çok yakın ve iç içe otursalar bile, ayrıcalıklı bölge ya da ayrıca bir bölge oluşturulmaksızın her topluluk kendi mahallesinde yaşamakta ve

mahalle kimlikleri konutlardan, sokaklardan daha çok ancak mabetlerden fark edilmektedir.

5. DEĞİŞEN YÖNETİM, DEĞİŞEN KENT

15. yüzyılın başında Granada’da Benî Ahmer Devleti hala varlık göstermesine rağmen, Endülüs tamamıyla Hristiyanların hâkimiyetine girmekte ve 1412’de kilisenin çıkardığı bir kanun uyarınca Müslüman ve Yahudilerin tek bir kapısı olan, duvarlarla çevrili gettolarda yaşamaları emredilmektedir (Gökalp, 2010). 1474 yılında Aragon Kralı II. Ferdinand ile Kastilya Kraliçesi İsabella’nın yaptığı evlilik, yüzyıllarca dağınık kalmış Hristiyan birliğini için İspanya Krallığı çatısı altında toplanmayı ifade ederken, 1412 yerleşim kanunun dışında kalan Granada için “convivencia”nın yani “birlikte yaşam kültürü”nün sonu anlamına gelmektedir (Gökalp, 2010).

“Katolik Hükümdarlar” olarak anılan Kral ve Kraliçe, 1412 kanunun ihmale uğradığını öne sürerek harekete geçmekte ve 1482 yılında başlayan 9 yıl boyunca devam eden savaşa zemin hazırlamaktadır (İlhan, 2006). Kral ve Kraliçe, Hristiyan birliklerince teslim alınan kent halkıyla anlaşma yapmayı teklif etmekte, direnmedikleri takdirde Granada halkını yani Müslüman ve Yahudi herkesi kapsayan, dinlerini özgürce yaşama, dillerini, adetlerini, mallarını ve ticaret haklarını koruyabilecekleri bir anlaşma üzerine 25 Kasım 1491’de uzlaşma sağlanmaktadır.

Şekil 3 İspanya Kral ve Kraliçesi, Reconquista (Yeniden Fetih) için Granada kenti Sultanıyla karşılaşması. (Kaynak: Pradilla y Ortiz, 1882; Wikimedia Commons, 2025)

Archivo General de Simancas'ta P.R.11-207 seri numarasıyla kayıtlı “Capitulaciones con Moros” belgesi, üzerinde Granada Sultanı Abdullah ile Kral Ferdinand ve eşi İsabella'nın imzalarının bulunduğu anlaşma metnini içermektedir (Gökalp, 2010). Ancak bu anlaşmaya rağmen 31 Mart 1492'de İspanya Krallığı adına ülkedeki bütün Yahudilerin ülkeyi derhal terk etmeleri istenen bir başka ferman yayınlanmaktadır (Gökalp, 2010). Bu göç, en kısa sürede ve yanına kıymetli eşya, para almaksızın gerçekleşmesi esasına dayanmakta olup, bu durumda Yahudilerin bir kısmı (konverso) vaftiz olmayı kabul ederek Hristiyanlığı kabul etmekte ya da öyle görünmektedir (İlhan, 2006). Geri kalanlar ise mallarını yok pahasına satarak kendilerini kabul edecek bir ülke arayışına koyulmakta, ancak arayışlar II. Bayezit'tan sığınma talep eden Yahudilerin Osmanlı topraklarına kabul edilmesine kadar sonuçsuz kalmaktadır. Osmanlı Sultanının, Rumeli kadılarına yazmış olduğu 906/ 1501 tarihli II. Bayezit dönemine ait ahkâm defterinde kayıtlı

Şekil 4. İspanya'dan sürgün edilen Yahudilerin Osmanlı himayesine alınışını temsil eden tablo (Kaynak: <http://www.sephardicstudies.org/>)

“el-hâletü hâzihî Dârende-i hükm-ü hümâyun Baruh veled-i Musa nam Yahudi, horandasıyla Körfez'den gelüp memâlik-i mahrûsemde mütemekkin olmak talep itdüğü ecilden buyurdum ki, mezbur Yahudi, her kangı iskeleden ihtiyar ederse gelüp memâlik-i mahrûsemde mütemekkin ola, bu babda kendüye, oğluna, kızına ve malına ve davarına ve esbâbına ve horandasına kimesne dahl ü taarruz etmeye ve incitmeye ve üşendirmeye, şöyle bileler, alâmet-i şerîfe itimat ideler.

Tahrîren fî evâili Zilhicce sene sitte ve tis'a mi'e (960)” hükmüyle birlikte, Osmanlı topraklarına kabul edilen Yahudilerin bu sürgünü, Endülüs'te kök salan birlikte yaşam kültürünü zedelerken Osmanlı'da yeniden yeşermesine sebep olmaktadır.

Ancak anlaşma, Müslümanlar için devam etmekteydi ve bu halka ait cami, mescit, medreselere dokunulmayacağı, kendi kurumlarının işleyişinde İslam hukukunun etkin olacağı, sosyal ve ekonomik yaşantılarının güvence altında bulunduğu gibi maddeleri içermektedir. Yahudilerin sürgünü sonrasında İber yarımadasında yönetilen Müslümanlarla yalnız kalan yönetici Hristiyanlar farklı bir yol izlemeye kara vermektedir. İspanya Krallığı, Müslümanları Hristiyanlaştırmak adına 1502 yılında bir kanun (Şeyban, 2007) yayınlayarak hem Granada'daki

Müslüman toplumu, hem de “birlikte yaşama kültürü”nü sonlandırmaktadır. Böylece Müslüman toplumu bu kültürün bir parçası olan öteki olmaktan çıkarak, “morisko” adıyla anılacak kendileştirilmiş bir Hristiyan toplumuna dönüşmektedir. Öncelikle ikna yoluyla yapılan bu girişimler, kanunla birlikte zorla ve eziyetle din değiştirmeye kadar ulaşmaktadır. Müslüman toplumun sahip olduğu kültür birikimi ve teknik, sanat, tıp alanlarındaki bilgi aktarımı sağlandıktan, dönemin en ileri düzeydeki kitapları meydanlarda yakıldıktan sonra bunların yeterli olmadığı kanaatiyle çıkarılan kanun uyarınca engizisyon mahkemelerince yargılanmaları uygun bulunmaktadır (Şeyban, 2007). Patrik ve kilise 1601 yılında, iyi birer Hristiyan olamadıkları suçlamasıyla yargılanan Moriskolar için, Hristiyanlıktan çıkmış ve vatan haini olmaları sebebiyle, en uygun kararın sürgün olacağına fikir birliğine varmaktadır (Şeyban, 2007).

Şekil 5.İspanya topraklarından sürülen Moriskoların göçünü konu alan tasvir (Kaynak: <https://raval.es/historia/la-expulsion-de-los-moriscos-del-raval/>)

Sonrasında durum değerlendirmeleri yapılırken, 1608 yılında Mağrip’te gelişen ve İspanya’ya yayılan bir olayın isyana dönüşmesi ve Moriskoların iç tehdit oluşturması ihtimali göz önüne alınarak 1609 yılında Moriskolar yani eski Müslüman yeni Hristiyanlar için sürgün kararı alınmaktadır (Şeyban, 2007). Başta Kuzey Afrika ve Osmanlı topraklarına yerleşen Moriskoların zorunlu göçüyle birlikte, İber yarımadası çok

kültürlü yaşamın yani “convivencia”nın da ömrü böylece tamamlanmaktadır (Şeyban, 2007).

6. SONUÇ

Bireye neye, niçin ve nasıl yaklaşması gerektiğine ilişkin bir model sunan din olgusundan ilahi kabul edilen ve dünya üzerinde etkinliği oldukça geniş olan Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın, kentli bilincinde ve bilinçaltında oluşturduğu etkilerin göz ardı edilemeyecek ölçüde büyük olduğu Granada kent tarihiyle kanıtlanmaktadır. İlahi olana duyulan bağlılık, bireylerin topluluk olarak kendilerini ifade etme biçimini belirleyen temel unsurlardan biridir. Ancak bu bağlılık, öğretilerin özünden sapılarak siyasal veya ideolojik araçlara dönüştürüldüğünde, dinin birleştirici gücü yerini ayrıştırıcı ve tahakkümcü bir yapıya bırakmaktadır. Böylece din, bir arada yaşama kültürünün taşıyıcısı olmaktan çıkıp, toplumsal düzenin dönüşümünde çatışma üreten bir araca dönüşmektedir. Granada örneğinde görüldüğü üzere, bir dönem refah ve kültürel çeşitlilik içinde yaşayan kentlilerin, yönetici değişimleriyle birlikte iskân, inanç ve kimliklerine ilişkin baskılara maruz kalmaları; yönetimlerin dinî farklılıklarından değil, dinin siyasal çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırılmasından kaynaklanmıştır. Dini otoritenin bu sürece dolaylı ya da doğrudan destek vermesi, yönetim kurumunu güçlendirse de adalet ve toplumsal bütünlük açısından zayıflatmıştır.

Sonuç olarak, Granada örneği, farklı inanç topluluklarının siyasal iktidar ve gündelik yaşamda kurduğu hassas dengenin kentsel mekâna doğrudan yansıdığını göstermektedir. Mahallelerin örgütlenişi, ibadethanelerin konumlanması, konut tipolojilerindeki çeşitlilik ve ortak kamusal kullanımlar, “convivencia”nın yalnızca kültürel bir ideal değil, aynı zamanda mimari ve mekânsal bir gerçeklik olarak da yaşandığını ortaya

koymaktadır. Kentte Müslüman, Yahudi ve Hristiyan topluluklarının birbirine temas eden ama sınırları görünmez biçimde tanımlanmış yaşam alanları, birlikte var olmanın mekânsal karşılığını oluşturmuştur. Böylelikle Granada, çok dinli ve çok kültürlü bir toplumun nasıl birlikte var olabildiğine dair en somut tarihsel ve kentsel örneklerden biri haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Adam, B., & Katar, M. (2005). *Dinler tarihi* (6. baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F., & Atasoy, E. (2007). Dinler coğrafyasına küresel bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 18–44.
- Gökalp, Ş. (2010). *Sosyo-kültürel ve dinî açılarından Moriskoların tarihi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gündüz, Ş. (2008). *Hıristiyanlık* (3. baskı). İstanbul: İSAM Yayınları.
- İlhan, S. (2006). *Fetihten Murâbitlar dönemine kadar Endülü's'te Yahudiler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaman, H., Bardakoğlu, A., & Apaydın, Y. (1998). *İlmihal* (Cilt I–II). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent* (G. Koca & T. Tosun, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schimmel, A. (1999). *Dinler tarihine giriş* (7. baskı). İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Şentürk, R. (2007). *İnsan hakları ve İslam: Sosyolojik ve fikhî yaklaşımlar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Şeyban, L. (2007). *Mudejares & Sefarades*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şükürov, Q. (2008). *Benî Ahmer Devleti* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, S. (1994). *Türk kültür tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yazoğlu, R., & Aydeniz, H. (2006). *Dinî çoğulculuk: John Hick'in düşünceleri etrafında tartışmalar* (Der. & çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

Çevrimiçi Kaynaklar

Raval Historia. (n.d.). *La expulsión de los moriscos del Raval* [Görsel]. <https://raval.es/historia/la-expulsion-de-los-moriscos-del-raval/>

Sephardic Studies Organization. (n.d.). *The expulsion of the Jews from Spain and their reception under Ottoman protection* [Görsel]. <http://www.sephardicstudies.org/>

Universidad de Granada. (n.d.). *Civitates Orbis Terrarum: Granata (objeto artístico 12249)* [Görsel]. *Base de Datos del Patrimonio de la Universidad de Granada*. <https://basedatospatrimonio.ugr.es/objeto-artistico-civitates-orbis-terrarum-granata-12249>

Universidad de Granada. (n.d.). *Civitates Orbis Terrarum: Granata (objeto artístico 12244)* [Görsel]. *Base de Datos del Patrimonio de la Universidad de Granada*. <https://basedatospatrimonio.ugr.es/objeto-artistico-civitates-orbis-terrarum-granata-12244>

Wikimedia Commons. (n.d.). *La rendición de Granada* [Görsel]. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:La_rendici%C3%B3n_de_Granada.jpg

KENTTE GEZGİN OLMA VE AKTÖR OLMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dilan Didem İLVAN NAİBOĞLU¹

1. GİRİŞ

Günlük yaşamın nasıl sürdüğü ve nerelerde dolaştığına ilişkin soruların açtığı perspektiften bakıldığında, “ipucu” kavramını tartışmaya açar. İpucu; konu hakkında bilgisi geniş olan insanın bildiği gizli bilgi parçasıdır. Bu metinde ana amaç; kent, kentli olma, kent içinde aktör olma durumunu ipucu kavramı üzerinden psikocoğrafya harita ve metotları ile incelemektir. Kullanılan araştırma yöntemiyle, seçilen bölgede gerçekleştirilen atölye çalışmasına katılanların kişisel deneyimlerinden yola çıkılarak bu ipuçlarının araştırılması ve görünür kılınması amaçlanmaktadır. “Psikocoğrafya” teorileri üzerine okumalar ile bu “farkında olma durumunun” şimdiye kadarki literatürde nasıl yer aldığı üzerine araştırmaların yer aldığı ikinci bölümde tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde; kentli olma, kente ait olma ve dolayısı ile kentte aktör olma bilinci konularının genel bir çerçevesi çizilerek ne anlama geldiği ortaya konur. Alan çalışmasının yer aldığı dördüncü bölümde ise; alan çalışmasının nasıl planlandığı ve yapıldığı, sonucunda ortaya çıkan verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesi ile tamamlanır. Sonuç olarak bu araştırma; “Kent ile ilgili farkındalık ve aidiyetin zayıflama durumunu tersine çevirecek bir hamle yapılabilir mi?, Bunun yolu nedir, nasıldır?” sorularına psikocoğrafya kavramı ile yoğunlaşmanın yollarını aramaktadır.

¹ Dr. Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, dilanilvan@yy.edu.tr, ORCID: 0009-0002-3547-4006.

2. PSİKOCOĞRAFYA

Deneyim ve deneyimlemek kavramları son zamanda çokça karşılaşılan, her türlü pratik üzerinde kullanılan bir hal almaktadır. Bu durum kent özelinde düşünüldüğünde karşılaşılan kavramlardan biri psikocoğrafyadır. Bu kavram ile akla gelen ilk isimlerden biri olan Guy Debord (1955) psikocoğrafyanın tanımını; psikoloji ve coğrafyanın kesiştiği noktada kentte davranışsal etkileri keşfetmenin bir yolu olarak yapar. Psikoloji ve coğrafyayı kesiştiren bu yaklaşım, kentte aktör konumunda olan her bir bireyin, yaşadığı özgün deneyimler üzerinden kente ilişkin araştırmalar yürütmesini benimser. Bu durumda psikocoğrafyanın; kişisel deneyimlerin, kendi özelinden kentin coğrafyası geneline geçişini belirginleştiren bir araştırma metodu olduğu sonucuna varılmaktadır. Coverley (2011) ise psikocoğrafyanın evrimsel sürecini anlattığı kitapta psikocoğrafyayı kentsel çevrenin sıradanlaşmasına karşı bir uyarı, politik bir yanıt olarak devam edeceğinden bahseder. Bu tanımlamaların ışığında, çalışma sırasında sorulan soruları araştırmada psikocoğrafya kavramının önemi ortaya çıkar.

2.1. Psikocoğrafya'nın Tarihi

Günümüzde üzerine çokça yazılan, öne sürdüğü metotlar ile kent araştırmaları yapılan bir kavram olan psikocoğrafya kavramı ilk olarak 1950'lerde Guy Debord ve stiasyonistler tarafından ortaya atılmıştır. İlerleyen zamanlarda, birçok kent araştırmacısı, sosyolog, filozof, mimar ve şehir plancısı tarafından üzerine düşünülmüş, araştırma yapılmış, daha kapsamlı ve çok yönlü tanımlamaları yapılmıştır. Merlin Coverley bu kavram üzerine Debord öncesi ve sonrasında günümüze kadar olan tüm psikocoğrafya literatürünü içeren "Psychogeography" kitabını 2006'da yayınlamıştır. Bu kitap kavramın ortaya çıkış ve yayılma sürecinin bir özeti olarak da görülebilir. Özetle Coverley (2011); psikocoğrafyayı kentin

yaratıcı biçimde yeniden yorumlanmasına olanak tanıyan bir keşif pratiği olarak ele alır. Ona göre bu yaklaşım; şehirde amaçsızca yapılan gezintiler, mekânın ruhuna ilişkin sezgisel algılar, tanıdık çevrelerin farklı biçimlerde deneyimlenmesi gibi unsurlarla biçimlenir.

Psikocoğrafyanın tarihçesi şu şekilde açıklanabilir; sokaklarda şans ve öngörülebilirlik süreçlerinin gözlemlenmesi de dahil olmak üzere, bazı geçici gözlem alanlarını açıklamak için “psikocoğrafya” adını ortaya atan Guy Debord’dur. On yıl sonra, coğrafyacı Robert W. Kates ve psikolog Joachim Wohlwill tarafından Sosyal Sorunlar Dergisi’nde yazılan “İnsanın Fiziksel Çevreye Tepkisi” başlıklı bir makale ile kavram detaylandırılmaktadır (Beck, 1973). Psikocoğrafya üzerine verilen ilk üniversite dersi 1967 yılında Clark Üniversitesi’nde David Stea tarafından açılmıştır. Wood (2010) bu dersin; Davranış Bilimi ve Çevre başlığını taşımakla birlikte müfredatta “psikografi” olarak yer aldığını, ilerleyen yıllarda ise çevre psikolojisi, çevresel biliş, çevresel modelleme ve katılımcı tasarım gibi farklı alt disiplinlere evrildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Wood (2010), bu bilimin ikinci dünya savaşı sonrasında yapılan kentsel planlama pratiklerinin yarattığı tatminsizliğe bir tepki olarak doğduğundan bahseder.

2.2. Psikocoğrafya Kavramı

İlk ortaya çıktığı zamanlarda kavram üzerine çalışan Guy Debord psikocoğrafyayı; bilinçli ya da bilinçsiz olarak örgütlenmiş coğrafi çevrenin, bireylerin davranış ve duyguları üzerindeki etkilerin işleyişi olarak tanımlamaktadır (Debord, 1958). Psikocoğrafyanın deneysel yöntemi “dérive” olarak adlandırılmakta ve Knabb (2006) dérive’yi “kentsel toplumun koşullarına bağlı deneysel bir davranış biçimi: çeşitli ortamlardan süreksiz geçit tekniği” olarak açıklamaktadır. Yakın zamana gelindiğinde kavramın doğal olarak evirildiğini ve Coverley

(2011) tarafından, kentsel hayatı dönüştürmek üzere kullanılan bir araç olarak tanımlandığı görülmektedir. Bunun yanısıra Coverley (2011) “şehirsel gezginlik eylemi, politik radikalizm ruhu, eğlenceli bir yıkım anlayışıyla bir aradadır ve şehirsel çevreyle olan ilişkimizi dönüştürebileceğimiz yöntemleri içeren bir araştırma tarafından yönetilir” demektedir. Bu noktada psikocoğrafyanın; araştırmanın dert edindiği farkındalık, kentli olma ve sorumluluk bilinci meselelerini incelemek üzere faydalı bir yöntem olduğu görülmektedir.

3. PSİKOCOĞRAFYA GEZİNTİLERİ İLE KENTİ OKUMA

Gelip geçme eylemleri sırasında bireyin, çevresine olan duyarlılığının azalması dolayısı ile kurulan bağlantı ve aidiyet zayıflayarak, duyarlılık ve yaşadığın kentte aktif olma düşüncesi geri plana atılır. Psikocoğrafyanın amacı günlük yaşamdaki ilişki ağlarını görünür hale getirme ve arttırma pratiğinin gösterimine odaklanmaktır. MacFarlane (2020), Kendine Ait Bir Yol adlı kitabında; “Sokakların metinsel akışını yakalayın; grafiti, etiketli çöpler, iletişimin parçaları. Tabelaya uygun yön değiştirin. Veri akışını deftere yazın. Beklenmedik metaforlara karşı tetikte olun, görsel şiirleri, rastlantıları, analogileri, aile benzerliklerini, sokağın değişen ruh halini yakalayın” demektedir. Büyük ölçüde rastlantılar dahilinde elde edilen ipuçları psikocoğrafik haritaları üretmede kullanılacak en önemli verilerdir. Elbette, böyle bir çalışmada yadsınamayacak gerçek şudur ki; insanların sezgileri bu yöntemle toplanan verilerde çok etkindir.

Coverley (2011), kentin deneyimsel yönlerinin (sokakların ani atmosfer değişimleri, bölgelerin farklı ruh hâlleri, amaçsız dolaşmada sezgisel olarak seçilen güzergâhlar ve mekânların itici/çekici etkileri) çoğu zaman göz ardı edildiğini; üstelik bunların nedenleri sonradan açıklanabilse de klasik

analitik yöntemlerle önceden öngörülemediğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Coverley(2011); başıboş dolaşmayı (gezinti, sürüklenme), politik radikalliğin ruhunu ve oyunbaz bir yöntemi psikocoğrafyanın ilgilendiği özellikler olarak açıklamaktadır. Sonuç olarak, psikocoğrafya; insanın içsel dünyası ile kentsel çevrenin fiziksel ve duygusal katmanlarının kesiştiği noktada ortaya çıkan bir kavramdır. Bu yönüyle psikocoğrafya, bireyin kentteki varoluşunu sorgulamasına, kenti yalnızca fiziksel bir mekân olarak değil, duyuşsal ve düşünsel bir deneyim alanı olarak algılamasına olanak tanır. Dolayısıyla, kenti okuma ve kentli olma bilinci kazanma süreci, özünde bireysel bir keşif ve farkındalık eylemine dönüşür.

3.1. Kent ve Kentli Olma

Günlük hayat tüm rutini ve planlığına rağmen arama, keşfetme, anlama eylemlerini barındırır. Bu bir çeşit yaşam pratiği olarak düşünölmekle birlikte kent yaşantısında geri plana atıldığı görölmektedir. Fakat tam da bu noktada Baudelaire'in (2018) flanör tanımı akla gelmektedir: "O kalabalıklarda yaşar... Aşk, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz flanör için ... ahalinin orta yerini, hareketin gel-git noktasını, gelip geçici ile sonsuzun arasını mesken tutmak müthiş bir keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemek, ama dünyadan saklı kalmak ... Gözlemci, her yerde kimliğini gizleyerek dolaşmanın tadını çıkaran bir prenstir." Yazar, burada başka bir sahiplik-aitlik durumu olan "kentin evin olması" durumundan bahsetmektedir. Elbette "flanör" her kentli için mümkün olması zor, fakat denendiğinde, zaman zaman flanöre dönüşen kentliler ile kentin bir eve dönüşmesi durumunu gerçekleştirebileceğinin ipucunu verir.

Bu noktada psikocoğrafyaya dönöldüğünde "Debord'un (1955) Naked City"deki psikocoğrafya açıklamaları, fiziksel ve coğrafik özellikleri keşfetmekten çok, hepsinin birlikte

algılandığı ortamlar oluşturmayı önermektedir. Kent anlayışında mekân, sabit bir bağlam olarak değil, toplumsal ilişkilerin ve pratiklerin biçimlendiği dinamik bir araç olarak görülür. Bu yaklaşımda mekân, sosyal grupların yaşam biçimlerini, yerleşme ve ikamet etme süreçlerini belirleyen etkin bir unsur hâline gelmektedir.

3.2. Aitlik / Sorumluluk ve Psikocoğrafya ile Kurdukları İlişki

Kentin tüm karmaşa ve ilişki ağları arasında aitlik ve sorumluluk kavramları çelişkili bir noktada durmaktadır. Bunun nedeninin; hızlı akan kent yaşamında bireyin kent ve yaşadığı çevre ile arasındaki bağların zayıflaması olduğu söylenebilir. Bu noktada Lynch'in (1960) *Image of The City*'de ortaya koyduğu dört motivasyonu çelişkiyi çözümlemede işe yarayabilir. Bu motivasyonlar: “psikoloji ile kentsel çevre arasındaki bağlantıya ilgi; çoğu plancının bunları bir "zevk meselesi" olarak görmezden geldiği bir dönemde şehrin estetiğine duyulan hayranlık; bir şehri nasıl değerlendireceği konusunda merak; ve sorumluluk alma”. Bu motivasyonlar ile aslında durum psikocoğrafya kavramına bağlanmaktadır.

Rastlantı kavramını kent keşifleri özelinde inceleyen Hız (2012) çelişkiyi bıkkınlık olarak tanımlar ve şöyle bir çözümlemeye gider: “Kente eğer bir bulmaca gibi, keşif mekânı olarak bakılmak istendiğinde, bıkkın tavrı bırakmak için ekstra çaba sarf etmek gerekmektedir. Bıkkınlıktan kurtulma eylemi; Simmel'in 20. yüzyıl başında geliştirdiği teori üzerinden düşünülürse özellikle 21. yüzyıl kentleri için oldukça güç bir eylemdir. Bu yüzden kente bakarken yöntemin rastlantısal bir perspektifle tasarlanmasının çok daha bıkkın olmayan okumalara yol açacağı düşünülmektedir”. Burada, rastlantıyı dikkatle yapılan bir eylem olarak tanımladığını belirtmek gerekir. Dikkatle yapılan eylemler, sorumluluk ve güçlü bağlar gerektirir.

Demek oluyor ki; bir çeşit rastlantısal keşif olan psikocoğrafya aitlik ve sorumluluk bilincini geliştirir. Buna ek olarak, yürüyerek yapılan gezinme/sürüklenme(dérive) eylemi göz ardı edilen ipuçlarının algılanmasını olanak verirken, karmaşa içinde geçen günlük yaşantıyı harekete geçirmektedir.

4. DÉRİVE ÇALIŞMALARI

Metnin bu bölümünde İstanbul Kadıköy’de gerçekleştirilen atölye çalışması ve bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar anlatılmaktadır. Her bir katılımcının kendi özelinde yaşadığı deneyimi içeren bu bölümde yapılan değerlendirmeler, psikocoğrafya kavramının çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Araştırmanın alan çalışması, için planlanan atölye; “Köşe bucağı keşfediyoruz, Kadıköy’deki gizli kalmış ipuçlarını arıyoruz, kendi hikâyemizle bütünleyip haritalıyoruz, anlatıyoruz” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın devamında ise yapılan kısa açıklamalar; “Günlük yaşantımızda kendi rotamız üzerinden geçip giderken, çoğu zaman çevremizdeki birçok deneyimi es geçersiz. Bir süre sonra bu durum farkındalığımızı azaltırken, yaşadığımız yere olan duyarlılık ve sorumluluk alanlarımızı küçültür, izole bir yaşam süreriz. Hikâyeyi anlat-yaşat! atölyesi yaşadığımız yere başka bir noktadan ve gözü daha açık bakmamız için bir fırsat yaratıyor. Psikocoğrafya kavramını inceleyerek, kendi psikocoğrafi haritamızı çizmemizi amaçlıyor. Tüm katılımcıların psikocoğrafik haritalarını üst üste çakıştırarak, semtin büyüteçle bakılan bir deneyim haritasının ortaya çıkması ile sonuçlanıyor.” olarak devam etmiştir.

Bu alan çalışmasının yöntemi; basit bir kural çerçevesi oluşturularak uygulanmıştır. Bu kurallar: “Bir kağıda, sağa veya sola dönüşleri olan herhangi bir rota çizin. Rotaya başlangıç ve varış noktalarını ekleyin. Rotada ilerlerken, ara uğrak sokakları

ekleyin. Gezintiyi yapmak üzere, kentin herhangi bir noktasından başlayın. Çizdiğiniz rota ile gezintiye başlayın. Her köşe başı dönüşünde girdiğiniz sokaktan, atölye yürütücüsüne konum gönderin. Ses, fotoğraf, video ile topladığınız her ipucunu kaydettiğiniz noktada yürütücü ile paylaşın. Gözleriniz daha açık, daha meraklı olarak rotanıza başlayın.” olarak özetlenebilir. Rastlantı olanağını artıracak bir yöntem olarak düşünülen bu gezinti şekli bir çeşit oyuncu olma durumunun beraberinde katılımcının deneyim ve sezgilerine bırakılır.

Gezinti ve bilgi toplamalar sonucunda atölye yürütücüsü rotaları haritalara işleyerek boş kâğıda çizilen rota ile karşılaştırma yapabilmektedir. Bununla birlikte atölye yürütücüsü, toplanılan verileri de haritaya işler ve okumalarını yapar. Katılımcıların bu yöntem aracılığıyla, asıl amacın yalnızca bir noktadan diğerine ulaşmak (a’dan b’ye gitmek) olmadığını, esas olanın bu iki nokta arasındaki süreçte yaşadıkları deneyim olduğunu fark etmeleri sağlanmıştır. Bunun için katılımcılar ile atölye çalışmasının öncesinde, kavramsal alt yapıyı okuyabilecekleri metin, örnek vs. incelenmiştir. Katılımcılar birlikte ve aynı noktadan başlamışlardır. Sonrasında kendi rotalarını tamamlayarak atölye mekanına geri dönmüşlerdir.

4.1. Dérive 1

Bu katılımcının boş kağıda çizdiği rota ve bu rota üzerinde işlediği bilgiler aşağıda görüldüğü gibidir (Şekil 1). Dérive 1’in deneyimleri genel çerçevede incelendiğinde; yaşam, ses, koku ve nesneler üzerine odaklandığı görülmektedir. Örneğin, sokakta kaldırıma doğru uzanmış merdivende oturan meyve satıcısına odaklandığında, aslında satıcının o noktayı dinlenme noktası olarak kullanıldığını fiyat etiketlerinin baktığı yön ile anlamış ve sokağa uzanan merdivenlerin bir dinlenme alanı olarak da kullanıldığını fark etmiştir (Şekil 2). İkinci örnek olarak katılımcının bir video kaydettiği görülür. Bu videoda, sokakta top

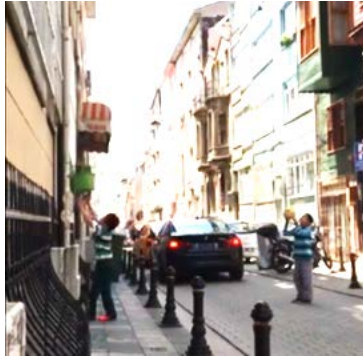
oynayan çocuklar görülür. Katılımcı Kadıköy gibi yoğun bir ilçede çocuklar top oynamasına şaşırdığından bahseder. Bu örnekte diğer dikkat edilen durum ise, annelerinin çocuklara sepetle su sarkıtmasıdır. Çıkarılan sonuç, sokağın çocuk oyunu ile yaşanan, hatta ev içindeki hayatın dışarı taşıdığıdır (Şekil 3). Üçüncü örnekte; bir bayan kuaförünün önünden geçerken duyulan sesler dikkat çekmiştir ve ses kaydı alınmıştır. Kadınların telaşı ve fön makinesinin sesi, sokakta bekleyen düğün arabasının nereye, kime ait olduğunun ipuçlarını vermektedir. Bu da sokakta olan bitenleri birbirine bağlayabilme ve anlamlandırma pratiğinin bir örneğidir (Şekil 4). Dördüncü örnekte; katılımcı sokağın bileşenlerini incelerken, bir dükkânın cephesine dayalı eski bir yatak dikkatini çekmiştir. İlk bakıldığında, çöpe atılmayı bekleyen bir eski eşya gibi olduğu düşünülse de dikkatli bakıldığında, dükkânın arızalı kapısının geçici olarak yerini alan bir nesne olduğu anlaşılmıştır. Buradan anlaşılan, sokağın çehresini oluşturan öğeler incelendiğinde, çeşitli perspektiflerin açılabilme olasılığıdır (Şekil 5).

Şekil 1. Dérive 1'in çizdiği kroki ve atölye yürütücüsünün hava fotoğrafına çizdiği rota

Şekil 2. Dérive 1 gözlem 1

Şekil 3. Dérive 1 gözlem 2

Şekil 4. Dérive 1 gözlem 3

Şekil 5. Dérive 1 gözlem 4

4.2. Dérive 2

Bu katılımcının boş kağıda çizdiği rota ve bu rota üzerinde işlediği bilgiler aşağıda görüldüğü gibidir (Şekil 6). Sosyoloji öğrencisi olan katılımcı, belgeleme konusunda, kayıtlarında kendi fotoğraf ve sesini de içererek diğer katılımcılardan farklı bir teknik uygulamıştır. Bu kısa ve az kapsamlı pratikte bile kişi odaklı farklı bakış açılarının oluştuğu görülür. Birinci örnekte katılımcı; bir mağazanın cansız mankenin çoklu kimliği ile mağazanın birçok ürününü üzerinde taşıdığı görülür. Bu, içeriden dışarıya aktarılan ipuçlarının anlatma istekliliği ve anlatım şekline ait bir başka yöntemi açığa çıkarır (Şekil 7). İkinci örnekte ise; bir bina yıkımında çalışılan bir işçi görülür. Burada katılımcı bu fotoğrafı çekmek için sokakta ilerlediği normal yol üzerinden değil, ancak bir yerlere çıkarak sesin geldiği nokta da neler olduğunu anlayabildiğini söylemiştir. Meraklanma da bir çeşit dérive özelliği olarak düşünüldüğünde, merak edilene ulaşma durumu bu örneğin önemli bir noktasıdır (Şekil 8).

Şekil 6. Dérive 2'nin çizdiği kroki ve atölye yürütücüsünün hava fotoğrafına çizdiği rota

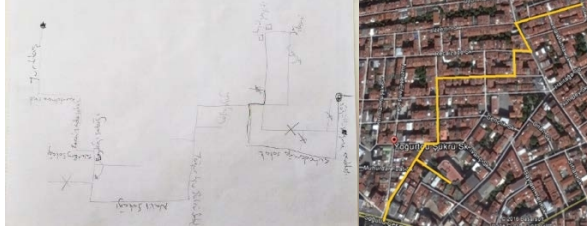
Şekil 7. Dérive 2 gözlem 1

Şekil 8. Dérive 2 gözlem 2

4.3. Dérive 3

Bu katılımcının boş kağıda çizdiği rota ve bu rota üzerinde işlediği bilgiler aşağıda görüldüğü gibidir (Şekil 9). Katılımcının birkaç farklılık dışında bir noktaya odaklandığı görülmüştür. Bu odaklanma sokağa taşmalar üzerinden yapılan okumalar ve kayıtlardır. Üçleme olarak çalıştığı örnekte, üç farklı tarihi ve yıkılmak üzere olan yapının nasıl çevrelendiğine dikkat çeker. Genel çerçeve de oluşturduğu sokağa taşma çeşitliliklerinin çarpıcı bir örneğidir (Şekil 10). Başka bir sokağa taşma gruplaması da dükkanların sokağı adapte ettikleri kimliklere göre ortaya çıkar. Katılımcı; bir inşaatçının, ev yemekleri lokantasının, antikacının, tütüncünün ve elektrikçinin sokağa taşma durumları benzer kaygılar taşımakla birlikte, pratikte oldukça farklı durumlar yarattığını, keşfettiğini işaret etmiştir. Ev yemekleri lokantası düzgün ve özenli saksılarla sokağı çiçeklendirirken, antikacı eski damacaneleri saksı olarak kullanır. Tütüncü, kilitli cam kutusunu sokağa taşıırken, elektrikçi plastik sepetler içinde sunar malzemeleri sokağa (Şekil 11). Odaklanan bu nokta sokağın kimliğinin oluşmasında, kullanıcılarının ne kadar etken olduğunun bir kanıtıdır. Katılımcının bir diğer keşfinin ise; kent cephelerini vitrin olarak kullanan satıcılar içinde benzer bir durum olduğunu söylemektedir. Bir çeşit ekleme değil, mevcut kent duvarlarına eklenme ile sokağı şekillendirdiklerini gözlemlemiştir. Katılımcı; kent duvarlarının gayri resmi olarak kullanıcılar tarafından dönüştürüldüğünün farkına vardığını söylemiştir (Şekil 12).

Şekil 9. Dérive 3'ün çizdiği kroki ve atölye yürütücüsünün hava fotoğrafına çizdiği rota

Şekil 10. Dérive 3 gözlem 1

Şekil 11. Dérive 3 gözlem 2

Şekil 12. Dérive 3 gözlem 3

5. SONUÇ

Psikocoğrafya bağlamında kenti deneyimleme biçimlerini ve bu deneyimlerin bireyi kent içinde etkin bir özneye dönüştürme potansiyelini tartışan bu araştırma, kentte problem çözme sorumluluğunu üstlenmenin alternatif bir yolu olarak değerlendirilebilir. Alan çalışmasından elde edilen veriler, kuramsal bölümde tartışılan bu yaklaşımların yalnızca kavramsal düzeyde kalmadığını, kenti keşif sürecinde de gözlemlenebilir biçimde karşılık bulduğunu göstermektedir.

Katılımcıların deneyimleri, özellikle mekânsal algı, hareket ve anlatı kurma biçimleri üzerinden bu yaklaşımların etkilerini destekler niteliktedir. Alan çalışmasının sonuçları, geliştirilen düşünsel çerçevenin pratikte de geçerli olduğunu kısmen ortaya koymaktadır. Böylece psikocoğrafya araştırmalarının, kente dair yeni düşünme biçimleri geliştirmeye ve kent üzerine fikir üretme süreçlerine getirdiği alternatif okumalar daha da anlam kazanmıştır.

Ancak, alan çalışmasında elde edilen sonuçların daha kapsamlı, daha yaygın zaman aralığında ve periyodik olarak tekrarlanması gerekliliği anlaşılmıştır. Başka bir deyişle, bireyin kentte aktif bir aktör haline gelmesi, anlık bir farkındalık ya da tek seferlik bir eylemle gerçekleşebilecek bir durum değildir. Bu süreç, mekânla kurulan ilişkilerin, deneyimlerin ve gözlemlerin birikimiyle zaman içinde şekillenir. Dolayısıyla kentte aktör olma hali, hem bireysel bilinçlenmenin hem de çevresel okumaların gelişimiyle paralel ilerleyen, dinamik ve süreklilik gösteren bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda ilerleyen araştırmalarda sürekliliğin olması ve katmanlı olarak belgelenmesi gerekli olduğu düşünülmektedir.

Gelinen noktada ortaya çıkan sonuç, kentte aktör olma sorumluluğunu kazanmanın yollarından birinin, öncelikle kentin farkına varmakla ve onun çok katmanlı yapısını sezgisel biçimde

deneyimlemekle mümkün olduğudur. Bu bağlamda, kentte gerçekleştirilen sezgisel keşif gezileri ya da başka bir ifadeyle plansız yürüyüşler bireyin kentsel çevreyle kurduğu ilişkiyi dönüştüren bir öğrenme süreci niteliği taşır. Söz konusu deneyimler, bireyin kent yaşamına etkin biçimde katılımını başlatan ve kentin dönüşümüne yönelik bilinçli adımlar atmasını sağlayan bir farkındalık pratiği olarak değerlendirilebilir.

Bu tür keşiflerin planlı bir etkinlikten ziyade, plansız ve açık uçlu bir dolaşım eylemi biçiminde gerçekleşmesi, deneyimi yaşayan kişinin rastlantısal karşılaşmalar aracılığıyla kentte gizli kalmış ipuçlarını fark etmesini ve kentin alternatif anlam katmanlarını çözümlemesini mümkün kılar. Dolayısıyla, kentte aktör olma hali yalnızca fiziksel bir eylem değil; aynı zamanda bilişsel, duygusal ve sezgisel düzeylerde gerçekleşen çok yönlü bir farkındalık sürecidir.

KAYNAKÇA

- Beck, R.J. (1973). Studying environmental moves and relocations. *Environment and Behaviour*. 5(3).
- Baudelaire, C. (2018). *Kötülük çiçekleri* (S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Caines, R. & Heble, A. (Eds.). (2015). *The improvisation studies reader: Spontaneous acts*. New York, NY: Routledge.
- Coverley, M. (2011). *Psikocoğrafya: Londra yazıları* (S. Serezli, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Debord, G. (1955). *The Naked City* [Psychogeographic map]. Situationist International Online Arşivi.
- Debord, G. (1958). *Theory of the dérive* (K. Knabb, Çevirisi.). Situationist International anthology (62–66). Berkeley, CA: Bureau of Public Secrets.
- Giesecking, J. J. (Ed.). (2014). *The people, place, and space reader*. New York, NY: Routledge.
- Hız, G. (2012). *Rastlantı kavramının kent keşifleri özelinde incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Knabb, K. (Ed. & Trans.). (2006). *Situationist International anthology*. Bureau of Public Secrets.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Macfarlane, R. (2020). *Kendine ait bir yol* (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sidaway, J. D. (2022). *Psychogeography: Walking through strategy, nature and narrative*. *Progress in Human Geography*, 46(2), 549-574.

- Smith, P. (2010). The contemporary dérive: A partial review of issues concerning the contemporary practice of psychogeography. *Cultural Geographies*, 17(1), 103–122.
- Souzis, A. E. (2015). Momentary ambiances: Psychogeography in action. *The Journal of Aesthetics and Culture*, 7(1), 1–12.
- Wood, D. (2010). Lynch Debord: About two psychogeographies. *Cartographica*, 45(3), 185–200.
- Psychogeography. (n.d.). (2024, Nisan 15). Wikipedia. Erişim tarihi: 12 Eylül 2025
<https://en.wikipedia.org/wiki/Psychogeography>
- Sarı, J. (2013). Kenti deneyimleme aracı olarak psikocoğrafya (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Zorlu, K., & Mertol, H. (2011). Psikocoğrafya. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.

MİMARLIK DEĞERLENDİRMELERİ

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com